STEDELIJK GYMNASIUM

TE

LEYDEN.

1854—1855.

INHOUD:

I. VERSLAG *aangaande den Staat van het Stedelijk Gymnasium*, medegedeeld door Dr. W. H. D. SURINGAR, Rector des Gymnasiums.

II. BIJLAGEN.

III. NASCHRIFTEN.

IV. *Ioh. Fred. Gronovii Lectionum Tullianarum Particula.* Ed. W. H. D. SURINGAR.

1855

GEDRUKT BIJ J. G. LA[illegible]

ZEVENTIENDE VERSLAG

AANGAANDE DEN STAAT

VAN HET

STEDELIJK GYMNASIUM

TE

LEYDEN,

NA HET EINDIGEN VAN DEN JAARCURSUS SEDERT SEPTEMBER 1854 TOT SEPTEMBER 1855.

De Lessen van dezen Cursus zijn begonnen op 7 September 1854 en geëindigd omstreeks de helft van Julij 1855.

Bij den aanvang beliep het getal Leerlingen 43; bij het einde was dit getal met 4 verminderd. Van deze hebben 3 het Gymnasium verlaten om tot andere werkzaamheden over te gaan, met name: W. J. D. van Iterson, leerling van de hoogste kl. Afd. *b.*, J. J. C. Francken en A. H. Servatius, beide leerlingen van de 3^e^ kl. Afd. *b.*; de vierde, met name M. A. Houtkamp, leerling der 1^e^ kl., is ons, tot groot leedwezen van al zijne leermeesters en medeleerlingen, in de maand Mei door den dood ontvallen.

Ten gevolge van het vertrek van den tweeden Praeceptor D^r^. E. J. Kiehl naar Deventer, is bij Besluit van den Gemeenteraad dd. 28 December 1854 als zoodanig aangesteld de Heer S. H. Rinkes, Litt. et Iuris Cand., die terstond na de Kers-vacantie zijn onderwijs begonnen is. Eene nieuwe vacature echter staat ons te wachten door het aanstaande vertrek van den Heer D^r^. G. van Hennekeler, die eene dezer dagen ontvangene beroeping naar Middelburg heeft aangenomen. Het zal geen betoog behoeven, dat het ten hoogste wenschelijk is voor den goeden gang der zaak, dat er in die vacature spoedig voorzien worde. Mogt dit echter onverhoopt eenige vertraging ondervinden, dan zal men, bij den aanvang van den volgenden Cursus, de openvallende Les-uren, zooveel doenlijk is, door combinatie van twee klassen, op de best mogelijke wijze trachten aan te vullen; terwijl de Eerste Onderwijzer der Wiskunde zal moeten verzocht worden zijne werkzaamheden zoo te verdeelen dat geene der klassen geheel zonder onderwijs blijve, maar ieder althans een gedeelte van de voor elk bestemde Lessen krijgen kan.

In het Collegie van Curatoren is geene aftreding noodzakelijk geweest. Het Gymnasium ondervond bij voortduring zoowel hunne goede zorg voor zijne uitwendige belangen, als de belangstelling in den gang van het Onderwijs; vooral ook gebleken door de schoolbezoeken, die deze Heeren meestal maandelijks hebben afgelegd.

De Lessen hebben alle geregeld kunnen gegeven worden in de onderscheidene Vakken van Onderwijs; alleen die in de Hollandsche Taal- en Letterkunde hebben ruim eene maand moeten stilstaan wegens eene ernstige ongesteldheid van Dr. Te Winkel. Het daardoor geleden verlies is den Leerlingen, zooveel mogelijk was, door verdubbelden ijver van genoemden Onderwijzer, na diens herstel, vergoed geworden.

Het gedrag der Leerlingen heeft geene noemenswaardige reden tot klagt opgeleverd; en de vorderingen zijn, met weinig uitzonderingen, zeer voldoende geweest.

Van de School-Bibliotheek hebben vele Leerlingen, zonder dat dit ten koste van de vereischte werkzaamheden geschiedde, een getrouw en zoo wij wél meenen, nuttig gebruik gemaakt. Deze Inrigting beantwoordt dus volkomen aan de goede verwachting. Onder de Bijlagen zal wederom eene Lijst worden medegedeeld van de Boeken, die in dit jaar òf aangekocht òf ten geschenke bekomen zijn.

De jaarlijksche Examina hebben plaats gehad op den 10, 11, 12, en 13 Julij. Na den afloop hebben Curatoren besloten tot de volgende

BEVORDERINGEN:

Uit de 1e Klasse naar de 2e Klasse: M. H. V. Esser, A. Verkouw, H. W. J. van Iterson, J. A. T. Sperna Weiland, A. H. van der Does de Bye, E. J. Hoos.
Van deze zal E. J. Hoos overgaan tot Afd. *b*.

Uit de 2e Klasse Afd. *a* naar de 3e Klasse: P. J. Le Poole, G. J. Dozy, A. T. Prijn, R. Jesse, M. Rutgers van der Loeff, J. P. Huyser.

Uit de 2e Klasse Afd. *b* naar de 3e Klasse Afd. *b*: W. F. Leemans, H. Vos, G. A. van Hoogenstraaten.

Uit de 3e Klasse Afd. *a* naar de 4e Klasse Afd. *a*: A. J. van der Burg, J. P. Dozy, N. K. F. Land, L. H. A. Bähler, A. Rutgers van der Loeff, J. E. van Iterson.

Uit de 3e Klasse Afd. *b* naar de 4e Klasse Afd. *b*: P. A. D. Couvée.

Uit de 4e Klasse Afd. *a* naar de 5e Klasse: A. M. Venker, J. Montagne, R. A. A. E. von Pestel A. van der Does de Bye, E. Kist.

Uit de 5e Klasse naar de 6e Klasse: N. G. Stuffken.

Uit de 6e Klasse worden eervol van het Gymnasium ontslagen, na den ganschen Cursus te hebben afgeloopen: H. W. Stuffken, A. Kuyper, J. A. Huët, R. H. J. Huët. Aan elk hunner wordt toegestaan met het houden eener Oratiuncula afscheid te nemen van het Gymnasium.

Tevens zijn toen voor de verschillende Vakken toegewezen de volgende

PRIJZEN:

Voor de Oude Talen.

in de 1e Kl. aan: M. H. V. Esser, A. Verkouw, H. W. J. van Iterson.
» » 2e Kl. *a* » P. J. Le Poole.
» » 3e Kl. *a* » A. J. van der Burg.
» » 4e Kl. *a* » A. M. Venker, R. A. A. E. von Pestel, J. Montagne, A. van der Does de Bye, E. Kist.
» » 6e Kl. » H. W. Stuffken, J. A. Huët, A. Kuyper, R. H. J. Huët.

Voor de Nieuwe Talen.

in de 1e Kl. aan: M. H. V. Esser, A. Verkouw, J. A. T. Sperna Weiland.
» » 2e Kl. *a* » R. Jesse, G. J. Dozy.
» » 3e Kl. *a* » J. P. Dozy, A. J. van der Burg, N. K. F. Land.
» » 3e Kl. *b* » P. A. D. Couvée.
» » 4e Kl. *a* » A. M. Venker, J. Montagne, R. A. A. E. von Pestel, A. van der Does de Bye.
» » 6e Kl. » H. W. Stuffken, J. A. Huët, A. Kuyper, R. H. J. Huët.

Voor de Historische Wetenschappen.

in de 1e Kl. aan: M. H. V. Esser, A. Verkouw.
» » 2e Kl. *a* » G. J. Dozy, R. Jesse, A. T. Prijn, J. P. Huyser, M. Rutgers van der Loeff.
» » 3e Kl. *a* » J. P. Dozy.
» » 6e Kl. *a* » A. Kuyper, H. W. Stuffken, R. H. J. Huët, J. A. Huët.

Voor de Wiskundige Wetenschappen.

in de 1e Kl. aan: M. H. V. Esser, A. Verkouw.
» » 2e Kl. *a* » G. J. Dozy, R. Jesse, A. T. Prijn.
» » 3e Kl. *a* » J. P. Dozy, A. J. van der Burg.
» » 4e Kl. *a* » A. M. Venker, J. Montagne.
» » 5e Kl. » N. G. Stuffken.
» » 6e Kl. » H. W. Stuffken, J. A. Huët, A. Kuyper, R. H. J. Huët.

De *buitengewone* Prijs wegens het grootste aantal van Notae Studii, behaald voor het Vacantiewerk, is toegewezen aan H. W. Stuffken.

De **Openbare Promotie** en **Prijsuitdeeling** heeft plaats gehad op Zaturdag den 8 September 1855, des namiddags te één ure, in de Stads-Gehoorzaal.

Nadat de Rector, tot opening dezer plegtigheid, een kort verslag had meegedeeld aangaande den staat van het Gymnasium gedurende dezen Gymnasiaal-Cursus, en daarna de namen der Leerlingen had afgelezen, die tot hoogere klassen bevorderd waren en prijzen ontvangen zouden, reikte de Heer President-Curator de Boekgeschenken uit; waarna door den Primus van iedere klasse eene Gratiarum Actio gereciteerd werd, te weten:

in de 1e Kl.		door	M. H. V. Esser,	in de	Hollandsche Taal.
» » 2e Kl.	Afd. *a*	»	G. J. Dozy,	» »	Fransche »
» » 3e Kl.	» *a*	»	A. J. van der Burg,	» »	Hoogduitsche »
» » 3e Kl.	» *b*	»	P. A. D. Couvée,	» »	Engelsche »
» » 4e Kl.	» *a*	»	A. M. Venker,	» »	Latijnsche »
» » 5e Kl.		»	N. G. Stuffken,	» »	Latijnsche »

Vervolgens traden de vier Leerlingen op, die, na volbragten Cursus, eervol tot de Academie bevorderd werden, en droegen bij het afscheid nemen van het Gymnasium, eene door hen zelven opgestelde Oratiuncula voor.

De leerling H. W. Stuffken sprak in het Hollandsch *Over Jeanne Darc of de maagd van Orleans.*

De leerling A. Kuyper, in het Hoogduitsch, *Ueber Ulfila, Bischof der Visi-Gothen, und seine Gothische Bibelübersetzung.*

De leerling J. A. Huët, in het Fransch, *Sur la vie de Corneille.*

De leerling R. H. J. Huët, in het Latijn, *De litterarum Latinarum senectute* s. *de caussis, quibus factum fit, ut litterarum Latinarum praestantia post mortem Augusti consenuerit brevique tempore ad nihilum venerit.*

Ten slotte wenschte de Rector, uit naam van het Gymnasium, dezen vertrekkenden Leerlingen geluk met hunne eervolle bevordering; wekte de overigen, die eerstdaags den nieuwen Cursus zouden aanvangen, op tot aanhoudende vlijt en oppassendheid; en begroette de in den laatsten Cursus aangestelde Docenten, de HH. S. H. Rinkes en G. van Hennekeler, onder leedbetuiging van het aanstaande vertrek des laatstgenoemden; welk vertrek nog daarom zooveel te meer te bejammeren was, dewijl daardoor, behalve de overige belemmeringen, ook nog het plan om de leerlingen der 1e klasse in de *Beginselen der Botanie* te onderwijzen, voor eenen onbepaalden tijd zou moeten uitgesteld worden.

Bij de Examina van Toelating, die op 7 September hebben plaats gehad, zijn als Leerlingen aangenomen: J. K. Broekhoff, J. T. van der Chijs, C. H. de Goeje, G. S. de Graaf, H. J. de Graaf, W. P. Groeneveldt, A A. Hoos, J. S. C. A. Lutgert, J. A. Oudemans, A. C. Le Poole, G. C. B. Suringar, J. P. R. Suringar, W. F. G. L. Suringar, J. M. Visser, welke allen op de *eerste* klasse geplaatst zijn.

Door de aankomst van deze *veertien* nieuwelingen, is het getal thans 41; nademaal, behalve de vier vroeger genoemden, die in den loop des jaars vertrokken waren en de vier, die naar de Academie bevorderd zijn, nog 8 andere Leerlingen het Gymnasium verlaten hebben vóór den aanvang van den nieuwen Cursus; te weten: S. A. van der Chijs (4e Kl. *a.*), J. C. Broers (3e Kl. *b.*), R. Jesse (bevorderd naar de 3e Kl. *a.*), G. A. van Hoogenstraaten (bevord. naar de 3e Kl. *b.*), J. A. T. Sperna Weiland (bevord. naar de 2e Kl. *a.*), L. den Houter (1e Kl.), J. J. Krantz (1e Kl.), en W. F. L. Roskes (1e Kl.).

Deze 41 Leerlingen waren bij den aanvang der Lessen van den nieuwen Cursus op 10 September 1855 aldus in de verschillende klassen van het Gymnasium geplaatst:

Zesde Klasse:		N. G. Stuffken.
Vijfde »		A. M. Venker, J. Montagne, R. A. A. E. von Pestel, A. van der Does de Bye, E. Kist.
Vierde »	*a:*	A. J. van der Burg, J. P. Dozy, N. K. F. Land, L. H. A. Bähler, A. Rutgers van der Loeff, J. E. van Iterson.
» »	*b:*	A. H. J. L. Ponse, P. A. D. Couvée.
Derde »	*a:*	G. J. Dozy, A. T. Prijn, P. J. Le Poole, M. Rutgers van der Loeff, J. P. Huyser.
» »	*b:*	W. F. Leemans, H. Vos.
Tweede »	*a:*	M. H. V. Esser, A. Verkouw, H. W. J. van Iterson, A. H. van der Does de Bye.
» »	*b:*	J. E. Hoos.
Eerste »		H. W. Sommer, J. K. Broekhoff, J. T. van der Chijs, C. H. de Goeje, G. S. de Graaf, H. J. de Graaf, W. P. Groeneveldt, A. A. Hoos, J. S. C. A. Lutgert, J. A. Oudemans, A. C. Le Poole, G. C. B. Suringar, J. P. R. Suringar, W. F. G. L. Suringar, J. M. Visser.

September 1855.

W. H. D. SURINGAR,
Gymnasii Rector.

Bijlage A.

Voorloopige TABEL VAN DE LESSEN, te geven op het *Stedelijk Gymnasium*

DAGEN.	UREN.	I. Klasse.		II. Klasse *A.*		II. Klasse *B.*		III. Klasse *A.*	
Maandag.	8	Sicherer.	Hoogduitsch.		Perrin.	Engelsch.			Te Winkel.
	9	Te Winkel.	Hollandsch.	Pluygers.	Grieksch.	Rinkes.	Mythologie.	De Vlaam.	Stelkunst.
	10	Gecombineerd met IV. *B.*			De Vlaam.	Meetkunst.		Rinkes.	Latijn.
	11				Sicherer.	Hoogduitsch.			Perrin.
	2	Rinkes.	Latijn.		Groen.	Fransch.		Pluygers.	Grieksch.
	3	Groen.	Fransch.	Rinkes.	Latijn.	Perrin.	Engelsch.		Fruin.
Dingsdag.	8	Sicherer.	Hoogduitsch.	Pluygers.	Grieksch.			Rinkes.	Latijn.
	9	Te Winkel.	Hollandsch.	Rinkes.	Latijn.	Groen.	Latijn.	Pluygers.	Grieksch.
	10	Fruin.	Geschiedenis.	Rinkes.	Latijn.	Sicherer.	Hoogduitsch.	Gecombineerd met III. *B.*	
	11	De Vlaam.	Cijferkunst.		Te Winkel.	Hollandsch.		Gecombineerd met III. *B.*	
	2	Groen.	Fransch.		Fruin.	Geschiedenis.		Rinkes.	Latijn.
	3	Rinkes.	Latijn.						Fruin.
Woensdag.	8	Sicherer.	Hoogduitsch.	Rinkes.	Latijn.			Pluygers.	Grieksch.
	9	Rinkes.	Latijn.		Fruin.	Geschiedenis.			Groen.
	10	Fruin.	Geschiedenis.		Groen.	Fransch.		Suringar.	Latijn.
	11	Groen.	Fransch.		Perrin.	Engelsch.		Rinkes.	Latijn.
Donderdag.	8	Sicherer.	Hoogduitsch.	Rinkes.	Latijn.	Perrin.	Engelsch.		Fruin.
	9	Te Winkel.	Hollandsch.	Rinkes.	Latijn.	Sicherer.	Hoogduitsch.	Pluygers.	Grieksch.
	10	Groen.	Fransch.	Pluygers.	Grieksch.	De Vlaam.	Regtl. teek.	Rinkes.	Latijn.
	11	Rinkes.	Latijn.		Te Winkel.	Hollandsch.			Sicherer.
	2	De Vlaam.	Cijferkunst.		Fruin.	Geschiedenis.			Perrin.
	3	Fruin.	Geschiedenis.		Groen.	Fransch.		De Vlaam.	Meetkunst.
Vrijdag.	8	Sicherer.	Hoogduitsch.		De Vlaam.	Meetkunst.		Gecombineerd met III. *B.*	
	9	Te Winkel.	Hollandsch.	Rinkes.	Latijn.	Groen.	Fransch.		Sicherer.
	10	Groen.	Fransch.		Perrin.	Engelsch.		Suringar.	Latijn.
	11	Rinkes.	Latijn.		Gecombineerd met IV. *B.*				Perrin.
	2				Fruin.	Geschiedenis.		Pluygers.	Grieksch.
	3			Pluygers.	Grieksch.	Sicherer.	Hoogduitsch.		Te Winkel.
Zaturdag.	8	Rinkes.	Latijn.		Sicherer.	Hoogduitsch.			Fruin.
	9	Groen.	Fransch.		De Vlaam.	Stelkunst.		Rinkes.	Latijn.
	10	Fruin.	Geschiedenis.	Rinkes.	Latijn.	Groen.	Fransch.	De Vlaam.	Meetkunst.
	11				Perrin.	Engelsch.			Groen.

In de maanden December, Januarij

III. Klasse *B.*	IV. Klasse *A.*	IV. Klasse *B.*	V. Klasse.	VI. Klasse.
Hollandsch. Sicherer. – Hoogduitsch. Te Winkel. – Hollandsch. Engelsch. De Vlaam. – Meetkunst. Geschiedenis.	Pluygers. – Grieksch. Perrin. Suringar. – Latijn. Te Winkel. Fruin. Suringar. – Latijn.	De Vlaam. – Meetkunst. Engelsch. Sicherer. – Hoogduitsch. Hollandsch. Geschiedenis. De Vlaam. – Meetkunst.	Suringar. – Latijn. Gecombineerd met VI. Perrin. – Engelsch. Rinkes. Suringar. Pluygers. – Grieksch.	Suringar. – Latijn. Pluygers. – Grieksch. Grieksche Antiquiteiten. Romeinsche Antiquiteiten. Salv.d.Grave. – Hebreeuwsch.
Gecombineerd met IV. *B.* Gecombin. met IV. *A. B.* Groen. – Latijn. Perrin. – Engelsch. Geschiedenis.	Suringar. – Latijn. Sicherer. De Vlaam. – Meetkunst. Fruin. Pluygers. – Grieksch. Groen.	De Vlaam. – Meetkunst. Hoogduitsch. Perrin. – Engelsch. Geschiedenis. Fransch.	Te Winkel. Suringar. – Latijn. Suringar. – Latijn. Sicherer. – Philosophie. Pluygers. – Grieksch.	Hollandsch. De Vlaam. – Meetkunst. Pluygers. – Grieksch. Suringar. – Latijn. Sicherer. – Philosophie.
De Vlaam. – Meetkunst. Fransch. Perrin. – Engelsch. De Vlaam. – Meetkunst.	Suringar. – Latijn. De Vlaam. – Meetkunst. Pluygers. – Grieksch. Fruin.	Gecombineerd met III. *B.* Sicherer. – Hoogduitsch. De Vlaam. – Meetkunst. Mythologie.	Fruin. Pluygers. – Grieksch. Rinkes. – Latijn.	Geschiedenis. Suringar. – Latijn. Gecombineerd met V. Pluygers. – Grieksch.
Geschiedenis. Gecombineerd met IV. *A.B.* De Vlaam. – Regtl. teek. Hoogduitsch. Engelsch. Gecombineerd met III. *A.*	De Vlaam. Fruin. Suringar. – Latijn. Groen. Suringar. – Latijn. Perrin.	Stelkunst. Geschiedenis. De Vlaam. – Regtl. teek. Fransch. Gecombineerd met V. en VI. Engelsch.	Pluygers. – Grieksch. De Vlaam. – Stelkunst. Fruin. Perrin. – Engelsch. Groen. Salv.d.Grave. – Hebreeuwsch.	Suringar. – Latijn. Suringar. – Latijn. Geschiedenis. Pluygers. – Grieksch. Fransch.
Groen. – Fransch. Hoogduitsch. De Vlaam. – Meetkunst. Engelsch. Hollandsch.	Te Winkel. Pluygers. – Grieksch. Sicherer. Suringar. – Latijn. De Vlaam. – Meetkunst. De Vlaam.	Hollandsch. De Vlaam. – Meetkunst. Hoogduitsch. Groen. – Fransch. Stelkunst.	Pluygers. – Grieksch. Suringar. – Latijn. Rinkes. – Latijn. De Vlaam. – Meetkunst. Fruin.	Suringar. – Latijn. Perrin. – Engelsch. Gecombineerd met V. Sicherer. – Hoogduitsch. Geschiedenis.
Geschiedenis. Gecombineerd met IV. *B.* Perrin. – Engelsch. Fransch.	Pluygers. – Grieksch. Suringar. – Latijn. Gecombineerd met V. Fruin.	Groen. – Latijn. Perrin. – Engelsch. Geschiedenis.	Suringar. – Latijn. Fruin. Sicherer. – Hoogduitsch.	De Vlaam. – Meetkunst. Geschiedenis. Suringar. – Latijn.

en Februarij beginnen de Lessen te half negen.

Bijlage B. OPGAVE DER LEERBOEKEN EN SCHRIJVERS

VOOR DEN VOLGENDEN CURSUS,

beginnende den 10 September 1855.

Voor het Latijn.

In de 1e Klasse: Boot, Lat. Vormleer. (Amst. 1847). — Jacobs, Lat. Leesboek voor eerstbeginnenden 1e deel (Utrecht 1851).

» » 2e » *a.* Alschefski, Lat. Spraakleer (Groningen 1853). — Bake, Lat. Themata (2e dr. Leeuw. 1849). — Jacobs, Lat. Leesboek voor eerstbeginnenden 1e deel. — Nepos (ed. Teubner).

» » » » *b.* Alschefski, Lat. Spraakleer. — Lectiones Latinae (2e dr. Utrecht 1851).

» » 3e » *a.* Madvig, Lat. Spraakleer (2e dr. Amst. 1849.) — Bake, Lat. Themata — Iulius Caesar (Ed. Teubn. 1853). — Ovidius, Metamorphoses (Ed. Tauchn. 1845).

» » » » *b.* Boot, Lat. Vormleer. — Boot, Lat. Syntaxis. — Lectiones Latinae (2e dr. Utrecht 1851).

» » 4e » Madvig, Lat. Spraakleer. — Bake, Lat. Themata. — Iulius Caesar. — Pinzger, Progymnasmata Ciceroniana (Leignicii 1835). — Siebelis, Tirocinium Poeticum (Leipzig 1855). — Ovidius (Ed. Stereot.)

» » 5e » Madvig, Lat. Spraakleer. — Bake, Lat. Themata. — Cicero de Senectute (Ed. Teubn.) Cicero, pro Sulla (Ed. Teubn.) — Livius (Ed. Stereot.). — Seyffert, Lesestücke aus Griechischen und Lateinischen Schriftstellern (Leipzig 1854). — Ovidius, (Ed. Stereot.) — Virgilius, (Ed. Stereot.)

» » 6e » Madvig, Lat. Spraakleer. — Cicero de Officiis ed. Zumpt. (Brunsvigae 1837). — Livius (Ed. Stereot.). — Virgilius (Ed. Stereot.). — Horatius (Ed. Stereot.). — Terentius (Ed. Stereot.).

NB. Ieder Leerling zal moeten hebben Kaercher's Lexicon Manuale Latinum cur. *J. Bosscha.*

Voor het Grieksch.

In de 2e Klasse: Pluygers, Grieksch Schrift volgens Handschriften der 16e en 12e eeuw. — Pluygers, Leerboek der Grieksche Taal. — Anleitung zum Uebersetzen aus dem Deutschen in das Griechische von Val. C. Fr. Rost. I Theil. — Xenophontis Anabasis (Ed. Teubn. 1849). — Grieksch Hollandsch Lexicon van Schmidt. — Duitsch Grieksch Lexicon van Schmidt.

» » 3e » Anleitung zum Uebersetzen aus dem Deutschen in das Griechische von Val. C. Fr. Rost. I Theil — Xenophontis Anabasis (Ed. Teubn. 1849).

» » 4e » Homeri Odyssea (Ed. Teubn. 1850). — Xenophontis Memorabilia (Ed. Teubn. 1850). — Lucianus (Ed. Teubn. Vol. II. 1852). — Anleitung zum Uebersetzen aus dem Deutschen in das Griechische von Val. C. Fr. Rost. I Theil.

» » 5e » Homeri Odyssea (Ed. Teubn. 1850). — Herodotus (Ed. Teubn.). — Lysias (Ed. Teubn. 1852). — Lucianus (Ed. Teubn. Vol. II. 1852). — Anleitung zum Uebersetzen aus dem Deutschen in das Griechische von Val. C. Fr. Rost. II. Theil.

» » 6e » Platonis Apologia Socr., Crito et Phaedo ed. R. B. Hirschig (editio minor, Traiecti ad Rhenum 1853). — Demosthenes (Ed. Teubn. Vol. I. 1852).

Voor het Hebreeuwsch.

In de 6e Klasse: Beknopte Hebreeuwsche Spraakkunst, door P. J. Veth.

Voor het Nederlandsch.

In de 1e Klasse: Brill, Ned. Spraakleer voor de lagere Scholen. — Andriessen, Verzameling van opstellen met fouten, 1e en 2e stukje. — Tollens, Heemskerks Overwintering op Nova Zembla, (uitgaaf voor de scholen).

» » 2e » Brill, Nederl. Spraakleer voor de lagere Scholen. — Andriessen, Opstellen met fouten, 1e en 2e stukje. — Helmers, de Hollandsche Natie.

» » 3e » Brill, Nederl. Spraakleer voor de lagere Scholen. — Lulofs, Kakographie of Opstellen met deze en gene feilen. — J. A. Snellaert, Schets van de Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde. — Van der Palm, Gedenkschrift van Nederlands Herstelling.

» » 4e » Brill, Nederl. Spraakleer ten gebruike bij inrichtingen van hooger onderwijs. — Lulofs, Kakographie of Opstellen met deze en gene feilen. —
Hofdijk, Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde. — M. Siegenbeek, Proeven van Nederduitsche Dichtkunde.

» » 5e » } Brill, Nederl. Spraakleer ten gebruike bij inrichtingen van hooger onderwijs. — Lulofs, Kakographie. —
» » 6e » } Hofdijk, Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde. — Schrant, Oudnederlandsch Rijm en Onrijm.

Voor het Fransch.

In de 1e Klasse: Grammaire Française selon l'Acad. — Exercices sur la Gramm. Fr. selon l'Acad. — Chrestomathie Française par A. Vinet, Vol. I. Littérature de l'Enfance.

» » 2e » Chrestomathie Française par A. Vinet, Vol. I. Littérature de l'Enfance.

» » 3e » Chrest. Fr. par A. Vinet, Vol. II. Littérature de l'Adolescence.

» » 4e » Racine (Charpentier of Didot). — Chrest. Fr. par A. Vinet, Vol. III. Litt. de la Jeunesse et de l'Age mur.

» » 5e en 6e Kl. Molière (Charpentier of Didot). — Chrest. Fr. par A. Vinet, Vol. III. Litt. de la Jeunesse et de l'Age mur.

Alle boeken, in vorige klassen gebruikt, moeten bewaard worden.

Voor het Hoogduitsch.

In de 1e Klasse: W. G. Brill, Hoogd. Spraakl. (Zutphen 1855) — K. E. P. Wackernagel, Deutsches Lesebuch, 1e Deel — Gellert's Fabeln.
» » 2e » K. E. P. Wackernagel, D. L., 2e Deel. — Uhland's Gedichte.
» » 3e » K. E. P. Wackernagel, D. L., 3e Deel. — Uhland's Gedichte.
» » 4e » Schiller's Wallenstein. — Schiller's Gedichte.
» » 5e » Schiller's Maria Stuart. — Schiller's Gedichte.
» » 6e » Schiller's Wilhelm Tell. — Goethe's Gedichte. (Auswahl zum Schulgebrauch von Schaefer).
In Afd. B. 2e en 3e Kl. dezelfde boeken als in de 2e en 3e Kl. van Afd. A. benevens Kämper, Uebungsbuch zum Lesenlernen geschriebener deutscher Schrift, nebst Anleitung zum Briefschreiben. — In de 4e Kl. B. dezelfde boeken als in Afd. A. benevens Ippel, Verzameling van koopmansbrieven ter vertaling enz.

Voor het Engelsch.

In de 2e Klasse: *a.* Grammaire pratique de la langue Anglaise. — Cours de Thèmes par P. Sadler (la dernière Ed. de Truchy, Paris). — English Delectus. (Pt. I.) C. H. Gunn. (Rotterdam 1855).
» » » » *b.* Dezelfde als in *a.* — Cours gradué de la langue Anglaise, troisième partie, par P. Sadler (Truchy, Paris). — W. Irving, Voyages of Columbus. Abridged by the author (Baudry) or (Tegg. London).
» » 3e » *a.* Grammaire pratique etc. als in 2 *a.* — Selections of English Prose Lindo.
» » » » *b.* Gramm. prat. etc. — Cours gradué de la langue Anglaise, 3me partie, par P. Sadler. — Companions of Columbus (Bohn).
» » 4e » *a.* Grammaire prat. etc. — Irving's Tales of the Alhambra. (London Bohn's Shilling Series).
» » » » *b.* Murray's English Grammar. smal 8vo, 48 of later Ed. York. — Excercises for the same. — Macaulay's Hist. of England (Tauchn.) — Byron, Childe Harrold. (John Murray London).
» » 5e » Grammaire prat. etc. — Tales of a traveller, Irving. — Shakspeare, Julius Caesar. — R. Chambers, English Literature. K. H. Vink, (Kirberger, Amst. 1855).
» » 6e » Grammaire prat. etc. — Selections from Macaulay's History of England (Susan, 's Gravenhage 1853). — Byron, Mazeppa. R. Chambers, English Literature. K. H. Vink, (Kirberger, Amst. 1855).
NB. Ieder leerling zal een bruikbaar Handwoordenboek voor de Engelsche Taal moeten hebben: dat van Tibbins, van Nugent of van Dannenfelser Utrecht. Als grooter woordenboek wordt dat van Spiers (II dln.) aanbevolen.

Voor de Geschiedenis en Aardrijkskunde.

In de 1e Klasse: Becker, Verkorte Algemeene Geschiedenis, 1e Deel, Oude Geschiedenis (Haarlem 1837). — Schroeder Steinmetz, Algemeene Grondbeginselen der Aardrijkskunde (4e uitg.) — Hist. geogr. Atlas der alten welt von Kiepert (9te Aufl. 1851). — Weiland und Kiepert, Compendiöser allgemeiner Atlas (Weimar 1847).
» » 2e » Dezelfde boeken als in de 1e Klasse. — Elberts, Geschiedenis des Vaderlands (2e druk, Deventer 1849).
» » 3e » *a.* Dezelfde boeken als in de 2e Klasse. — Becker, Alg. Gesch. 2e Deel, Middeleeuwen.
» » » » *b.* Dezelfde boeken als 3e *a.* — G. van Hennekeler, Handleiding voor de behandeling der Aardglobe (Assen 1853).
» » 4e » Dezelfde boeken als in de 3e Klasse *a.* — Becker, Alg. Gesch. 3e, 4e en 5e Deel, Nieuwe Geschiedenis en Geschiedenis van onzen tijd. — Michelet, Précis de l'histoire moderne (Panthéon, Bruxelles 1843) 2 vol. — G. van Hennekeler, Handl. voor de behand. der Aardglobe.
» » 5e » / » » 6e » } Dezelfde boeken als in de 4e Klasse.

Voor de Antiquiteiten, Mythologie en Historia Litteraria.

In de 4e Klasse: Van Limburg Brouwer, Handboek der Mythologie.
» » 5e » / » » 6e » } Bojesen, Handboek der Romeinsche en dat der Grieksche Antiquiteiten, vertaald door Michaëlis. — Weytingh, Compendium Historiae Litterariae (Ed. 4a).

Voor de Wiskunde.

In de 1e Klasse: H. Strootman, Beginselen der Cijferkunst, 1e Deel.
» » 2e » H. Strootman, Beginselen der Cijferkunst, 2e Deel. — F. Lagerwey, Theor. en Pract. Leerboek der Algebra of Stelkunst, 1e Deel (Dordr. bij Lagerwey). — J. Badon Ghyben, Beginselen der Meetkunst.
» » 3e » / » » 4e » / » » 5e » } H. Strootman, Beginselen der Cijferkunst, 2e Deel. — F. Lagerwey, Theor. en Pract. Leerboek der Algebra, 1e en 2e Deel. — J. Badon Ghyben, Beginselen der Meetkunst.
» » 6e » H. Strootman, Beginselen der Cijferkunst, 2e Deel. — F. Lagerwey, Theor. en Pract. Leerb. der Algebra, 1e en 2e Deel. — J. Badon Ghyben, Beginselen der Meetkunst.
Afd. *b.* 2e, 3e en 4e Kl. Dezelfde boeken als in de 2e, 3e en 4e Kl. Afd. *a.* — H. Strootman, Beschrijvende Meetkunst.

Voor de Natuur- en Scheikunde.

In de 3e en 4e Kl. *b.* / » » 5e » 6e » } P. van der Burg, Eerste Grondbeginselen der Natuurkunde (Gouda 1852). Stökhardt Scheikunde van het onbewerktuigde en bewerktuigde rijk, vert. door J. W. Gunning (Schoonh. 1848).
NB. Het wordt iederen Leerling aangeraden de Boeken reeds dadelijk, als zij nog nieuw zijn, in een stevigen schoolband te laten inbinden. Op den duur is dit veel voordeeliger, hoezeer de aanschaffing dan ook iets meer moge gekost hebben.

Bijlage C. **SCHOOL-BIBLIOTHEEK VAN HET STEDELIJK GYMNASIUM TE LEYDEN.**

Hollandsche Werken.

VAN DER AA, Geschiedenissen der vereenigde Nederlanden. Voor de vaderlandsche jeugd. Met plaaten en pourtraiten. Amsterdam 1783—1795. 25 dln.

Het Nederlandsch A B-Boek; behelzende in het kort voor de jeugd alle de voornaamste merkwaardigheden onzes Vaderlands, van deszelfs opkomst af tot heden toe. Met platen en een kaartje van het Koningrijk der Nederlanden. 's Gravenh. 1823.

J. L. DUBOIS, de Dierenwereld in hare geaardheid en verrigtingen. Opgehelderd door 470 Houtsnee-figuren. Gouda 1852.
Geschenk van Dr. G. van Hennekeler.

G. ENGELBERTS GERRITS, het leven en de regering van Z. M. Willem I, Koning der Nederlanden. Met vier staalplaten. Amsterdam 1845.

P. G. WITSEN GEYSBEEK en G. ENGELBERTS GERRITS, Schoonheden en merkwaardige tafereelen uit de Nederlandsche Geschiedenis. Met platen. Amsterdam 1825—29. 8 dln.

G. VAN HENNEKELER, Verhandeling over de primitieve wortels van alle getallen, en hunne toepassing op de decimale breuken. Leyden 1855.
Geschenk van Dr. G. van Hennekeler.

ABM. DES AMORIE VAN DER HOEVEN, Rede bij de plegtige onthulling van het standbeeld van Prins Willem den Eersten, op den 17 November 1845 gehouden. — 2° druk. — Leeuwarden 1845.
Geschenk van Prof. J. van der Hoeven.

J. VAN DER HOEVEN, Redevoeringen en Verhandelingen. Amsterdam 1846.
Geschenk van Prof. J. van der Hoeven.

J. C. DE JONGE, Levens-beschrijving van Johan en Cornelis Evertsen, Luitenant-Admiralen van Zeeland. Met platen. 's Gravenhage 1820.

J. H. VAN KOTEN, de Galvanische Stroom, toegepast op Electromagnetische Telegrafen en Uurwerken. Met vier platen. Amsterdam 1855.

A. J. LASTDRAGER, Geschiedenis des Vaderlands voor jonge lieden. Met platen. Haarlem.

H. LEMAIRE, Barthelemy's reize van den jongen Anacharsis door Griekenland verkort. Uit het Fransch vertaald door J. W. L. F. Ippel. Met platen. Amsterdam 1823. 2 dln.

J. VAN LENNEP, De voornaamste geschiedenissen van Noord-Nederland, aan zijne kinderen verhaald. Amst. 1850—54. 4 dln.
Geschenk van den Hr. S. H. Rinkes.

Levensschetsen van beroemde en merkwaardige Vrouwen; versierd met derzelver afbeeldsels. Rotterdam 1825.
Geschenk van Dr. R. Fruin.

W. M. LOGEMAN, Beginselen der Werktuig-kennis. Met 3 uitslaande platen. Haarlem 1853.

A. LOOSJES Pz., Het leven van Maurits Lijnslager. Eene Hollandsche familiegeschiedenis uit de zeventiende eeuw. Nieuwe, goedkoope uitgave. Schiedam 1855. 4 dln.

J. F. MARTINET, Katechismus der Natuur. Zesde, aanmerkelijk vermeerderde, en naar den tegenwoordigen staat der Natuurkennis verbeterde Druk. Met platen. Zalt-Bomm. 1827-29. 4 dln.
Geschenk van Ds. J. H. Oosterdijk te Arnhem.

Natuurkundige en ophelderende Aanmerkingen over J. F. Martinet's Katechismus der Natuur, door J. de Vries. Amst. 1829. 4 dln.
Geschenk van denzelfden.

J. F. MARTINET, het Vaderland en het vereenigd Nederland, bevattende eene volledige aardrijks- en geschiedkundige beschrijving der 17 Nederlandsche provinciën en van het Groothertogdom Luxemburg. Derde, zeer veel vermeerderde en geheel op nieuw bearbeide Druk. Met kaarten en platen. Zalt-Bommel 1830—33. 6 dln.
Geschenk van denzelfden.

Merkwaardigheden uit de nieuwere Grieksche Geschiedenis, of belangrijke voorvallen der Hellenen van 1770 tot op deze dagen. Met platen. Rotterdam 1829.
Geschenk van Dr. W. H. D. Suringar.

Museum van Natuurlijke Historie. Beschrijving der Zoogdieren, volgens Buffon, in de volgorde van Cuvier, en met eene inleiding door Ch. d'Orbigny, met 140 Afbeeldingen, geteekend door Victor Adam. 's Gravenhage 1843.
Geschenk van Mr. Paul H. Berkhout.

Oostersche Vertellingen uit de Duizend-en-één nacht. Naar de Hoogduitsche bewerking van M. Claudius, voor de Nederlandsche jeugd uitgegeven door J. J. A. Goeverneur. Groningen 1855.

MUNGO PARK, Reize in de binnenlanden van Afrika, gedurende de jaren 1795, 1796 en 1797. Benevens een Aanhangsel, behelzende aardrijkskundige ophelderingen over Afrika, door den majoor Rennel. Met kaarten en platen. Naar de derde uitgave uit het Engelsch vertaald. Haage 1801. 3 dln.

Het leven en staatsbestuur van William Pitt. Naar het Engelsch. Met 's mans portrait. Haarlem 1806.
Geschenk van Dr. W. H. D. Suringar.

Het leven van Mich. Adrz. de Ruyter. 1607—1676. 's Gravenhage 1844—48. 2 dln.

Sporen van de Natuurlijke Geschiedenis der Schepping, of schepping en voortgaande ontwikkeling van planten en dieren, onder den invloed en het beheer der natuurwetten. Uit het Engelsch vertaald door J. H. van den Broek.—3 druk. Utrecht 1854. 2 dln.

JOH. SPORSCHIL, Geschiedenis van den grooten Wereldstrijd in de jaren 1813, 1814 en 1815. Naar het Hoogduitsch bewerkt en met aanteekeningen voorzien door J. J. Abbink. Met portretten en platen, en gelithogr. plannen der opmerkelijkste Veldslagen en Gevechten. Amsterd. 1842—47. 2 dln.

Het Stoomwerktuig, populair beschreven en verklaard. Met eene groote gekleurde Afbeelding eener Stoommachine van dubbele werking met condensatie. Amsterdam 1854.

G. THOMPSON, Reizen en Ontmoetingen in het Zuiden van Afrika, behelzende een Overzigt over den tegenwoordigen toestand van de Kaap-kolonie. Uit het Engelsch vertaald. Met platen. Groningen 1828. 2 dln.

L. H. VERWEY, de Aarde en hare voortbrengselen, bewerkt voor beschaafde standen, inzonderheid voor Gymnasien en Instituten van Middelbaar onderwijs. 's Gravenhage 1852—55. 4 dln.
- 1e d. de Vorming der Aarde.
- 2e d. de Delfstoffen.
- 3e d. de Planten.
- 4e d. de Dieren.

Geschenk van Prof. J. van der Hoeven.

G. VROLIK, Algemeene begrippen der Natuurlijke Geschiedenis en Dierkunde. — met 21 Afbeeldingen. — Amsterdam 1853.

P. WEEDA, Neêrlands heldendaden ter Zee. Een leesboek voor jongelingen. Leyden 1833. 2 dln.

Leven van Willem den Eersten, Prins van Oranje. Met honderd dertig vignetten. 's Gravenhage 1847.

L. A. TE WINKEL, Nieuw Nederlandsch Taalmagazijn, tijdschrift voor de werkdadige beoefening, vergelijking en veredeling onzer moedertaal. Tweede jaargang. 's Gravenhage 1854.

Geschenk van Dr. L. A. te Winkel.

Fransche Werken.

C. O. BARBAROUX, Résumé de l'Histoire des États-Unis d'Amérique. Bruxelles 1824.

F. BODIN, Résumé de l'Histoire de France jusqu'a nos jours. 5e Edition. Bruxelles 1823.

F. BODIN, Résumé de l'Histoire d'Angleterre. 3e Edit. Brux. 1824.

J. O. DELEPIERRE et J. PERNEEL, Histoire du règne de Charles-le-Bon, précédée d'un résumé de l'Histoire des Flandres depuis les temps les plus reculés, et suivi d'un Appendice de ce qui s'est passé depuis la mort de ce prince jusqu'a la paix de Melun. Bruxelles 1830.

CONST. DUMERIL, Traité élémentaire d'Histoire Naturelle. Seconde édition, avec 33 planches. Paris 1807. 2 voll.
- T. I. cont. la Minéralogie et la Botanique.
- T. II. cont. la Zoölogie.

Geschenk van Prof. J. van der Hoeven.

Italie Pittoresque. Tableau historique et déscriptif de l'Italie, du Piémont, de la Sardaigue, de Malte, de la Sicile et de la Corse, par MM. de Norvins, Ch. Nodier, Alex. Dumas etc. Orné de dessins inédits de Mme Handebourt-Lescot, MM. le comte de Forbin, Granet etc. Paris 1837.

TH. JUSTE, Histoire de Belgique, illustrée par l'élite des artistes Belges. Bruxelles 1842.

Le Baron de KORFF, Histoires d'Allemagne, de Prusse, d'Autriche et de Suisse, depuis les temps les plus reculés jusqu'a nos jours. Ouvrage orné d'environ 30 belles planches gravées sur acier, représentant les principaux Sites et Monuments, ainsi que les Costumes civils, militaires et religieux des différents peuples décrits dans ce volume. Paris 1844.

ALPH. RABBE, Résumé de l'Histoire de Portugal, depuis les premiers temps de la Monarchie jusqu'en 1823. Brux. 1824. 2 voll.

A. SCHEFFFR, Résumé de l'Histoire de l'Empire Germanique. Bruxelles 1824.

J. F. SIMONOT, Résumé de l'Histoire d'Espagne jusqu'a nos jours. Bruxelles 1823.

L. THIESSÉ, Résumé de l'Histoire de Pologne. Bruxelles 1824.

Hoogduitsche Werken.

M. R. BRUCK, Chronologische Tabelle der Deutschen Literatur. Gouda 1855.

Geschenk van Dr. Sicherer.

Allgemeine deutsche Real-Encyklopädie für die gebildeten Stände. CONVERSATIONS-LEXIKON. In zwölf Bänden. Achte Originalauflage. Leipzig 1838—1839.

Geschenk van Dr. R. Fruin.

MATTHISSON'S Gedichte. Fünfte Auflage. Zürich 1815.

Geschenk van Dr. W. H. D. Suringar.

FR. LüBKER, Reallexikon des classischen Alterthums für Gymnasien. Im Vereine mit mehreren Schulmännern herausgegeben. Leipzig 1855.

P. W. QUACK, die Holländer auf Nova Zembla, Gedicht von H. Tollens. Aus dem Holländischen von F. M. Duttenhofer. Mit einem erklärenden Anhang und 50 xylographischen Bildern nebst einer Karte von Nova Zembla, für die Jugend herausgegeben. Stuttgart 1850.

Engelsche Werken.

GOLDSMITH, the Vicar of Wakefield. Paris 1830.

Geschenk van Dr. R. Fruin.

GOLDSMITH'S History of Greece, abridged. A new edit. in two volumes. Paris 1817.

Geschenk van denzelfden.

THOM. BAB. MACAULAY, the History of England. Leipzig 1855. Vol. IV—VIII.

Geschenk van den Hr. L. D. Suringar.

P. PARLEY, Tales of Animals, comprising Quadrupeds, Birds, Fishes, Reptiles, and Insects. 3d Edition. With numerous engravings on wood. London 1833.

NASCHRIFT.

In de Leydsche Courant van Maandag, 26 November 1855 N°. 143 is openbaar gemaakt een Berigt aangaande het Stedelijk Gymnasium, dat blijkbaar afkomstig is van iemand, die, door bijzondere omstandigheden, de daarin vermelde zaken heeft kunnen vernemen, en alzoo in staat was eene vrij belangrijke statistieke opgaaf mede te deelen van de resultaten, die het Stedelijk Gymnasium sedert de oprigting heeft opgeleverd. De ondergeteekende althans rekent dit stuk als van genoegzaam aanbelang om het te dezer plaatse in te lasschen en aan de vergetelheid te ontrukken; doch hij zal zich veroorloven daarin zoodanige wijzigingen te brengen, als eene gezette narekening hem bewezen heeft noodzakelijk te zijn, wil het in alle opzigten met de waarheid overeenkomen.

»In de 15 eerste jaren, die er sedert de oprigting van het Stedelijk Gymnasium verloopen zijn (1840—1854), hebben — behalve het aanzienlijk getal, dat tot andere betrekkingen is overgegaan en waaronder 4 waren, die met goed gevolg het Examen van toelating hebben afgelegd bij de Militaire Geneeskundige School te Utrecht, 3 bij de Academie te Delft en 1 bij die te Breda — twee en zestig leerlingen het Gymnasium verlaten om hunne studien op de Academie voort te zetten. Van die 62 zijn

(A) 29 van de School gepromoveerd;

(B) 33 naar de Academie vertrokken, voordat zij den vollen School-cursus hadden afgeloopen.

Zij hebben hun eerste Academische examen met de volgende uitkomst afgelegd:

A. Van de 29 *leerlingen, die van het Gymnasium gepromoveerd zijn*, heeft 1 zijne studie aan de Utrechtsche Academie volbragt, en is 1 overleden voor dat hij eenig examen heeft kunnen doen. Van de overige 27 hebben 10 een Candidaats-examen in Letteren of Natuurkundige Wetenschappen afgelegd: 5 met den 1sten, 4 met den 2den, 1 met den 3den graad.

De nog overblijvende 17 hebben propaedeutische examens afgelegd, en wel 16 op den gewonen tijd (d. i. voor toekomstige Godgeleerden en Geneeskundigen op het eind van het 2de Academiejaar, voor toekomstige Regtsgeleerden op het eind van het 1ste Academiejaar), 1 heeft het propaed. examen voor de Regten in zijn tweede studiejaar afgelegd.

Van deze 17 Propaedeutici deden 6 het examen met den 1sten, 10 met den 2den, 1 met den 3den graad.

Dus zijn door de 27 leerlingen, welke van het Stedelijk Gymnasium gepromoveerd zijn, behaald 11 eerste, 14 tweede, 2 derde graden.

B. Van de 33 *leerlingen, die naar de Academie vertrokken zijn, voordat zij den vollen School-cursus hadden afgeloopen*, heeft 1 zijne studie te Amsterdam volbragt, en is 1 naar Utrecht vertrokken; terwijl 2 zich nog aan het eerste Academische examen moeten onderwerpen. Van de 29, die overblijven, hebben 5 een Candidaats-examen gedaan in Letteren of Natuurkundige Wetenschappen; 3 met den 1sten, 2 met den 2den graad.

De nog overige 24 hebben propaedeutische examens afgelegd; en wel 19 op den gewonen tijd, 3 één jaar later, 2 twee jaren later.

Van deze 24 Propaedeutici deden 3 het examen met den 1sten, 11 met den 2den, 10 met den 3den graad.

Dus door de 29 leerlingen, die naar de Academie vertrokken zijn, zonder den School-cursus te hebben volbragt, zijn behaald 6 eerste, 13 tweede, 10 derde graden."

De Ondergeteekende onthoudt zich thans over deze resultaten uit te weiden, en laat liever het oordeel aan den bescheiden Lezer over. Voor het tegenwoordige is het hem genoeg geweest deze statistieke opgaaf hier ter plaatse weder te laten afdrukken; terwijl hij den Steller, onder dankbetuiging voor zijne genomene moeite, verzoekt de gemaakte wijzigingen wel ten goede te willen houden. Ook stelt hij zich voor om voortaan deze opgaaf, telkens om de vijf jaren, in het uit te geven Programma te vervolgen.

W. H. D. SURINGAR.

TWEEDE NASCHRIFT.

De uitgaaf der hiervoor staande bladzijden, die reeds in het begin van December des vorigen jaars afgedrukt lagen, heeft tot dus verre niet plaats gehad wegens de gewigtige reden dat de *Verhandeling*, die het *Zeventiende Verslag* zou vergezellen, nog niet gereed was.

De Ambtgenoot, die de Verhandeling schrijven zou, heeft, bij de bewerking van zijn onderwerp zooveel stof tot onderzoek ontdekt, maar ook zooveel zwarigheden ontmoet en teleurstelling ondervonden, dat hij zich genoopt gevoeld heeft om, toen er reeds een begin met het drukken moest gemaakt zijn, het Collegie van HH. Curatoren te verzoeken dat de uitgaaf van zijne Verhandeling met het Zeventiende Verslag een jaar mogt worden uitgesteld om dan tegelijk met de Verhandeling van het Achttiende Verslag te worden uitgegeven.

Het Collegie heeft dit verzoek met toegevendheid ingewilligd, onder bepaling echter dat beide Verhandelingen in 1856 niet in *één* bundel, maar ieder achter het Verslag, waartoe zij behoorde, zouden moeten worden uitgegeven. Ten einde evenwel voortaan geene belemmering ontstaan zou in de uitgaaf van de Jaarlijksche Verslagen, hebben Curatoren in hunne Vergadering van 5 Julij 1856 bepaald: „dat, zoo in het vervolg eene Verhandeling, die bij een Verslag van het Gymnasium behoort, niet binnen den bepaalden termijn is ingeleverd, het Verslag zonder de Verhandeling zal worden uitgegeven, en de oorzaak van het niet verschijnen der Verhandeling in het Verslag zal worden medegedeeld." Hoezeer ik ten volle overtuigd ben van de gegronde redenen, die tot het nemen van zoodanig Besluit geleid hebben; zoo wensch ik echter in het belang der Wetenschap, dat het nimmer noodig zal zijn, dat dit in toepassing gebragt worde. En evenwel zou dit nu reeds dadelijk het geval hebben moeten worden, vermits de Schrijver der verwachte Verhandeling, na ook nu weder in de laatst verloopene Vacantie nieuwe belemmering in de voltooijing van zijnen arbeid ondervonden te hebben, zelfs thans nog niet stellig belooven durft dat zijn opstel vóór het einde van dit jaar voor den druk zal kunnen gereed wezen.

Toen mij onder deze omstandigheden gevraagd werd, of *ik* welligt in de gelegenheid ware de ledige plaats met eenig geschrift van mijne hand aan te vullen; heb ik tot mijn leedwezen moeten antwoorden, dat ik thans niets van eigen arbeid zooverre gereed had dat het dadelijk ter perse kon gegeven worden; doch, wilde men zich vergenoegen om voor dezen keer het werk van een ander voor lief te nemen — gelijk elders nu en dan in een verlegen oogenblik gedaan is — dat ik dan bereid was een gedeelte af te staan van een grootendeels onuitgegeven geschrift van Prof. Gronovius; met welks gereedmaking voor de pers ik mij in de laatste jaren had bezig gehouden, en hetwelk thans zooverre gevorderd is dat er spoedig een begin met het drukken zal kunnen gemaakt worden.

Ofschoon ik bij het doen van mijn aanbod wel de gedachte had, dat dit eene geschikte gelegenheid zijn kon om den Lezers eene voorproef te geven van hetgeen er in het uittegeven werk van dien Geleerde zal worden aangetroffen; terwijl het tevens een gereed middel worden kon om hier of elders eenen Uitgever te vinden: zoo was er toch vooral eene andere reden die mij hiertoe gebragt heeft. De Instelling namelijk om bij het jaarlijks uit te geven Verslag eene Verhandeling te voegen, sedert 1841 hier te lande het eerst te Leyden begonnen, en in de laatste jaren ook elders in het Vaderland nagevolgd, zag ik zoo gaarne onafgebroken volgehouden, omdat ik overtuigd ben van de groote nuttigheid, die daaraan in meer dan een opzigt verbonden is. Worden immers alzoo eensdeels de Docenten in de heilzame verpligting gebragt om zich ook eens, ieder op zijne beurt, buiten de School te doen hooren; aan den anderen kant vindt het Publiek daarin den waarborg voor de bekwaamheid of althans voor de voortgezette studie van hen, aan wie het Onderwijs is toevertrouwd. Of moet ik hierbij nog wijzen op den aanwinst, dien de Wetenschap, naar het oordeel van bevoegde regters, reeds gedaan heeft door de verschijning van Verhandelingen, die anders welligt nooit het licht zouden hebben gezien? Voeg hierbij, hetgeen op zich zelf reeds een gewigtig voordeel is, dat men met reden verwachten mag dat die wetenschappelijke verhandelingen, hoedanig dan ook, aan de daarvoor gehechte Verslagen, zoo al niet een bestendig, althans een langduriger behoud in deze en gene boekverzameling zullen verzekeren, dan indien zij op zich zelve werden uitgegeven; welke Verslagen — hoezeer voor het tegenwoordige slechts voor hen, die daarin betrokken zijn, niet geheel onbelangrijk — in de toekomst, als de Jaarboeken van het Gymnasium, wie weet tot welk nut verstrekken kunnen.

Ten einde dan alzoo het Zeventiende Verslag niet zonder Verhandeling in het licht zoude behoeven gegeven te worden, zal ik in de plaats van de verwachte Verhandeling — wier uitgaaf tot 1857 verdaagd is — hier, onder goedkeuring van HH. Curatoren, laten volgen

IOH. FRED. GRONOVII LECTIONUM TULLIANARUM PARTICULA; TOTIUS OPERIS MOX EDENDI PROLUSIO.

Doch ik doe dit niet zonder daarbij de toegevendheid der Lezers te hebben ingeroepen, die ik gevoel grootelijks te behoeven omdat ik optreed met het werk eens anderen. Indien ik het beleven mag dat de taak om eene Verhandeling te leveren na eenige jaren weder mijne beurt wordt, dan zal ik trachten gereed te zijn met iets van eigen arbeid, zoo als ik vroeger tweemaal gedaan heb, in 1842 en 1846.

W. H. D. SURINGAR.

IOHANNIS FREDERICI GRONOVII

LECTIONUM TULLIANARUM

PARTICULA.

TOTIUS OPERIS MOX EDENDI PROLUSIO.

ADDITA PRAEFATIONE EDITIONIS CURAM GESSIT

W. H. D. SURINGAR,

LITT. DOCT.

RECTOR GYMNASII LEIDENSIS.

LEIDAE,

EX TYPOGRAPHEO I. G. LA LAU,

1856.

Decennium fere est, ex quo tempore duo quidam libri MSti, emptionis iure, in meam possessionem venere, ab auctione nescio qua Amstelodami facta; sed parva illi an nulla omnino pecunia mihi comparati sint non facile dixerim, quod, qui nec pulchre picti essent nec splendide compacti, ab auctionis magistro inter coemptionales fuerint proscripti. Hos autem ut diligenter inspexi acceptos, saepius ego repentino κειμηλίῳ laetus: Pro Dii immortales, quae est illa et quanta, quam inexspectata sub palliolo sordido sapientia! Nec sane quam immerito: quanto minus isti, ut licitatorum oculos ferirent, forma sua et specie valuerant, tanto magis splendebat mihi et splendebit posthac, ut opinor, quod intus in illis erat reconditum. Inveni scilicet in utroque libro Observationes in Ciceronis Epistolas ad Familiares, quas ante ducentos et amplius annos discipulis suis dictavit IOHANNES FREDERICUS GRONOVIUS; is, qui in Veterum monumentis praesertim Latinis sive explicandis sive emendandis tam eximiam navavit operam, ut non facile quisquam reperiatur, cui vel doctrinae copia cedat vel ingenii acumine vel felicitate indagandi; subtilis ille, ut Ruhnkenio dicitur, proprietatis Latinae iudex perfectusque criticus [1]).

Isti autem, de quibus dicimus, libri ita mirum quantum inter sese differunt, quamquam in eodem argumento versantur, ut vix fieri possit quin, qui utrumque conscripsit, suo quemque destinaverit usui. In altero quippe, qui dimidio maior est et amplius, Notae sunt breviores, unice illae fere pertinentes ad Ciceronis Epistolas aut emendandas aut perpetuo, ut aiunt, commentario explicandas; quae in altero leguntur Notae, ut ambitu longe ampliores, ita numero sunt admodum pauciores, quibus enarrantur loquendi for-

---

[1]) Ruhnken. ad Velleium Paterc. II. c. 75. p. 320. Idem in Elog. Hemsterh. p. 27. *Bergm.* aliis locis. Nec secus iudicavit Wyttenbachius, cui in V. Ruhnkenii p. 156. dicitur *Latinarum Litterarum recentiore aevo princeps.* Ibid. p. 253. *Summus vir et Latinitatis scientia princeps.* Cf. Graevius in Praef. ad Suetonium p. 2 sq. et quos citat Saxius in Onom. Litt. P. IV. p. 429 sq. et p. 601.

mulae, prout in istis Epistolis inveniuntur, modo difficiliores, saepius etiam quae perquam vulgares sunt; sed enarrantur illae ad normam Gronovianam, id est, perspicue, distincte, enucleate, ut etiam a non doctissimis intelligantur, citatis ad explicandum compluribus vel e Cicerone vel ex optimo quoque scriptore testimoniis luculentissimis. Quae tamen postremae quum non magis ad Ciceronem pertinere videantur quam ad quemvis alium scriptorem classicum, ea facile videri possit utriusque Commentarii natura ac ratio, ut, quem ad modum ille separatim ad Ciceronem explicandum sit scriptus, ita hunc dixeris communiter confectum esse ad explicandam omnem Latinitatem interiorem, qui cuiuscunque adeo scriptoris interpretationi conduceret. At vel in hoc tamen summo discrimine tanta etiam convenientia est, ut dubitari non possit quin uterque Commentarius et ab uno eodemque profectus sit auctore, et ad unum Ciceronem referendus. Quid ergo est? Dicam, quod sentio; subit enim, quod in promptu est, suspicari alterum a Gronovio conscriptum esse quo uteretur in institutione novitiorum et dictatum in scholis publicis; alterum confectum ad docendos provectiores in scholis privatis. Has enim Gronovium tam Daventriae quam Leidae solitum fuisse habere, certissimis novimus indiciis [2]). E quibus scholis quum et

---

[2]) Quae huc pertinent, narrat Vir Doctus, qui Gronovii Lectiones Plautinas edidit Amstelodami a. 1740. quem, ut Saxius docet in Onom. Litt. P. IV. p. 428. fama fert fuisse Arnold. Henricum Westerhofium. Hic igitur in Praef. p. V. haec scribit: *Antequam Gronovius ad cathedram Daventriensem vocaretur* (a. 1643), *non solebant professores usquam in hisce regionibus in privatis scholis familiarius et accuratius enarrare auctores Latinos, quod ea docendi ratio videretur eorum maiestati minus digna, et nimis laboriosa. Ille vero eiusmodi scholas privatas Daventriae primus aperuit, non sine permagno iuventutis studiosae commodo; et deinde Leidam vocatus* (a. 1658.) *in eodem docendi genere laborioso perrexit. Hinc natae sunt commentationes pleraeque omnes, quae viri summi nomine inscriptae adhuc supersunt.* Deinde p. VI. *Multis quippe argumentis constat, virum ad litteras illustrandas unice natum, solitum fuisse eodem tempore in suum ipsius, aut quorumdam longius in litteris progressorum, usum, diligenter relegere scriptorem veterem, ut quemque enarrandum susceperat; et maiori cura loca difficiliora, aut quae elegantiam maiorem tegerent, illustrare, non in usum quorumvis, quibus parva scholia sufficerent, sed in usum, inquam, suum, aut penitius in litterarum sacrarium admittendorum. Ex utraque commentandi ratione multa ipse servo, alii forsan plura, pleraquè scripta manu Cuperi, Scherpenzelii, Gulichii et Bosschii. Scilicet ad Ciceronis illustrationem pertinentia haec possideo: duplex exemplum Commentationum in Verrinas; in Epistolas ad Familiares, et ad Atticum itidem duo exempla, quorum alterum longe aliis usibus destinatum videtur fuisse atque alterum* cet. Cf. item Vita Gronovii, quae Lectionibus Plautinis praemissa est, p. XXIV sq. De iisdem loqui videtur ipse Gronovius ad Senecae Nat. Quaest. II. c. 49. p. 693 sq. ubi ad verba *Sed si irascente domino invitant* haec annotavit: *Quum privato auditorio commisissem hos libros, ostenderemque subesse hic aliquid vitii; neque enim dominum dici, nisi qui invitasset; nec iratum diis haberi posse, qui eos, ut Higinus loquitur, adhospitaret sibi; adolescens egregius: Quid si legamus, inquit, irascentem? Invenerat, quod quaerebamus.* cet. Item Iacobus filius ad Ciceron. ad Fam. I. 9. § 15. *Illa furia muliebrium religionum. Quae huic*

Lectiones Plautinae ortae videantur, editae Amstelodami a. 1740. et Notae in Terentium, quae primum Oxonii a. 1750. prodierunt, deinde Lipsiae repetitae sunt a. 1833. quidni statuamus et haec inde originem ducere, quae cum illis et forma et materie summopere conveniant?

Sed qualiscunque tandem origo est singulorum librorum, ego quidem et in his et in illis *Dictatis*, ut vocantur, tantum quod bonae frugis sit et in lucem edi mereatur, invenire mihi visus sum, ut saepius quidem his annis de editione cogitaverim; verecunde tamen identidem dubitanterque. Cui haesitationi meae quum nuperrime aliorum auctoritas subvenisset, coepissemque denuo eam rem animo et cogitatione comprehendere, dedita opera exploravi si quidquam effici posset aut elaborari, quod in hac Litterarum luce valeret nec indignum esset nomine Gronoviano. Investiganti igitur si quid editum exstaret, prius iam inde derivatum ab aliis, nihil omnino detegere mihi contigit, nisi quae Graevius et Verburgius in suam quisque editionem receperant, ex istis Dictatis excerpta [3]); quum reliqui Editores, qui

---

lectioni obducit Gebhardus, illa tanti non sunt, ut periodum pulcherrime ab Victorio constitutam turbent; nec omisit pater quum in privatis scholis eam nobis commendare, tum publice praedicare et confirmare, quod vide ad Livium XXIX. 12. Adde Graevii verba, quae mox citabimus, ubi de Epistolis ad Atticum loquitur.

[3]) Graevius in Praef. edit. Epistol. ad Fam. (Amstel. 1693.) p. 4. sic scribit de Gronovianis; ubi enim ad seriem temporis enumeravit interpretes, quorum Commentarii usui sibi fuerant, ita pergit: *His subnectuntur Iohannis Frederici Gronovii, τοῦ πάνυ ineditae animadversiones, quas delibavimus ex eius scholis Lugduni Batavorum habitis. Illarum usum nobis praestitit Iacobus Gronovius, quem non magis imago paterna illustrat, quam egregia fama, quam ipse sibi praeclaris interioris eruditionis speciminibus domi forisque editis peperit.* Iterum in Praef. ad Epist. ad Atticum p. 4. *Quid dicam de symbolis pulcherrimis, quas ad harum epularum apparatum contulit summus ille doctor meus, Iohannes Fredericus Gronovius ὁ μακαρίτης? Adolescentibus interiorum litterarum cupidis epistolas has explicarat domi, multaque in illis, qua erat sagacitate et ingenii perspicacia viderat, aliis aut invisa, aut male visa. Ea ne desideres, benignitati filii, Iacobi Gronovii, ingenii doctrinaeque laude paterni nominis gloriam propagantis, accepta feres.* — Audiamus etiam Verburgium, cuius editione utor, quae Amstelod. prodiit a 1724. XI. voll. 8°. Hic igitur in Praef. vol. I. p. 21. sic scribit: *Epistolae ad Familiares, quae vocantur, plus semel ab eodem Graevio cum suis atque aliorum Commentariis sunt editae. Illius vestigia pressi; verum in eo fui aliquanto quam in Orationibus procurandis felicior, quod non tantum I. F. Gronovii notas fuerim nactus, sed etiam quasdam Gisberti Cuperi antea ineditas.* Et p. sq. de Epistolis ad Atticum loquens: *Porro I. F. Gronovii notas ex manuscripto multo dedi auctiores quam illae a Graevio erant editae.* — Praeter Graevium et Verburgium ineditis Gronovii Observationibus usus est Nic. Dispontinius in Collectaneis in Phaedrum, quae in formam Indicis Philologici digesta Iac. Gronovius subiecit editioni Phaedri, quam cum patris sui notis perpetuis edidit Amstelod. a. 1703. Dispontinius igitur sic scribit in Praef. p. 161. *Praeter libros autem editos, ad quos et aliis patet aditus, magno mihi quoque fuerunt usui Excerpta Io. Fred. Gronovii, quae in paucorum manibus versantur, in Plautum, Terentium et Ciceronis ad Familiares, ut vocant, Epistolas, eruditissima et publica luce dignissima.* Cf. p. 225. V. *naris emunctae senex.* p. 285. V. *translatitius.* p. 292. V. *videre.*

ex Gronovianis quaedam vulgavere, ut Olivetus, Garatonius, alii, deprompsisse videantur ex iis quae Graevius dederat aut Verburgius. At vero, quae Graevius dedit, paucissima sunt atque adeo ad finem libri intra arctos Addendorum cancellos conclusa [4]); Verburgius autem, ut in ceteris, ita in his plane Verburgius fuit, id est, rem suam egit paullo negligentius: ceterum auctiores dedit Gronovii notas, quam quae a Graevio editae erant, praesertim ubi reliquorum interpretum, quos repetiit, Commentarii non sufficerent ad implendas paginarum partes, quas Annotationi destinaverat; unice, ut videtur, de suis rebus sollicitus, parum curans, quid lectoris commodum postularet [5]).

---

[4]) Eo incommodo utraque laborat Graeviana editio; qua de re queritur Casp. Garatonius, qui Ciceronis opera cum notis Variorum edidit Neapoli 1777. 24 voll. 8°. Hic igitur T. I. p. XIII sq. ita scribit: *Graevianarum Editionum prima est, quae curante Daniele Elsevirio, viro in re typographica magni nominis, Amstelodami a. 1677. lucem adspexit: alteram vero ad Elsevirianam fidem ibidem sedecim post annis recuderunt P. et I. Blaeu: quorum quidem typographorum diligentiam, caussae aliquid est, quamobrem non immerito desideremus. Non modo enim in eam partem peccarunt, quod suis inserere locis neglexerunt, quae* Corrigenda atque Addenda *in Elseviriana ad calcem Graevius monuerat: verum etiam, per summam oscitantiam, Ioh. Fred. Gronovii in octo ipsos priores libros adnotationes prorsus obliteratas expunxere. Quod sane eo monitum volumus, ut nostrates, quibus nil nisi exterum sapit, Amstelodamensium typographorum accuratissimis, ut ambitiose praedicari solet, editionibus diffidere discant. In hac igitur editione ornanda Graevii recensionem* κατὰ πόδα *secuti, emendavimus, suisque locis aptata restituimus, quaecunque ipse refingenda atque attexenda voluit. Ordinem vero, quem sibi Graevius proposuit in Interpretum adnotationibus collocandis, aliquantulum a nobis immutatum fuisse scias. Quas enim ipse ex laudatis Gronovii scholis Lugduni Batavorum habitis delibatas adnotationes continenti serie ultimo loco produxit; eas nonnihil auctas ex eiusdem Observationibus inter reliquorum Interpretum animadversiones incedere iussimus.*

[5]) Haec ipsa res invitum me aliquando coegit ut plures observationes in hunc librum susciperem, quas ut pote nunc quidem nimis vulgares potius omisissem; sed, quae semel inter Gronoviana editae essent, vix repudiari posse videbantur. Ceterum, etsi non multis te morabor, quos Verburgius commiserit errores in Gronovianis, non possum tamen quin ex compluribus unum alterumque commemorem, ne orationis vanitate usus videar. Sic igitur Gronoviana dedit Verburgius: Ad L. I. Ep. 7. p. 27. *Intelligendi sunt publicani et negotiatores legati sive Romani in provincia.* Gronovius voluit *togati;* hoc quippe nomen significat Romanos. — Ad L. I. Ep. 9. p. 44. *Forte: quasi certaminis caussam.* Gronovius suspicatus fuerat *ansam*, ut apparet ex sequentibus, quae Verburgius omisit, parcens, ut videtur, labori investigandi locos citatos. — Ad L. II. Ep. 14. p. 97. *Plautus Epid. IV. 2. 35. alienatis rebus.* Quae sic erant scribenda: »Plautus Epid. IV. 2. 35. *Ego relictis rebus Epidicum operam quaerendo dabo.* Eodem sensu Iustinus XIII. c. 6. § 10. *Alienatis rebus.*" Vides quo recidat, qui supersedeat investigandis locis citatis. Plauto affinguntur, quae sunt Iustini verba. — Ad L. V. Ep. I. p. 214. *Etenim conscindere capillo aliquem, non est aliter dictum, quam oppugnare capite; significat enim oblatam partem, et dicitur per intellectam praepositionem in.* Quid sit *oblatam*, intelligit nemo. Scribe: *significat enim ablativus partem.* — Satis dixisse videbor, si hoc unum addidero: Ad L. V. Ep. 20. p. 276. *Iidem beneficiarii dicebantur, unde Inscriptio antiqua: Lucius Comminius Pollio miles legionis XIII. geminae beneficiarius legati consularis Lucio A. Felici, benefi-*

Tametsi quidem igitur non omnia omnino nova erant et inedita — quin et alia quaedam vidi a Gronovio ipso dudum, aut ita ut nunc sunt, aut paullo contractiora, ad alios scriptores esse notata — nihilominus tamen operae pretium me facturum existimabam, si novo delectu habito ex utrisque Dictatis in unum librum colligerem quidquid istic Gronovii doctrina praestitisset memoria dignum; sive id ad lectionis emendationem pertineret, sive ad locorum difficilium explicationem, sive denique ad Latinitatis exquisitioris intelligentiam. Quo labore si nihil aliud, hoc tamen, quod satis sit, praestari posse erat mihi certissimum. Habebunt scilicet, qui aut coniecturas Gronovii cognoscere velint omnes — quum pauciores modo et verbo tantum ab Orellio [6]) memorentur, aliae ab aliis occupatae sint, quarum inventarum laus non minus tamen huic debetur quam illis — aut qui subtiles Gronovii verborum dictionumque interpretationes consulere cupiant, quas Facciolatus, Ruhnkenius et peritissimus quisque Latini sermonis interpres saepissime citat, sed illas ex angusto et turbido rivo cognitas; habebunt igitur illi, ubi omnia invenire possint in unum collecta, iusto ordine disposita, accuratius quam ante descripta, adiectis denique Indicibus quam commodissime ad usum instructa.

Ad hunc modum quum Commentarios Gronovianos, exceptis Indicibus, ita ad editionem paratos habeam ut, simulac redemptorem nactus sim, qui honestis conditionibus edere velit, continuo tradi possint operis, interim promulsidis instar, quae qualis totus epularum apparatus futurus sit, praenuntiet, hanc Particulam dedi; usus in hac re publicae scriptionis opportunitate, non invitus equidem, sed magis tamen ut dependerem pro collega, qui, quominus Disputationem suam, quae iam superiore anno cum Programmate Scholastico edenda fuerat, etiam hoc anno absolveret, variis fortunae casibus fuit impeditus.

---

ciario consulis municipi, C. Azilius Rufus speculator legionis VII. fecit benemerito. Ne de aliis loquar vitiis, quae hic commissa sunt, Gronovius duarum Inscriptionum testimonio usus erat, quae leguntur apud Gruterum p. 51. 4. et p. 525. 3. has ita conglutinat Verburgius ut alterius capiti alteram, tamquam caudam, subnectat. — Et ita fere in ceteris; ne dicam de omissis ICtorum testimoniis, quae Gronovius, si quis alius doctus interpres, frequentissime solet usurpare, ut Pandectarum scriptores adeo Classicorum Scriptorum numero haberi voluisse videatur. Quos autem Verburgius commisit errores, ii plerique transierunt in Editionem Neapolitanam, de qua modo diximus, a Garatonio curatam.

[6]) Quae Orellius dedit ex Gronovianis, ea habuisse videtur a Graevio vel Verburgio. Etsi enim hic, ubi subsidia enumerat, quibus usus est in recensendis Epistolis ad Familiares Vol. III. P. I. p. 26. ita scribat: *Insuper usus sum... Ioh. Fred. Gronovii Scholis ineditis, Daventriae 1649 habitis et a diligenti discipulo ex eius ore exceptis, in quibus nihil fere inest critici praesidii, sed bonae interdum observationes linguae Latinae, ex eodem fere genere, quod novimus ex eius Lectionibus Plautinis Amstelodami* 1740. 8°. nihil tamen equidem in Varietate Lectionis inveni inde depromptum, quod non haberet aut Graevius aut Verburgius.

In concinnando autem hoc libro, qui, ut mihi videbatur, LECTIONES TULLIANAE fuit inscribendus, quem ad modum rem meam egerim duplicique usus sim, quod dixi, Dictatorum exemplo, res ipsa requirit ut paucis explicem. Ex altero igitur, quod longiores observationes continet, omnia equidem servanda esse putavi, duabus tribusve summum et iis perbrevibus resectis observationibus, quae cum Manutianis ad verbum fere convenirent: ex altero longe plurima resecanda censui, ita tamen ut nihil repudiarim, quod ad emendandum textum pertineret, ex reliquis admiserim quae maxime essent memorabilia. In his autem si quae hic illic dispersa essent quae ad eiusdem dictionis explicationem pertinent, ea omnia in unam annotationem coegi; quod nisi fecissem, aut saepius eadem fuissent iteranda, aut si pertaesum fuisset iterationis, nonnulla omnino perire debuissent. Qua re, nisi omnia me fallunt, non inutilem laborem videor mihi praebuisse operi Gronoviano: sic enim hoc effeci ut, quae solitariae interdum notae, ad modum scholiorum conscriptae, parvi omnino fuissent, coniunctae et sociatae etiam aliquo numero esse videantur [7]. Quibus aggregandis si quis opinetur plures interdum et largiori manu quam necesse fuisset, cumulatos esse scriptorum locos, is cogitet velim Gronovium ipsum in omnibus, quae edidit, hac ratione annotandi ut plurimum usum esse, qui adeo delectatus videatur testium abundantia et copia [8]:

---

[7]) Exemplo sit, quam primam in hac Particula dedimus, annotatio ad Ep. 1. § 1. Hic enim Gronovius, explicato quid sit *velle alicuius caussa*, duo tantum citaverat testimonia ad Fam. IX. 13. § 2. et ad Att. XII. 28. § 1., addiderat tamen de significatione nominis *voluntas* citato uno loco ad Fam. XIII. 17. § 2. In medio autem Commentario saepius de eodem et verbo et nomine monuit, qua iisdem qua aliis citatis testimoniis. — Eadem ratio est annotationis omnium postremae. Gronovius ad Ep. 10. explicuerat formulam *salvum venisse gaudeo* additis quatuor locis Plauti et uno Ciceronis ad Fam. XIII. 73. § 1. Deinde autem ubi ad hunc ipsum locum venit, citavit duos Terentii locos cum duobus e Cicerone ad Fam. I. 10. et XIV. 12. — Et ita fere in ceteris egi ut quae diversis locis annotata essent, ad unam rem pertinentia, una annotatione complecterer. Quod equidem facere eo minus dubitavi, qui viderim Gronovium ipsum in alteris Dictatis saepius in unum congregasse, quae in alteris ad plures locos, sed verbo identidem, essent annotata.

[8]) Operae pretium erit ipsum Gronovium audire de studiorum suorum ratione disputantem. Sic igitur scribit in Praef. ad Senecam c. med. *Fortassis haud desideras, ut, quod iam dudum adamavi scribendi genus, multis tibi conciliem. Quia tamen variae sunt sententiae et suus cuique mos, consilii mei rationem breviter edam. Sane facilius est hactenus notare:* Lego, *aut* Scribo, *aut* Sic MSS. *et videntur affectasse nonnulli, ut sic viderentur multum sibi lectorique confidere. Nimis anguste circumscribunt spatium, qua prodesse velint. Solis nempe Criticis, ac ne his quidem omnibus, laborem suum gratificantur. Varietas studiorum et temporis angustiae et numerus auctorum non patiuntur, ut in omnibus et singulis antiquis omnes, qui humanitatem sectantur, aeque simus versati. Ita tibi, qui multum olei consumpseris in illo, quem tuae curae delegisti, complura aperta, facilia, trita esse necesse est, quae me, qui non nisi semel aut iterum, et forte sine com-*

qua ipsa re, quotquot sint qui istam molem molestissime ferant, hoc tamen effectum est, ut quidquid ὁ πάνυ de Latini sermonis proprietate enuntiaverit, id semel probatum censeri possit et oraculi instar haberi mereatur. Hanc ob rem mihi quidem religioni fuit, quae ex optimis probatissimisque scriptis tanto iudicio, tanta elegantia collata essent, ex iis quidquam supprimere;. etsi, quod vix opus erit dictu, hoc quidem longe fuisset facilius quam, quum multum laboris in corrigendos scribarum errores impendere debueris, bonas quoque horas dare investigandis innumeris scriptorum locis: qui loci, tantum non omnes, pro seculi Gronoviani more, laudati quidem erant sed non accurate significati. Ego autem, etsi res erat multae operae ac laboris, morem secutus nostri seculi, — meliorem illum, quis enim negat? — meum esse duxi omnes scriptorum locos investigare et repertos quam accuratissime indicare per numeros librorum, versuum capitumve, si fieri posset, etiam segmentorum: quem laborem expertus sit qui recte aestimet; qui contra satis habeat non investigare, molesto parcit ille labori, sed periculum est, ne, quod modo de Verburgio vidimus, magnam daturus sit negligentiae mercedem. In his autem investigandis, ut et in corrigendis iis, quae in utroque meo exemplo perverse scripta erant, nonnihil adiutus sum, quod gratissimo animo profiteor, duobus aliis exemplis, quorum usum iam ante aliquot annos Hullemannus meus, pro ea qua est liberalitate, concedere mihi voluit. Haec enim exempla multo accuratius quam mea et tam nitide scripta sunt ut dubitem an quidquam in hoc genere melius exstet: quamquam ea nonnullas annotationes, quae in meis leguntur, aut

---

mentario, legere eumdem potui, tamquam ardua et confragosa morentur. Ne dicam, fieri posse, ut tu pro acumine, quo vales, fingas sententiam tibi, eamque voce mutata ambiguo loco constituas, quam ego mediocri ingenio tarde percipiam. Unde igitur illud divinabo, quod quum saepe tibi obvium fuisset, velut obvium cuivis enarrare fastidisti? Sic evenit, ut saepe aut prorsus non intelligantur, aut sero, et diu nullus fructus ex eorum labore permanet ad legentes, donec alius seu maiore diligentia seu minore fastidio aenigmata illorum declaret. Mihi semper fuit propositum, scribere dilucide, ut etiam a non doctissimis intelligerer, et iuvare etiam illos, qui auctores veteres non commentariorum aut notarum faciendarum, sed etiam proprietatis atque elegantiae Latinae caussa (quod omnes, qui litterati audire volumus, quacunque delectemur studiorum parte, debemus) evolvunt. Ergo operam dedi, ut correctiones interpretationesque meas proponerem claras et explicatas, atque auctoritate vel eiusdem, quem tractarem, aut alius classici scriptoris firmarem, sive quod ad sensum, sive quod ad phrasin. Interdum pluribus, quum secretior esset aliqua elegantia, quam notiorem reddere, et ad imitandum tironibus etiam commendare cupii. Quo frequentius enim in simili re eadem figura locutos veteres videas, eo probabilius fit, illic quoque, ubi restituitur aut denudatur, adhibitam fuisse; et copia exemplorum, quum faciliorem imitationem praebet, tum memoriae rem tenacius adfigit. Quae tamen si quemquam offendit, habet quod praetereat. Cf. Epistola, quam Gronovius ad Nic. Heinsium dedit a. d. XIV. Kal. Decembr. a. 1636. quae legitur in Sylloge Epistolarum a Burmanno edita T. III. p. 3.

omnino non habent, aut pro his brevi defunguntur *Vide Gronovium ad haec Livii, Senecae,* similive formula. Faciunt autem Hullemanniana exempla partem Collectionis MStorum Gronovianorum unius praestantissimae, quae parum abest quin omnia contineat quae in Praefat. ad Lectiones Plautinas p. VI sq. enumerantur; quem apparatum, quantus est, totum eadem nitidissima manu pictum potius dixerim quam scriptum, Vir Doct. olim sibi comparavit ex bibliotheca praeceptoris sui Samuelis Nyhoff, qui Gymnasii Traiectini Rector, quum rude donatus esset a. 1832., libros suos venumdari iusserat. Ex qua segete, diutius quam par erat neglecta, vix dubium est quin perita manus, quae avenam diligenter secernat, spicas colligere possit et uberes et crebras et quae, ut apud poetam est, alteri aevo prosient.

Sed ad nostrum, unde digressi sumus, revertamur laborem, ut tandem aliquando praefandi exitum inveniamus. Hunc igitur, quo posset alio etiam nomine praestare aliquid utilitatis, ita instruximus, ut, qui proprie Commentarius est in Ciceronem, sit simul etiam quasi supplementum in multa eorum, quae Gronovius in aliis libris scripsit. Indicavi scilicet, quod invenire mihi contigit, si quae ex his aut eodem modo aut longius brevius iam ante a Gronovio essent vulgata. Quorum numerus quum admodum grandis sit — et fieri potest ut plura etiam indicari oportuisset, quae animum meum fugerint aliud agentis — sed ea, quae a me indicata sunt, quum satis magnam partem faciant, videri possit tenue quoddam et exiguum esse, quod nunc quidem ex officina mea evadat novum. At vero longe secus esse, facile apparebit, ut opinor, contendenti; si enim a paucissimis discesseris, quae hic redintegrantur ad verbum, reliqua ut plurimum reperies aut multo correctius, quam ante, exposita aut novis nec sane spernendis accessionibus aucta. Quod vere a me dictum esse si vel ex hac Particula potest apparere, multo id magis etiam probatum iri confido, ubi totus officinam reliquerit libellus: qui ut primo quoque tempore in lucem prodire possit, si Deus vires largiri velit et vitam, omne impendam quod publici muneris occupatio concedet otium.

Vale interim, Lector Benevole, et hac subita promulside ita fruere ut reliquae coenae apparatum sine fastidio exspectes.

Scribebam LEIDAE Kalend. Octobr. CIƆIƆCCCLVI.

IOHANNIS FREDERICI GRONOVII

LECTIONES TULLIANAE

SIVE

COMMENTARII IN CICERONIS EPISTOLAS AD FAMILIARES.

LIBER PRIMUS.

Ep. 1. § 1. Regis caussa, si qui sunt, qui velint, qui pauci sunt, omnes rem ad Pompeium deferri volunt.

Si qui sunt, qui regi faveant, qui regem reduci iubeant. *Velle alicuius caussa* significat benevolum esse, favere alicui. Sic loquitur Cicero ad Fam. III. 7. § 6. *Si autem natura es φιλαίτιος, illud non perficies, quo minus tua caussa velim* i. e. ut propter hoc vitium tuum te amare desinam, benevolentiam meam mutem. Ibid. VII. 17. § 2. *Si me aut sapere aliquid aut velle tua caussa putas.* Ibid. IX. 13. § 2. *Hosce igitur ambo tibi sic commendo, ut maiore cura, studio, sollicitudine animi commendare non possim. Volo ipsorum caussa; meque in eo vehementer et amicitia movet et humanitas.* Ibid. XI. 17. § 2. *In ea re quantum me possis adiuvare, facile perspicio: nec vero, quantum mea caussa velis, dubito.* Ibid. XIII. 71. *Sed tamen etsi omnium caussa, quos commendo, velle debeo: tamen cum omnibus non eadem mihi caussa est.* Ibid. XVI. 17. *Cuspio quod operam dedisti, mihi gratum est. Valde enim eius caussa volo.* Item ad Att. XII. 28. § 1. *Eius aliquid interest, videri illius caussa voluisse: mea quidem nihil, nisi id, quod tu scis: quod ego magni aestimo.* Eodem sensu dicitur *voluntas* pro favore et benevolentia. Cicero ad Fam. I. 2. § 1. *Eo die nos quoque multa verba fecimus, maximeque visi sumus senatum commemoratione tuae voluntatis erga illum ordinem commovere* i. e. in memoriam illis revocando, te partibus optimatium unice semper deditum fuisse. Ibid. VII. 5. § 1. *Coepi velle, ea Trebatium exspectare a te, quae sperasset a me. Neque mehercule minus ei prolixe de tua voluntate promisi, quam eram solitus de mea polliceri.* Item ad Fam. XIII. 17. § 2. *Magno opere a te quaeso, ut ad eam voluntatem, si quam in illum ante has meas litteras contulisti, quam maximus postea commendatione cumulus accedat.* Ad Q. fratr. III. 1. c. 6. § 20. *P. Servilius pater ex litteris, quas sibi a Caesare missas esse dicebat, significat valde te sibi gratum fecisse, quod de sua voluntate erga Caesarem humanissime diligentissimeque locutus esses.* Historia, de qua scribit Cicero, haec est: Ptolemaeus, rex Aegypti, a suis civibus regno erat eiectus per seditionem; venit itaque Romam et petiit ut cum exercitu ab aliquo magistratuum Romanorum, qui provinciam regno suo vicinam obtinerent, reduceretur. Alexandrini autem Romam miserant centum legatos, qui caussam civitatis suae contra regem agerent. Hos omnes variis insidiis circumventos Ptolemaeus occidit. In senatu

igitur quum disceptaretur de eo reducendo et quis hoc munus susciperet, quum plures illud ambirent, essetne praeterea cum exercitu reducendus: qui regi favebant, rem volebant demandari Pompeio: qui autem, regi non faventes, omne hoc negotium impedire studebant, dicebant esse in oraculis Sibyllinis praedictum, ne Romani cum exercitu suo Aegyptum intrarent. Hic praetextus s. caussa impediendi restitutionem regis per religionem, mox vocatur *calumnia religionis*. De hac igitur disceptatione scribit Cicero P. Lentulo Spintheri, Ciliciam pro consule tenenti, a. U. C. 698. Cn. Cornelio Lentulo Marcellino, L. Marcio Philippo coss.

Ep. 1. § 1. Senatus religionis calumniam non religione, sed malevolentia et illius regiae largitionis invidia comprobat.

Senatus praetextum Sibyllini oraculi affirmat, eius rationem habendam putat; non metu deorum aut reverentia sacrorum, sed quia non favet regis caussae ob nummariorum infamiam. Aversabatur enim regem et regis restitutionem, ut pote sciens plerosque, qui pro eo essent, donis esse emptos. Cicero autem loquitur, quasi non esset verum illud oraculum, sed fictum et commentum ab illis, qui regi essent inimici: quale quod pro Caesare confinxerant, teste Suetonio V. Caesaris c. 79. *Quin etiam valida fama percrebuit, proximo senatu L. Cottam quindecimvirum sententiam dicturum: ut, quoniam libris fatalibus contineretur, Parthos, nisi a rege, non posse vinci, Caesar rex appellaretur.* Ut autem h. l. *calumnia religionis* significat falsum praetextum religionis, seu quum aliqua res per speciem religionis impeditur, ita saepe *calumnia* sumitur pro falso praetextu. Cicero ad Att. IV. 3. § 3. *Metellus calumnia dicendi tempus exemit* i. e. consumpsit tempus dicendae sententiae, argumento orationis falso et fictitio, quod, nihil quum ad rem pertineret, diem tantummodo tereret. Idem ad Q. fratr. II. 2. § 3. *In ea re nos et officio erga Lentulum mirifice et voluntati Pompeii praeclare satisfecimus. Sed per obtrectatores Lentuli res calumnia extracta est* i. e. interposito falso impedimento dilata est. Et in Fragm. librorum de Republica [in ed. Maii L. III. c. 5.] *Ut Carneadi respondeatis, qui saepe optimas caussas ingenii calumnia ludificari solebat.* Similiter Suetonius V. Caligulae c. 16. *Legata ex testamento Tiberii, cum fide ac sine calumnia, repraesentata persolvit.* Iustinus XXXVIII. c. 7. § 8. *Adeo illis odium Romanorum iussit rapacitas proconsulum, sectio publicanorum, calumniae litium* i. e. falsae lites. Iterum XLII. c. 1. § 2. *Quum calumnia tardius lati auxilii, mercede fraudarentur.* Paulus ICtus fr. 39. § 1. ff. de liberali caussa (XL. 12.) *Qui de ingenuitate cognoscunt, de calumnia eius, qui temere controversiam movit, ad modum exsilii possunt ferre sententiam.*

Ep. 1. § 3. Hortensii et mea et Luculli sententia cedit religioni de exercitu, — sed — tibi decernit, ut regem reducas.

Nos censuimus locum dandum esse oraculo, quatenus vetat eum multitudine armata reduci regem; sed decrevimus ut tu regem reduceres i. e. eam nos in senatu sententiam diximus, ita nos censuimus. Similiter mox: *Crassus tres legatos decernit* i. e. Crassi sententia est ut tres mittantur legati. *Decernere* enim dicuntur quoque senatores in sententiis dicendis, quum dicunt, quid a senatu decerni velint. Cicero ad Fam. XIII. 77. § 1. *Quum his temporibus non sane in senatum ventitarem* (scil. praetextu mortis filiae), *tamen, ut tuas litteras legi, non existimavi me salvo iure nostrae veteris amicitiae multorumque inter nos officiorum facere posse, ut honori tuo deessem. Itaque adfui, supplicationemque tibi libenter decrevi* i. e. censui supplicationem tibi decernendam. Similiter pro Mil. c. 6. § 14. *Itaque ego ipse decrevi, quum caedem in Appia factam esse constaret, non eum, qui se defendisset, contra rempublicam fecisse.* Idem ad Brutum I. 15. § 8. *Ego enim, D. Bruto liberato, quum laetissimus ille civitati dies illuxisset, idemque casu Bruti natalis esset, decrevi, ut in fastis ad eum diem Bruti nomen adscriberetur.* Et mox § 9. *D. Bruto decrevi*

honores: decrevi L. Planco. De Legib. III. c. 19. § 42. *Dixi ex Crassi sententia, quam est secutus senatus, quum decrevisset* cet. scilicet: Crassus; non senatus. Livius XXVII. c. 20. § 12. *Necessarii Claudii obtinuerunt, ut, relicto Venusiae legato, Marcellus Romam rediret ad purganda ea, quae inimici decernerent* i. e. ut iniquas in senatu sententias refutaret, quibus absens lacerabatur. Idem XXX. c. 7. § 6. *E tribus una de pace legatos ad Scipionem decernebat, altera Hannibalem revocabat, tertia reparandum exercitum Syphacemque orandum, ne bello absisteret, censebat: haec sententia vicit.* Et hoc sensu accipiendum est fragmentum Orationis, quam Cicero habuit in Toga Candida [fragm. 3.] *Nec se iam tum respexit, quum gravissimis vestris decretis notatus est.* ad q. l. Asconius p. 85. Or. »Catilina ex praetura Africam provinciam obtinuit. Quam quum graviter vexasset, legati Afri in senatu iam tum absente illo questi sunt, multaeque graves sententiae in senatu de eo dictae sunt."

Cf. GRONOVIUS ad Livium XXVII. c. 20. § 12.

Ep. 1. § 3. Quod commodo reipublicae facere possis.

Legendum est: *quod commodo rem facere possis* i. e. quatenus id facere possis commodo, omnium nempe, quorum interest. Neque enim τὸ *commodo* requirit, ut adiungatur *reipublicae:* quum ita generatim conceptum comprehendat, significetque et reipublicae, et proconsulis Lentuli, et provinciae eius, et ipsius regis commodum. Est autem haec formula, qua utebantur Romani in mandatis et commendationibus: quae mandata et quas commendationes ita dabant faciebantque, ut tamen arbitrium de illis liberum relinquerent ei, cui mandabant et commendabant. Et duo sunt in hac formula notanda. Primum est *quod;* hoc enim idem valet ac: quoad, quantum, quatenus. Cicero ad Fam. I. 7. § 3. *Cui quidem tuae litterae, quas proxime miseras, quod facile intellexerim, periucundae fuerunt* i. e. quantum assequi potui ex verbis vultuque hominis ambigui ac simulatoris. Act. Sec. in Verrem IV. c. 11. § 25. *Senator populi Romani, quod in vobis fuit, in vestro oppido iacuit et pernoctavit in publico.* Ad Att. I. 1. § 1. *Petitionis huiusmodi ratio est, quod coniectura provideri possit.* Similiter Terentius Heaut. III. 1. 7. *Haud faciam: nam quod potero, adiutabo senem* i. e. quantum in mea potestate est. Idem Adelph. III. 5. 1. *Bono animo fac sis, Sostrata; et istam, quod potes, Fac consolere.* Livius XXVI. c. 32. § 6. *Mandaturosque consuli Laevino, quod sine iactura reipublicae fieri posset, fortunis eius civitatis consuleret* q. l. Editiones habent *quoad.*

Cf. GRONOVIUS ad Livium XXV. c. 32. § 6. ad Terentium Heaut. III. 1. 7.

Alterum, de quo notabimus, est *commodo,* quod frequens est apud Ciceronem in dictionibus: *quod tuo commodo facere possis, quod tuo commodo fiat* i. e. quatenus id sine tua molestia fiat. Cicero ad Fam. III. 5. § 4. *Sed, quod tuo commodo fieri possit, utriusque nostrum magni interest, ut te videam ante, quam decedas.* Ibid. XIII. 27. § 3. *Quare velim, quidquid habent negotii, des operam, quod commodo tuo fiat, ut, te obtinente Achaiam, conficiant.* Ibid. 69. § 2. *Peto igitur a te, ut in ea controversia, quantum fides tua patietur, quantumque tuo commodo poteris, tantum et honoris mei caussa commodes.* Contrarium est *incommodo,* quod legitur apud Ciceronem in Bruto c. 4. § 17. non addito cuius: *Etsi fortasse ego a te huius voluntarius procurator petam, quod ipse, cui debes, se incommodo exacturum negat.* Quae locutio est rara atque elegans; est enim *incommodo exigere,* tum exigere, quum debitor sine gravi damno ac detrimento solvere non potest. Quod vero Cicero dicit *commodo* absolute, id Livius solet dicere *per commodum.* Sic XXX. c. 29. § 3. *Percunctatusque, satin' per commodum omnia explorassent.* Item XXXI. c. 11. § 2. *Ipse, si per commodum reipublicae posset, ad opprimendum Gallicum tumultum proficisceretur.* Et XLII. c. 18. § 3. *Ubi consul classem appellere tuto, et copias per commodum exponere posset.* ubi Sigonius male *percommode.*

Cf. GRONOVIUS ad Livium XXX. c. 29. § 3.

Ep. 1. § 4. Ut in rebus multo ante, quam profectus es, ab ipso rege et ab intimis ac domesticis Pompeii clam exulceratis, deinde palam a consularibus exagitatis et in summam invidiam adductis, ita versamur.

Res, quae ante tuam profectionem corruptae erant, labefactae, non amplius integrae, male sanae, post discessum tuum per orationes in senatu habitas, multum et graviter reprehensae sunt occasione largitionis regiae, per quam totum hoc negotium invisum, odiosum, infame redditum est, quasi quicunque loquatur pro rege, is particeps corruptelae fuerit. Eleganter *exulceratae* dicuntur res prope afflictae, in miserum statum adductae. Sic Cicero in Bruto c. 42. § 156. *Studiorum vicinitas tantum abest ab obtrectatione invidiae, uti ea non modo non exulcerare vestram gratiam, sed etiam conciliare videatur* i. e. laedere, offendere amicitiam vestram. Idem pro Domo c. 11. § 28. *Neque ille, tot suspicionibus certorum hominum et scelere exulceratus* i. e. offensus, iratus. Et pro Deiot. c. 3. § 8. *Fore putabant, ut exulcerato animo facile fictum crimen insideret.* Livius IX. c. 14. § 9. *Quum non virtus modo insita, sed ira etiam exulceratos ignominia stimularet animos.* Translatio sumpta est ab ulceribus corporum; quare *exulcerare* opponitur τῷ *sanare.* Cicero de Orat. II. c. 75. § 303. *Ea, quae sanare nequeunt, exulcerant.* Petronius Arbiter Satyr. c. 111. *Coepit hortari lugentem, ne perseveraret in dolore supervacuo, et cetera, quibus exulceratae mentes ad sanitatem revocantur.*

Ep. 1. § 4. Nostram fidem omnes, amorem tui absentis praesentisque tui cognoscent.

Gruteri codex legit *praesentis*, omisso *que.* Ciceronem scripsisse censeo *praesentes tui* i. e. tui, quos Romae reliquisti, cognoscent meum tui absentis amorem. Absentium scilicet illustrium virorum uxores, si forte liberi, cognati, liberti, clientes, procuratores saepe ope, consilio et praesidio indigebant amicorum, qui Romae erant. Idem Lentulo promittit infra Ep. 5 a. § 3. *Tantum habeo polliceri, me tibi absenti tuisque praesentibus cumulate satisfacturum.* Et de tali ope, quam praestitisset Oppius, scribit Cicero ad Fam. XI. 29. § 2. *Et quum abessem atque in magnis periculis essem, et me absentem, et meos praesentes a te cultos et defensos esse, memini.*

Ep. 2. § 1. Quum sententia prima Bibuli pronuntiata esset, ut tres legati regem reducerent; — postulatum est, ut Bibuli sententia divideretur.

Ex variis, quae a senatoribus dictae erant, sententiis consules sententiam M. Calpurnii Bibuli exemerant, ut pote maxime probabilem; eamque primum recitaverant, ut in eam fieret discessio: quod proprio verbo dicitur *pronuntiare.* Cicero ad Fam. X. 12. § 3. *Servilius quum gratia effecisset, ut sua sententia prima pronuntiaretur, frequens eum senatus reliquit: meaeque sententiae, quae secundum pronuntiata erat, P. Titius intercessit.* Caelius Ciceroni ad Fam. VIII. 13. § 2. *Quum de intercessione referretur, primaque M. Marcelli sententia pronuntiata esset.* Quod si plures pronuntiatam sententiam secuti essent, in eam fiebat SCtum, et reliquae sententiae ne pronuntiabantur quidem. Quum autem Bibuli sententia pronuntiata esset, postulatum est a senatoribus ut ea *divideretur* i. e. ut binae discessiones fierent, quoniam duas diversas res complecteretur. Primum erat: *Essetne obsequendum fatis Sibyllinis*, quae vetabant exercitum Romanum intrare Aegyptum; alterum: *Oporteretne tres legatos reducere regem*, puta sine exercitu, ut religioni consuleretur. Hoc omittit hic Cicero brevitatis caussa; sed mox ostendit clare hanc clausulam adiectam fuisse. Senatores Romani tum praesertim postulare solebant ut pronuntiata sententia divideretur, si ea ex parte placeret ex parte displiceret, vel si quis rem favorabilem cum odiosa coniunxisset. Explicat hunc morem Asconius ad Orat. Milon. c. 6. § 14. p. 44. Or. »Quum aliquis in dicenda sententia duas pluresve res complectitur, et si non omnes aeque probantur, postulatur, ut *dividatur*, id est, de rebus singulis referatur. Nec ei, qui hoc postulat, oratione longa utendum, ac ne consurgendum quidem

utique est; multi enim sedentes hoc unum verbum pronuntiant *Divide*. Quod quum auditum est, liberum ei, qui facit orationem, dividere." Seneca Epist. 21. § 9. *Quod fieri in senatu solet, faciendum ego in philosophia quoque existimo: quum censuit aliquis, quod ex parte mihi placeat, iubeo illum dividere sententiam, et sequor.* Idem de Vita Beata c. 3. § 2. ad eum morem alludens: *Nostram vero (opinionem) quum dico, non alligo me ad unum aliquem ex Stoicis proceribus: est et mihi censendi ius. Itaque aliquem sequar, aliquem iubebo sententiam dividere.*

Ep. 2. § 1. Quatenus de religione dicebat, cuique rei iam obsisti non poterat, Bibulo assensum est: de tribus legatis, frequentes ierunt in alia omnia.

Que supervacuum est; lege igitur *cui rei iam obsisti non poterat.* Scilicet Senatus, quod e fatis Sibyllinis iactatum erat, etsi multis suspectum esset, pro vero oraculo cognoverat, eique parendum decreverat. Ergo Bibulo *assensum est* i. e. omnes consurrexerunt et in eam partem ierunt, in quam Bibulus ierat; de legatis autem quum rogarentur sententiae, nemo se commovit, omnes manserunt in loco: quod erat signum dissentiendi. Dicebant enim Veteres *ire in alia omnia* boni ominis caussa pro *non ire in eamdem sententiam, non idem sentire, non commovere sese.* Vitabant enim homines superstitiosi negandi particulas, ut mali ominis caussa. Sic Terentius Eunuch. II. 3. 49. *Rogo, num quid vis?* Cui respondet alter: *Recte* i. e. nihil. Plautus Capt. II. 2. 103. *Num quae caussa est, quin si ille huc non redeat, viginti minas Mihi des pro illo?* Respondetur: *Optime* i. e. nulla.

[Cf. GRONOVIUS ad Plautum Capt. II. 2. 103.]

Sed formulae *ire in alia omnia* et *discessionem facere* non intelliguntur, nisi ex ratione Senatus Romani; quam explicare operae pretium erit, quoniam hic *ire* dicuntur qui non ibant sed sedebant, et *discessionem facere* qui non relinquebant locum sed loco suo manebant. Scilicet Romani consules non dicebant suam ipsi sententiam in senatu, sed consulebant i. e. rogabant senatores singulos de rebus quas retulissent: itaque eorum officium erat *referre* et *consulere*. Quum omnes rogassent, observabant sententias insigniores; ex quibus, quae ipsis optima visa esset, eam pronuntiabant, ut in eam *fieret discessio* i. e. ut auctor sententiae illius a loco, in quo sedebat, discederet et in aliam partem iret, quo etiam concedebant quicunque huic adsentiebantur. Imperabat discessionem consul his verbis: *Qui haec sentitis, in hanc partem, qui alia omnia, in illam partem ite, qua sentitis*; quae formula exstat apud Plinium Minorem VIII. Ep. 14. § 19. ubi *sentire alia omnia* pro eo dicitur, quod est *dissentire*. Si iustus numerus senatorum in eamdem sententiam cum auctore sententiae discessisset, fiebat in eam Senatusconsultum: si maior pars dissensisset et non fuisset secuta discedentem, sed remansisset in sedilibus suis, dicebantur *frequentes ivisse in alia omnia*. Hinc igitur istae phrases: *ire* seu *discedere in alicuius sententiam*, *discessio facta est in sententiam illius*, proprie quidem de sententiis dictis in senatu, sed commode ad omnes alias possunt applicari, ut significent *assentiri alicui, probare sententiam alicuius.* Cicero ad Att. XII. 21 § 1. *Quae omnia, quia Cato laudibus extulerat in coelum, perscribendaque censuerat, idcirco in eius sententiam est facta discessio* i. e. omnes eam sententiam probaverunt discedentes in illum locum, quo ille transierat, factumque est SCtum; quod appellatur *SCtum per discessionem.* Cicero pro Sextio c. 34. § 74. *Quum omnes certatim, aliusque alio gravius atque ornatius de mea salute dixisset, fieretque sine ulla varietate discessio.* Idem Philipp. III. c. 9. § 24. *Senatus consultum de supplicatione per discessionem fecit.* Ibid. V. c. 1. § 3. *Haec sententia per triduum valuit, quamquam discessio facta non esset.* Ex eadem ratione explicanda est phrasis *pedibus ire in sententiam alicuius;* quoniam nempe a loco suo discedebant. Sallustius Catil. c. 50. § 4. *Itaque postea, permotus oratione C. Caesaris, pedibus in sententiam Tib. Neronis iturum se dixerat.* Livius XXVII. c. 34. § 6. de M. Livio: *Censores eum in senatum venire fungique aliis publicis muneribus coegerunt: sed tum quoque aut verbo assentiebatur, aut pedibus in sententiam ibat.* Idem V.

c. 9. § 2. *In quam sententiam quum pedibus iretur.* Quod qui frequenter faciebant et numquam ipsi sententiam novam dicebant, *pedarii* senatores appellabantur. Cicero ad Att. I. 19. § 9. *Est enim illud SCtum summa pedariorum voluntate, nullius nostrum auctoritate factum.* Ibid. 20. § 4. *Raptim in eam sententiam pedarii concurrerunt.* Dicebatur autem maior pars senatus proprio vocabulo *frequentes* sive *frequens senatus.* Cicero ad Fam. X. 12. § 3. *Eo autem die magna mihi pro tua dignitate contentio cum Servilio: qui quum gratia effecisset, ut sua sententia prima pronuntiaretur, frequens eum senatus reliquit et in alia omnia discessit* i. e. pars maior se loco non movit, et ita Servilii sententia fuit irrita: *meaeque sententiae, quae secunda pronuntiata erat, quum frequenter assentiretur senatus* i. e. quum maior pars me secuta esset, ita ut in meam sententiam SCtum fieret, *rogatu Servilii P. Titius intercessit.* Caelius Ciceroni ad Fam. VIII. 13. § 2. *Nam quum de intercessione referretur, primaque M. Marcelli sententia pronuntiata esset, frequens senatus in alia omnia iit.* Hirtius de B. Gall. VIII. c. 53. § 1. *Sententiisque dictis, discessionem faciente Marcello, senatus frequens in alia omnia transiit.*

Ep. 2. § 2. Proxima erat Hortensii sententia; quum Lupus, tribunus plebis, quod ipse de Pompeio retulisset, intendere coepit, ante se oportere discessionem facere, quam consules.

Obscurus hic locus est: neque enim apparet, caussa haec, an tantum occasio fuerit postulati tribunitii; et, si caussa, quae caussa huius caussae? Suspicor autem rem invidiose magis (ut Oratorum mos est in iis, quibus adversantur), quam simpliciter a Cicerone propositam: et accipiendum, non quasi omnino tribunus pl. ius vindicet ante consules; quod absurdum verba sonant; sed quia, quam consules tertiam fecerant sententiam (satis ostendentes eo se non valde inclinare, et sperantes ex duabus prioribus utique alteram victuram, ita ut ad tertiam non accederetur) quia igitur, quam illi tertiam fecerant sententiam, eadem erat relatio tribuni pl. Lupi, hic contendisse videtur, quoniam de prima sententia ipse concessisset consulibus, et ea irrita esset, nunc oportere se discessionem facere et praeponi relationem tribuni pl., qui esset magistratus populi Romani; sententia Hortensii nihil aliud tum, quam consularis viri. Sed, ut Cicero continuo addit, *eius orationi vehementer ab omnibus reclamatum est: erat enim et iniqua et nova* i. e. non continuerunt se ad audita eius verba Patres, sed undique iniquam eum postulare et novam rem vociferati sunt. Semper quippe consulum ius fuit, sententiam primam postremam pronuntiare utcunque libuisset; quae utique praecipua eorum vis ac potestas in senatu fuit.

Ep. 2. § 2. Perspiciebant enim, in Hortensii sententiam multis partibus plures ituros.

Si Hortensii sententia pronuntiaretur, et in eam permitteretur discessio, multo plures, quam ullam aliam, asseclas et approbatores habituram. Notanda est, quam amant Veteres, elegans periphrasis *multis partibus plures*, pro eo quod est simplicius, multo plures. Caelius Ciceroni ad Fam. VIII. 9. § 3. *Turpe tibi erit, Patiscum Curioni decem pantheras misisse, te non multis partibus plures.* Caesar de B. Civ. III. c. 80. § 2. *Eo fama iam praecurrerat de praelio Dyrrhachino, quod multis auxerat partibus.* Ibid. c. 84. § 3. *Quoniam numero multis partibus esset inferior.* Suetonius V. Caesaris c. 68. *Ceteris praeliis innumeras adversariorum copias, multis partibus ipsi pauciores, facile superarunt.* Sic *multis partibus malle* pro multo magis velle aut optare, eleganter dixit Cicero de Finib. III. c. 11. § 36. *Quis est tam effrenatis cupiditatibus, ut eamdem illam rem, quam adipisci scelere quovis velit, non multis partibus malit ad sese sine facinore pervenire?* Ad eumdem modum *omnibus partibus*, pro prorsus vel omnino, dicit Cicero de Finib. V. c. 31. § 93. *An ne hoc quidem Peripateticis concedis, ut dicant, omnium virorum bonorum vitam omnibus partibus plus habere semper boni, quam mali?* De Invent. I. c. 34. § 58. *Exercitus is, cui praepositus est sapiens et callidus imperator, omnibus partibus commodius regitur, quam is, qui stultitia et*

temeritate alicuius administratur. Ibid. II. c. 46. § 136. *Si quid igitur ex hac ipsa accusator deroget, omnibus partibus iustius et probabilius accusare videatur.*

Ep. 2. § 4. Haec scripsi ad XVI. Kal. Febr. ante lucem.

Scribe *a. d. XVI. Kal. Febr.* i. e. *ante diem*, et intellige sextum decimum Kalendas Februarias, qui nobis est Ianuarii septimus decimus; sed tum temporis (ante Fastos scilicet a Iulio Caesare correctos) quintus decimus, quod Ianuarius esset dierum viginti novem. Ubicunque legeris τὸ *ad* sequentibus numeris cum nomine mensis, non *ad* legendum, sed *a. d.* interpositis post *a* et *d* punctis. Hoc autem *ante diem XVI. Kal.* significat ipsum diem sextum decimum Kalendas, antequam ille sit absolutus; non istum qui praecessit. Rem docent verba Ciceronis ad Fam. XVI. 3. § 1. *Nos apud Alyziam unum diem commorati sumus. Is dies fuit Nonae Novembr.* (i. e. 5 Nov.) *Inde ante lucem proficiscentes, ante diem VIII. Idus Novembr.* (i. e. 6 Nov.) *has litteras dedimus.* Hinc igitur apparet *ante diem VIII. Idus Novembr.* idem prorsus esse quod *die octavo Idus Novembres;* nam quum nominasset Nonas Novembres, proximum illis facit *a. d. VIII. Id. Nov.*

Ep. 2. § 4. Eo die senatus erat futurus.

Patres erant conventuri in curiam, publicae deliberationis caussa. *Senatus* non tantum pro corpore senatorio sumitur, ut vulgo, sed etiam pro tempore, quo conveniunt senatores et pro ipso consessu. Hinc aliquando breviter dicitur *senatus est* pro: senatus cogitur, senatores conveniunt. Cicero ad Fam. V. 6. § 1. *Adhibui diligentiam, quotiescunque senatus fuit, ut adessem* i. e. data opera curavi ut adessem, quoties senatus coactus est. Ibid. XII. 25. a. § 1. *Liberalibus litteras accepi tuas. Eo die non fuit senatus, neque postero.* Ad Att. IV. 16. b. § 7. *Sed senatus hodie fuerat futurus.* Plinius Minor IX. Ep. 13. § 6. *Opportune senatus* (*est*) *intra tertium diem.* Sic etiam dicebant *alio senatu* pro alio conventu vel congregatione senatus. Plinius Minor V. Ep. 5. § 2. *Dilata caussa est. Alio senatu Vicentini sine advocato intraverunt.* Idem VI. Ep. 5. § 1. *Sequenti senatu, quum de rebus aliis referretur* i. e. alio consessu. Eo sensu quoque *senatus dari* dicebatur, quum legati in senatu audiebantur. Cicero ad Q. fratr. II. 13. § 2. *Eodem igitur die Tyriis est senatus datus frequens.*

Ep. 2. § 4. De his rebus pridie, quam haec scripsi, senatus auctoritas gravissima intercessit: cui quum Cato et Caninius intercessissent, tamen est perscripta.

De eadem re scribit infra Ep. 7. § 4. *SCtum nullum exstat, quo reductio regis Alexandrini tibi adempta est: eaque, quae de ea scripta est, auctoritas, cui scis intercessum esse, ut ne quis omnino regem reduceret, tantam vim habet, ut magis iratorum hominum studium, quam constantis senatus consilium esse videatur.* q. l. *Senatus consultum* et *Senatus auctoritas* inter se distinguuntur. Interdum *Senatus auctoritas* idem est quod Senatus consultum, ut apud Ciceronem ad Fam. XI. 7. § 2. *Caput autem est hoc, ne in libertate et salute populi Romani conservanda auctoritatem senatus exspectes.* Item XV. 2. § 4. quae epistola scripta est ad senatum: *Quum enim vestra auctoritas intercessisset, ut ego regem Ariobarzanem tuerer;* id quod in eadem Epist. § 7. appellat *vestrum senatusconsultum.* Sed plerumque senatus auctoritas differt a senatus consulto. Nam si forte omnes senatores, qui vocati essent, non venissent; aut si nec in loco legitimo, nec die idoneo, nec edicto solemni convocati convenissent; aut denique si faciendo SCto tribunus plebis intercessisset et illud fieri prohibuisset, nullum quidem iustum decretum poterat fieri: sed tamen, quod visum esset praesentibus aut senatui, perscribebatur, ut senatorum voluntas ac iudicium exstaret de re, quae consulebatur. Idque dicebatur *auctoritas senatus.* Hinc intelliguntur quae Servilius Ahala tribunus militum dicit ap. Livium IV. c. 57. § 4. *Potiorem sibi collegarum gratia rempublicam fore, et si maneat in*

sententia senatus, dictatorem nocte proxima dicturum; ac si quis intercedat senatusconsulto, auctoritate se fore contentum. Eodem modo Cicero ad Att. III. 26. *Mihi in animo est legum lationem exspectare; et, si obtrectabitur, utar auctoritate senatus.* In epistola Caelii ad Ciceronem ad Fam. VIII. 8. § 6. tria proponuntur SCta, sub quorum singulorum finem est subiectum: *Si quis huic SCto intercesserit, senatui placere auctoritatem perscribi.*

Ep. 2. § 4. De ceteris rebus quidquid erit actum, scribam ad te: utque quam rectissime agantur omnia, mea cura, opera, diligentia, gratia providebo.

Pro *omnia* lege *omni.* Maiorem Ablativus casus emphasin affert. i. e. omni adhibita cura, ita ut nihil curae reliquum faciam, ut nulli curae parcam.

Ep. 3. § 1. Aulo Trebonio — multos annos utor valde familiariter.

Habeo in gratissimis amicis et quotidianis salutatoribus. *Uti aliquo* significat, frequenter cum aliquo versari, consuetudinem habere. Cicero pro Caelio c. 5. § 12. *Utebatur hominibus improbis multis: et quidem optimis se viris deditum esse simulabat.* Matius Ciceroni ad Fam. XI. 28. § 7. *Caesar numquam interpellavit, quin, quibus vellem, atque etiam quos ipse non diligebat, tamen iis uterer.* Plerumque tamen in hac phrasi additur *familiariter, multum, intime,* simileve adverbium. Cicero ad Fam. II. 14. § 1. *Marco Fadio, viro optimo et homine doctissimo, familiarissime utor.* Ibid. XI. 16. § 2. *L. Lamia praeturam petit. Hoc ego utor uno omnium plurimum.* Ibid. 17. § 1. *Lamia uno omnium familiarissime utor.* Ibidem XIII. 2. *C. Avianio Evandro, qui habitat in tuo sacrario, et ipso multum utor, et patrono eius M. Aemilio familiarissime.* Ibidem 5. § 2. *C. Curtio ab ineunte aetate familiarissime usus sum.* Ibid. 20. *Asclapone Patrensi, medico, utor valde familiariter, eiusque quum consuetudo mihi iucunda fuit, tum ars etiam.* Ad Att. XVI. 5. § 3. *Cn. Lucceius multum utitur Bruto.* Corn. Nepos V. Attici c. 5. § 4. *Utebatur autem intime Q. Hortensio, qui his temporibus principatum eloquentiae tenebat.* Eodem sensu *usus* dicitur. Cicero ad Fam. VII. 32. § 1. *Addubitavi, num a Volumnio senatore esset, quocum mihi est magnus usus* i. e. qui mihi amicus et perquam familiaris est. Ibid. IX. 25. § 2. *Cum M. Fadio mihi summus usus est.* Suetonius V. Augusti c. 67. *Multos libertorum in maximo usu habuit.*

Ep. 3. § 2. Commendoque tibi eius omnia negotia, — inprimisque, ut, quae T. Ampius de eius re decrevit, ea comprobes.

Ex MS. legendum *decrerit.* Significatur Ampius, qui antehac provinciae praefuerat, quum nescio quid litis illic haberet Trebonius.

Ep. 3. § 2. Omnibusque rebus eum ita tractes, ut intelligat, cet.

Sic cum eo agas, sic ei indulgeas. Amat hac in re Cicero uti verbo *tractare.* Sic ad Fam. XIII. 3. *A. Fufium, unum ex meis intimis, velim ita tractes, ut mihi coram recepisti.* Ibidem 27. § 2. *C. Avianius incredibiles mihi gratias per litteras egit: nec liberalius, nec honorificentius potuisse tractari nec se praesentem nec rem familiarem absentis patroni sui.* Ibidem 30. § 2. *Peto igitur abs te, ut eum ita tractes, ut intelligat, meam sibi commendationem magno adiumento fuisse.* Ibid. 36. § 2. *Gratissimum mihi feceris, si eum ita tractaris, ut intelligat, meam commendationem magno sibi ornamento fuisse.* Ibidem 40. *Quod si eos honorifice liberaliterque tractaris, et tibi gratissimos optimosque adolescentes adiunxeris et mihi gratissimum feceris.* Ibid. 54. § 1. *Quum multa mihi grata sunt, quae tu adductus mea commendatione fecisti, tum in primis quod M. Marcilium liberalissime tractavisti.* Ibid. 71. *Pergratum mihi feceris, si eum ita tractaris, ut intelligat, hanc commendationem sibi magno usu atque adiumento fuisse.* Ibid. 76. § 1. *Vehementer igitur vos etiam atque etiam rogo, ut honoris mei caussa liberalissime C. Valgium Hippianum tractetis.*

Ep. 4. § 1. A. d. XVI. Kal. Febr. quum in senatu pulcherrime staremus.

Quum caussa nostra optimo loco esset multosque fautores haberet. Editiones, quae habent *ad*, corrigantur, ut supra diximus [ad Ep. 2. § 4.]: quod iterum monuisse sufficiat. Pro *staremus* legi in quodam Codice *exstaremus;* quod est satis frequens genus vitii. Sic apud Livium XLV. c. 31. § 8. *Qui nihil praeter imperium Romanorum exspectarent*, legendum est *spectarent.* Similiter apud Iustinum XLIII. c. 4. § 6. *His incitatus rex, insidias Massiliensibus exstruit*, omnino legendum est *struit*, ut Ovidius dixit Met. I. 198. *Quum mihi, qui fulmen, qui vos habeoque regoque, Struxerit insidias.* —

Cf. GRONOVIUS ad Plautum Bacchid. III. 3. 42. ad Livium XLV. c. 31. § 8.

Eleganter autem, qui floret et viget in secunda fortuna, *stare* dicitur. Cicero ad Fam. VII. 2. § 3. *Eorum auxilio, qui me stante stare non poterant.* Ibid. XIII. 29. § 7. *Quam partem in republica caussamque defenderim, per quos homines ordinesque steterim, quibusque munitus fuerim, non ignoras.* In Pisonem c. 6. § 12. *Egere, foris esse Gabinium: sine provincia stare non posse.* Suetonius V. Othon. c. 5. *Neque enim dissimulabat, nisi principem, se stare non posse.* Sic contra *iacere* dicitur, qui negligitur aut in contemptu est. Cicero ad Fam. I. 5. a. § 3. *Si res coget, est quiddam tertium, ut neque iacere regem pateremur* i. e. destitui et non reduci. De Off. III. c. 20. § 79. *C. Marius quum a spe consulatus longe abesset, et iam septimum annum post praeturam iaceret.*

Ep. 4. § 1. Res ab adversariis nostris extracta est variis calumniis.

Irritis vanisque orationibus et altercationibus res, quae consulebatur in senatu, elusa est, frustratui habita, donec dies absumeretur. Cicero ad Q. fratr. II. 2. § 3. fere iisdem verbis: *Sed per obtrectatores Lentuli res calumnia extracta est.* Caesar de B. Civ. I. c. 32. § 3. *Latum ab decem tribunis plebis, contradicentibus inimicis, Catone etiam acerrime repugnante, et pristina consuetudine dicendi mora dies extrahente.* Valerius Maximus II. c. 10. § 7. *Quum, invito C. Caesare consule, adversus publicanos dicendo in curia diem extraheret.* Livius XLV. c. 36. § 3. *Quum tribunus dicere eo die, si quid vellet, iuberet, (Ser. Galba) in noctem rem dicendo extraxit.* Simili fere significatione Idem XXII. c. 15. § 1. *Eodem consiliorum tenore aestatis reliquum extraxit.* Ibid. c. 18. § 9. *Ne nihil actum censeret, extracta prope aestate per ludificationem hostis.* Ubi male quidam *exacta.* Idem XXVII. c. 26. § 3. *Quibus quum extrahi aestatem posse consules crederent, nihilominus oppugnari Locros posse rati.* Idem XXXII. c. 9. § 10. *Ne sine ullo effectu aestas extraheretur.* Caesar de B. Gall. V. c. 22. § 4. *Neque multum aestatis superesset, atque id facile extrahi posse intelligeret.* Ita quoque apud ICtos *extrahi* dicuntur res, quae in aliud tempus differuntur. Paulus fr. 10. ff. ad exhibend. (X. 4.) *Si optione intra certum tempus data, iudicium in id tempus extractum est, quo frustra exhibetur, utilitas petitoris conservetur.* Idem fr. 6. pr. ff. de Carbon. ed. (XXXVII. 10.) *Dilatio longissima danda est, quae in tempus pubertatis extrahet negotium.* Papinianus fr. 42. § 3. ff. de Bonis libert. (XXXVIII. 2.) *Si res per appellationem extracta esset.*

Cf. GRONOVIUS ad Livium XXII. c. 18. § 9.

Ep. 4. § 1. Senatus haberi ante Kal. Febr. — non potest: neque mense Febr. toto, nisi perfectis aut reiectis legationibus.

Legationes *perfectae* dicuntur si admissae sunt et auditae et cum responso dimissae; *reiectae* contra, si in aliud tempus dilatae sunt. Cicero ad Q. fratr. II. 3. § 1. *A Kal. Febr. legationes in Idus Febr. reiiciebantur.* Et paullo post: *Producta dies est in IV. Id. Febr. Interim reiectis legationibus in Idus, referebatur de provinciis quaestorum.* Mense Februario postulata et legationes provinciarum audiri solitas, confirmat Cicero Act. Sec. in Verrem I. c. 35. § 90. *Sunt Romae legati Milesii, homines nobilissimi ac principes civitatis: qui, tametsi mensem Februarium et consulum designatorum nomen exspectant* cet. Ibid. II. c. 31. § 76. *Quando autem homo tantae luxuriae atque desidiae nisi Februario mense aspirabit in curiam.*

Idem ad Q. fratr. II. 13. § 3. *Comitialibus diebus, qui Quirinalia sequuntur, Appius interpretatur, non impediri se lege Pupia, quo minus habeat senatum, et quod Gabinia sanctum sit, etiam cogi, ex Kal. Febr. usque ad Kal. Mart. legatis senatum quotidie dari.* Ad Att. I. 14. § 5. *Senatus et de provinciis praetorum et de legationibus decernebat.* quae Epist. scripta est Idibus Febr.

Ep. 4. § 2. Qui nunc populi Romani nomine, re autem vera sceleratissimo latrocinio, si quae conabuntur agere, satis mihi provisum est, ut ne quid salvis auspiciis aut legibus, aut etiam sine vi agere possint.

Dele vocem *Romani:* nam sufficit *populi nomine* i. e. per tribunos plebis subornatos et factionem illorum, veluti operas, vilissimam plebem, populi Romani nomen prae se ferentem. Scilicet pessimum exemplum introductum erat Romae, ut homines factiosi asseclas et clientes iacturis pararent artifices sellularios, libertinos, scurras, sordidissimam et vilissimam plebis partem, quorum manibus saepe vim facerent, quorum voce in foro iudicia populi Romani mentirentur, quorum tabellis rogationes extorquerent. Huiusmodi igitur mercenariis gregibus, ubi aut ad Pompeium aut ad nescio quem alium conabuntur deferre restitutionem regis, agentes nomine populi, revera autem *latrocinio*, quippe quo non tantum magistratui provinciali Lentulo, sed et senatui ius suum eripiebatur: istis, inquam, ea a me obiecta sunt impedimenta, ut, nisi desperatae sint audaciae homines et nullam salutis suae curam habeant, nil omnino tentare possint. Obligabunt enim caput, et religione violatorum auspiciorum et legibus multis atque inprimis illa de vi.

Ep. 4. § 3. Ego tibi a vi, hac praesertim imbecillitate magistratuum, praestare nihil possum.

Quum tam infirmi sint consules, praetores, aediles nec quidquam valeant ad coercendum, sive ob factionem triumvirorum Pompeii, Caesaris et Crassi, sive ob disiunctum a senatu equestrem ordinem, sive ob ipsorum bonorum invidiam et dissensionem inter se: *nihil possum tibi praestare a vi* i. e. non possum tibi polliceri, a vi nullum periculum esse; non possum te securum reddere, nihil vi actum iri. *Praestare* aliquid, est periculum alicuius rei in se recipere; item recipere in se officium cavendi alicuius casus. Cicero ad Fam. V. 17. § 3. *Ne hoc quidem praetermittendum esse duxi, te ut hortarer, ut communem incertumque casum, quem neque vitare quisquam nostrum, nec praestare ullo pacto potest, sapienter ferres* i. e. ut sapienter ferres, a quo nemo immunis est, quod omnibus evenire potest, quodque praeter spem atque opinionem contingit et quod nemo potest praevenire, avertere, prohibere ne eveniat. Ibid. VII. 17. § 2. *Ultima exspectato; quae ego tibi iucunda et honesta praestabo* i. e. securum te facio ultima fore honesta; si non erunt, damnum meum erit. Ibid. IX. 16. § 3. *Nec praestari quidquam potest, quale futurum sit, quod positum est in alterius voluntate* i. e. caveri et promitti. Ad Att. VII. 14. § 3. *Si quid offendimus in genero nostro, quod quidem ego praestare non debeo* i. e. cuius culpa in me non potest recidere. Ad Q. fratr. III. 1. c. 2. § 3. *Sed praestabo sumptum nusquam melius posse poni* i. e. confirmo tibi, optime collocatam esse hanc impensam, et si quod periculum est, ego feram. De Orat. II. c. 28. § 124. *Multos saepe impetus populi non iniustos esse, quos praestare nemo potest* i. e. praevenire, avertere, prohibere ne eveniant. Paulus ICtus fr. 6. § 2. ff. de His qui effud. (IX. 3.) *Habitator suam suorumque culpam praestare debet.* Ulpianus fr. 23. ff. de Regul. Iur. (L. 17). *Animalium vero casus, mortes, quaeque sine culpa accidunt, fugae servorum, qui custodiri non solent, rapinae cet. a nullo praestantur.* Idem fr. 149. ibid. *Ex qua persona quis lucrum capit, eius factum praestare debet.*

Ep. 5. a. § 1. Tamen afficior summo dolore, eiusmodi tempora post tuam profectionem consecuta esse, ut et meam et ceterorum erga te fidem et benevolentiam absens experirere.

Eos casus incidisse, per quos appareret, per quos probares, quam ego fidelis et benevolus, alii

perfidi et maligni erga te essent. Quum voces *fidem et benevolentiam* referuntur ad τὸ *meam*, retinent nativam significationem; si ad τὸ *ceterorum* referuntur, *fides* non fidem, sed perfidiam; *benevolentia* non benevolentiam, sed malevolentiam significat. Atque ita iisdem vocibus varia significatio eleganter aptatur. Cicero de Amic. c. 15. § 53. de tyrannis: *Coluntur tamen simulatione dumtaxat ad tempus. Quod si forte, ut fit plerumque, ceciderint: tum intelligitur, quam fuerint inopes amicorum. Quod Tarquinium dixisse ferunt, tum se intellexisse, quos fidos amicos habuisset, quos infidos, quum iam neutris gratiam referre posset*, ubi *gratiam referre*, ad fidos amicos relatum, nativam retinet significationem; ad perfidos relatum, significat *ulcisci*.

Ep. 5. a. § 3. Tantum habeo polliceri, me tibi absenti tuisque praesentibus cumulate satisfacturum.

Ad summam hoc, et nihil amplius, tibi promittere possum, me nusquam aut tibi, dum in provincia es, aut tuis quos Romae reliquisti, defore et vel plus me praestiturum quam exspectare possis. Sic passim *tantum* est, quasi dicas: hoc est omne illud quod dicere volui aut potui, nihil amplius habeo. Terentius Eun. V. 6. 24. LA. *Numquid est Aliud mali damnive, quod non dixeris, Reliquum?* PA. *Tantum est.* Idem Hec. V. 3. 15. PA. *Tantumne est?* BA. *Tantum.* — Verbum *Habeo*, ubi construitur cum infinitivo, saepe significat i. q. possum. Cicero pro Roscio Amer. c. 35. § 100. *Habeo dicere, quem de ponte in Tiberim deiecerit.* Pro Balbo c. 14. § 33. *Quid habes igitur dicere de Gaditano foedere eiusmodi?* Ad Att. II. 22. § 6. *De republica nihil habeo ad te scribere.* De N. D. III. c. 39. § 93. *Haec fere dicere habui de natura deorum.* Livius XLIV. c. 22. § 4. *Illud affirmare pro certo habeo audeoque, me omni ope adnisurum esse, ne frustra hanc spem de me conceperitis.* Seneca Controv. I. p. 89. Gron. *Venit ad me pater: quid habui facere?* Gellius III. c. 1. § 8. *Is quoque a Favorino rogatus, ecquid haberet super ea re dicere.* Idem XIV. c. 1. § 1. *An quod ita serio iudicatoque existimaret, non habeo dicere.* Et XVII. c. 20. § 5. *Habesne nobis dicere in libris rhetorum vestrorum tam apte tamque modulate compositam orationem?* Cf. GRONOVIUS ad Senecam Controv. I. p. 89. ad Gellium III. c. 1. § 8.

Ep. 5. a. § 3. Quorum utrum minus velim, non facile possum existimare.

Existimare h. l. est diiudicare, discernere, pro certo statuere. Sic Cicero ad Fam. I. 7. § 5. *Sed haec sententia sic et illi et nobis probabatur, ut ex eventu homines de tuo consilio existimaturos videremus.* Idem de Legib. I. c. 2. § 7. *Nisi qui forte nondum ediderunt, de quibus existimare non possumus.* Marcellus Ciceroni ad Fam. IV. 11. § 1. *Plurimum valuisse apud me tuam semper auctoritatem quum in omni re, tum in hoc maxime negotio, potes existimare* i. e. ex hoc aut per hoc iudicare, intelligere potes, maximi me semper fecisse, quidquid tu suaderes, sentires, diceres. Livius IX. c. 26. § 15. *Qua de caussa vos existimare, quam me pro magistratu quidquam incompertum dicere, melius est.* Idem XXII. c. 59. § 14. *Qui utrum avarior, an crudelior sit, vix existimari potest.* Similiter *existimatio* interdum significat iudicium, censionem, sententiam. Cicero Act. Sec. in Verrem III. c. 82. § 190. *In hoc genere facilior est existimatio, quam reprehensio: ideo quod eum, qui hoc facit, avarum possumus existimare: crimen in eo constituere non tam facile possumus.* De Provinc. Consular. c. 17. § 40. *Quo minus saepe aut interpeller a nonnullis, aut tacitorum existimatione reprehendar.* Pro Roscio Amer. c. 19. § 55. *Quid ergo est? Ita tamen quaestus te cupidum esse oportebat, ut horum existimationem et legem Remmiam putares aliquid valere oportere.* Livius IV. c. 41. § 2. *Quanta prudentia rei bellicae in C. Sempronio esset, non militis de imperatore existimationem esse, sed populi Romani fuisse, quum eum comitiis consulem legeret.* Idem XXXIV. c. 2. § 5. *Utrum e republica sit, nec ne, id quod ad vos fertur, vestra existimatio est, qui in suffragium ituri estis.* Iustinus XII. c. 6. § 5. *In irae locum successit existimatio.* q. l. nuper Bongarsius perperam

intrusit *aestimatio.* Seneca de Vita Beata c. 26. § 5. *Existimatione vestra non meo nomine, sed vestro moveor: odisse aut lacessere virtutem, bonae spei eiuratio est.* Suetonius V. Tiberii c. 58. *Dictum ullum factumque eius existimatione aliqua laesisse.* Denique *existimator* dicitur pro iudice. Cicero in Bruto c. 93. § 320. *Quantum non quivis unus ex populo, sed existimator doctus et intelligens posset cognoscere.* De Orat. III. c. 22. § 83. *Neque, ea quum dicerem, me esse histrionem necesse esset, sed fortasse non stultum alieni artificii existimatorem.*

Cf. GRONOVIUS ad Livium IV. c. 41. § 2. et XXXIV. c. 2. § 5. ad Terent. Heaut. Prolog. 25.

Ep. 5. a. § 4. Tuae sapientiae est — existimare, si quid ex iis rebus, quas tibi fortuna largita est, nonnullorum hominum perfidia detraxerit, id maiori illis fraudi, quam tibi futurum.

Putato ipsos maius, quam te, damnum facturos. Ita *fraus* saepe pro damno dicitur ac detrimento, et *fraudi esse alicui* pro nocere alicui, damnum afferre alicui. Cicero ad Fam. VII. 26. § 2. *Lex sumptuaria, quae videtur λιτότητα attulisse, ea mihi fraudi fuit* i. e. lex, quae modum finit sumptibus in epulas, quae victus vilitatem et mediocritatem videtur induxisse — quam legem Caesar praecipue exercuit, ut scribit Suetonius V. Caesaris c. 43. — ea mihi nocuit, ea me decepit. Ad Att. V. 21. § 12. *Fit gratia Bruti SCtum, ut neve Salaminiis, neve qui eis dedisset, fraudi esset.* Pro Murena c. 35. § 73. *Non igitur, si L. Natta in equitum centuriis voluit esse et ad hoc officium necessitudinis et ad reliquum tempus gratiosus, id erit eius vitrico fraudi aut crimini.* Philip. V. c. 12. § 34. *Censeoque, ut iis, qui in exercitu M. Antonii sunt, ne sit ea res fraudi, si ante Kalendas Febr. ab eo discesserint.* Livius III. c. 53. § 4. *Et ne cui fraudi esset concisse milites aut plebem ad repetendam per secessionem libertatem.* Idem VII. c. 41. § 2. *Militibus cavendum, ne fraudi secessio esset.* Fragment. LL. XII Tabb. ap. Gellium XX. c. 1. § 49. *Si plus minusve secuerunt, se fraude esto.* Marcianus ICtus fr. 114. § 14. ff. de Legatis I. (XXX. un.) *Haec neque creditoribus neque fisco fraudi esse.*

Ep. 5. b. § 1. Hic quae agantur, quaeque acta sint, ea te et litteris multorum et nuntiis cognoscere arbitror.

Reponendum *cognosse.* Sic enim Victorius e MSS. quod nollem displicuisse Camerario. Cicero Act. Sec. in Verrem II. c. 8. § 23. *Dixit hoc idem M. Lucullus, se de his Dionis incommodis pro hospitio, quod sibi cum eo esset, iam ante cognosse.* Livius XXII. c. 3. § 2. *Cetera, quae cognosse in rem erat, summa omnia cum cura exsequebatur* ubi Editiones: *quae cognoscenda in re erant.* Idem XXIX. c. 21. § 5. *Locrensibus se permittere, ut, quod suum quisque cognosceret, prehenderet* q. l. meliores Codd. habent: *quod sui quisque cognosset, prenderet.* Valerius Maximus IV. c. 6. § 5. de Porcia, M. Catonis filia: *Quae quum apud Philippos victum et interemptum virum tuum Brutum cognosses.* Idem VI. c. 3. Ext. § 1. *Etsi Romanae severitatis exemplis totus terrarum orbis instrui potest, tamen externa summatim cognosse fastidio non erit.* Ita invenimus in scriptis, ubi vulgatae *cognosceres* et *cognoscere.*

Cf. GRONOVIUS ad Livium XXII. c. 3. § 3. et XXIX. c. 21. § 5.

Ep. 5. b. § 1. Posteaquam Pompeius apud populum a. d. VIII. Idus Febr., quum pro Milone diceret, clamore convicioque iactatus est cet.

Repone *et*, quod omissum fuit: *posteaquam Pompeius et apud populum.* Deinde scribe *vexatus* i. e. male habitus, saepe interturbatus contumeliosa vociferatione Clodianorum, ut non potuerit commode orationem absolvere, quum apud populum comitiis tributis diceret pro Milone, accusato de vi a P. Clodio aedile. Proprium hac in re verbum est *vexare.* Cicero ad Q. fratr. II. 1. § 3. *Tum Clodius rogatus, diem*

dicendo eximere coepit. Furebat a Racilio se contumaciter inurbaneque vexatum. Deinde eius operae repente a Graecostasi et gradibus clamorem satis magnum sustulerunt, opinor in Q. Sextilium et amicos Milonis incitatae. Idem Phil. III. c. 9. § 23. *Ti. Canutium, a quo erat honestissimis contentionibus et saepe et iure vexatus,* cet. Fragm. Orat. 2 pro C. Cornelio n°. 6. *Quid? idem Domitius M. Silanum, consularem hominem, quemadmodum tribunus pl. vexavit?* Pro Plancio c. 40. § 96. *Praetor ille, eiusdem tribuni plebis concionibus propter eandem reipublicae caussam saepe vexatus.* Pro Sextio c. 28. § 60. *M. Cato, post meum discessum, iis Pisonem verbis vexavit, ut illum hominem perditissimum paene iam provinciae poeniteret.* Gellius VI. c. 11. § 2. *Verba haec sunt Metelli adversus Cn. Manlium, tribunum plebis, a quo apud populum in concione lacessitus vexatusque fuerat dictis petulantibus.* Ubi Edd. habent *iactatusque.*

Ep. 6. § 1. Me in summo dolore, quem in tuis rebus capio, maxime scilicet consolatur spes, quod valde suspicor, fore, ut infringatur hominum improbitas.

In summo dolore, quem *ex* tuis rebus capio (ut vulgus loquitur), plurimum profecto spes me consolatur quod *valde* i. e. non temere, non vana coniectura, sed certam ob rationem suspicor, fore, ut et aliorum et praecipue Catonis irritae cadant insanae atque iniustae adversus honorem tuum molitiones. *Scilicet* significat i. q. scire licet, quod te certum habere ac scire volo. Caelius Ciceroni ad Fam. VIII. 2. § 1. *Quid alios putas? Clamoribus scilicet maximis iudices corripuerunt* i. e. scito, eos magna voce iudicibus convicium fecisse. Cicero in Pison. c. 25. § 59. *Non facies fidem scilicet, quum haec disputabis.* Ad Fam. VII. 23. § 3. *Quod tibi destinaras τραπεζοφόρον, si te delectat, habebis; sin autem sententiam mutasti, ego habebo scilicet.* Ibid. IX. 6. § 1. *Caninius noster me tuis verbis admonuit, ut scriberem ad te, si quid esset, quod putarem te scire oportere. Est igitur adventus Caesaris scilicet in exspectatione: neque tu id ignoras.* Ibid. X. 26. § 2. *Scilicet id agitur, utrum hac petitione, an proxima praetor fias.* Et XV. 15. § 1. *Ego autem ex interitu eius (reipublicae) nullam spem scilicet mihi proponebam: ex reliquiis magnam.* Ad Q. fratr. II. 8. § 2. *Vale, mi optime et optatissime frater, et advola. Idem te nostri rogant pueri. Illud scilicet: coenabis, quum veneris.* Sic enim distinguendum. Sententia Ciceronis haec est: Veni; hoc rogamus ego et Cicerones: ubi veneris, adventoria tibi dabitur. *Illud scilicet* valet, illud scias vel cognoscas licet, vel, illud sci, licet.

Cf. GRONOVIUS Observatt. L. III. c. 9. p. 508 sq.

Ep. 6. § 1. Ipsa die: quae debilitat cogitationes et inimicorum et proditorum.

Longo tempore, mora interposita hebetantur, molliuntur, vim et vehementiam perdunt malae machinationes inimicorum. Elegans usus nominis *dies* pro longinquitate temporis et duratione. Cicero ad Fam. V. 16. § 6. *Certe nos, quod est dies allatura, id consilio anteferre debemus.* Ibid. VII. 28. § 3. *Quamquam me non ratio solum consolatur, quae plurimum debet valere, sed etiam dies, quae stultis quoque mederi debet.* i. e. longum tempus, cui vulgus etiam et indocti concedere et acquiescere solent. Ad Att. III. 15. § 2. *Dies autem non modo non levat luctum hunc, sed etiam auget.* De N. D. II. c. 2. § 5. *Opinionum enim commenta delet dies, naturae iudicia confirmat.* Livius II. c. 45. § 2. *Diem tempusque forsitan ipsum leniturum iras, sanitatemque animis allaturum.* — *Proditores* proprie dicuntur, qui aliquid tradunt alteri, quod debuissent retinere et servare; unde dicitur, prodere arcanum, prodere rem sibi commissam. Hinc dicuntur falsi amici, qui fidem, quam dedere, quamque debent, non praestant, vel fallunt. Exempli gratia sic puri Latini non tantum Iudam, qui Christum tradidit, appellarent *proditorem*, sed et ipsum Petrum et omnes discipulos, qui aufugerunt deserto Domino. Cicero pro Cluentio c. 52. § 143. *Itane est? ab amicis videlicet imprudentes prodimur; et est nescio quis de his, quos amicos nobis arbitramur, qui nostra consilia ad adversarios deferat?* Ad Q. fratr. I. 3. § 5. *Sed ego, quid sperem,*

non despicio, quum inimici plurimum valeant, amici partim deseruerint me, partim etiam prodiderint. Ad Fam. V. 12. § 4. *Si liberius ut consuesti, agendum putabis, multorum in nos perfidiam, insidias, proditionem notabis.*

Ep. 7. § 1. Quoties mihi certorum hominum potestas erit, quibus recte dem, non praetermittam.

Ciceroni et aliis optimae aetatis scriptoribus *certus homo* est fide dignus, cui fidere possis. Ennius ap. Ciceronem de Amic. c. 17. § 64. *Amicus certus in re incerta cernitur.* Plautus Trinum. I. 2. 57. *Sed tu ex amicis certis mihi es certissimus.* Cicero ad Fam. VI. 12. § 3. *Pansa, gravis homo et certus, non solum confirmavit, verum etiam recepit.* Act. Sec. in Verrem II. c. 38. § 92. *Iste homo certus et diligens ad horam nonam praesto est.* Ibidem c. 64. § 156. *Propter virtutem et fidem cum Androne, homine honestissimo et certissimo, electus est.* Ad Att. V. 17. § 1. *Paucis diebus habebam certos homines, quibus darem litteras.* Ibid. 21. § 6. *Q. Volusium, tui Tiberii generum, certum hominem, sed mirifice etiam abstinentem, misi in Cyprum.* Ibid. VIII. 1. § 2. *Ei statim rescripsi, hominemque certum misi de comitibus meis.* Ibid. X. 11. § 3. *Nihil est enim eo tractabilius: cuius quidem misericordia languidiora adhuc consilia cepi; et, quo ille me certiorem vult esse, eo magis timeo, ne in eum exsistam crudelior* i. e. constantiorem, minus dubium in fortibus consiliis. Frustra substituit Popma *fortiorem.* Nepos V. Pausaniae c. 2. § 4. *His de rebus si quid geri volueris, certum hominem ad eum mittas fac, cum quo colloquatur.* Martialis V. epigr. 61. 8. *Sane certus et asper homo est.* Utitur et Horatius Od. I. 7. 28. *Certus enim promisit Apollo* i. e. cuius oracula numquam fallunt. Sic *certa sagitta* dicitur, quae numquam aberrat et semper ferit scopum, apud eumdem (Od. I. 12. 23.) et apud Catullum c. LXVIII. 113.

Cf. GRONOVIUS Diatrib. Statiana in Addend. p. 415.

Ep. 7. § 4. Ea, quae scribam, sic habeto.

De iis hoc tibi persuadeas velim. Formula loquendi usitata Ciceroni. Sic ad Fam. II. 3. § 1. *Brevi tamen sic habeto, in eum statum temporum tuum reditum incidere.* Ibid. 6. § 5. *Unum hoc sic habeto: si a te hanc rem impetraro, me paene plus tibi, quam ipsi Miloni debiturum.* Ibid. 8. § 2. *Tantum habeto, civem egregium esse Pompeium.* Ibid. 10. § 1. *Atqui sic habeto, nullam me epistolam accepisse tuam post comitia ista praeclara.* Ibid. III. 12. § 3. *Sic habeto tamen.* Item XIII. 29. § 2. *Id primum ergo habeto, non sine magna iustaque caussa hanc a me commemorationem esse factam.* Denique XVI. 4. § 4. *Sic habeto, mi Tiro, neminem esse, qui me amet, quin idem te amet.* Eodem sensu ibid. III. 13. § 2. *Illud velim sic habeas, quod intelliges, hac re novata, additum potius aliquid ad meum erga te studium, quam quidquam esse detractum.*

Ep. 7. § 4. Eaque, quae de ea scripta est, auctoritas, cui scis intercessum esse, ut ne quis omnino regem reduceret, tantam vim habet, ut magis iratorum hominum studium, quam constantis senatus consilium esse videatur.

MS. habet *consultum*, et recte: dicebatur enim *senatus consultum*, non *senatus consilium.* Significatur autem imperfectum illud SCtum, de quo scripsit Ep. 2. § 4. *De his rebus pridie, quam haec scripsi, senatus auctoritas gravissima intercessit: cui quum Cato et Caninius intercessissent, tamen est perscripta.* Id igitur imperfectum SCtum h. l. scribit Cicero non tam Patrum rite censentium et consultorum decretum, sed praecipitem consensum habendum esse paucorum ira ablatorum et parum sui compotum.

Ep. 7. § 5. Non tam facile est nobis, quam tibi, cui prope in conspectu Aegyptus est, iudicare.

Qui Aegyptum tantum non oculis vides, cui proxima ea regio est et maxime vicina. Optimi libri

habent *in conspectum.* Sic *esse in potestatem;* quam phrasin defendit egregie Gellius I. c. 7. § 17. exemplo Ciceronis pro L. Manil. c. 12. § 33. *Quum vestros portus, atque eos portus, quibus vitam ac spiritum ducitis, in praedonum fuisse potestatem sciatis.* Addit Gellius simile exemplum Plauti Amphitr. I. 1. 25. *Nunc vero mihi in mentem fuit.*

Ep. 7 § 6. Quod si haec ratio rei gerendae periculosa tibi esse videbitur, placebat illud, ut, si rex amicis tuis, qui per provinciam imperii tui pecunias ei credidissent, fidem suam praestitisset, et auxiliis eum tuis et copiis adiuvares.

MSS. habent: *qui per provinciam atque imperii tui provincias pecunias ei credidissent.* Sed ego legendum censeo: *Si rex amicis suis, qui per Ciliciam atque imperii tui provincias.* Nam *τὸ per provinciam* videtur esse glossa, aut interpretatio *τοῦ per Ciliciam.* Meam sententiam probant Iustinus VII. c. 6. § 7. *Post haec urbem nobilissimam Larissam capit. Hinc Thessaliam.* Larissa est in Thessalia. Et Aristophanes Plut. 1. ὦ Ζεῦ καὶ θεοί i. e. omnes dii! Nam hoc faciunt aliquando ut primo principem partem ponant ac deinde etiam totum. Mens autem nostra haec est: Si rex ab amicis suis et sibi faventibus per Ciliciam et alias imperii tui provincias (veluti Lycaoniam, Pamphyliam, Phrygiae Maioris partem) fide sua obligata, pecuniis acceptis exercitum coegisset et per se repetere Aegyptum coepisset: ipse manens in provincia, neque ex ea accedens, dares ei copias auxiliares, per quas cum suis coniunctas regnum recuperaret. Sed ut ad verba redeam. Si quis omnino malit *τὸ amicis tuis*, intelligi possunt publicani et negotiatores togati sive Romani in provincia.

Ep. 7. § 7. Quamquam est incredibilis hominum perversitas, — qui nos, quos favendo in communi caussa retinere potuerunt, invidendo abalienarunt.

Lege *fovendo*, licet omnes Codices refragentur, et intellige: Qui nobiles me — quem, si reducem fovissent i. e. liberaliter tractassent, potuerunt semper habere suum et acerrimum partium optimatium defensorem — *invidendo abalienarunt* i. e. dum verentur ne crescam nimis eoque deprimere me conantur, alio converti aliaque praesidia circumspicere me coegerunt.

Ep. 7. § 8. In te enim, homine omnium nobilissimo, similia invidorum vitia perspexi.

Te talem pari invidia prosecuti sunt; quod non fecissent, si tantum novis hominibus essent iniqui. Lentulus scilicet erat ex familia patricia et antiquissima Corneliorum: Cicero, homo novus, qui primus ex sua familia in senatum pervenerat. — Praepositio *in* h. l. elegantius usurpatur cum auferendi casu, quam nos vulgo cum accusativo casu. Sic infra III. 8. § 3. *Studia mihi eorum placere, quod in te bene merito grati essent.* Similiter Act. Sec. in Verrem I. c. 1. § 3. *Si fortes fueritis in eo, quem nemo sit ausus defendere.* ubi Scholiastes antiquus apud Vossium in membranis [Scholiast. Gronovianus p. 401. Or.] »Ideo *in eo* dixit, et non *in eum*, quia hoc in utrumque casum profertur; sicut Virgilius: *Talis in hoste fuit Priamo*, quum *in hostem Priamum* dicere debuit." Virgilii verba sunt Aen. II. 541. Livius XXX. c. 25. § 10. *Tamen se nihil, nec institutis populi Romani nec moribus suis indignum, in iis facturum.* Plinius Hist. Nat. XXXV. c. 10. § 36. 13. *Apelles et in aemulis benignus.* Iustinus XXXVIII. c. 6. § 1. *Neque in se uno, sed in aliis quoque omnibus hac semper arte grassatos.* Velleius Paterc. I. c. 12. § 7. *Adeo odium, certaminibus ortum, ultra metum durat, et ne in victis quidem deponitur.* Nec abhorrent ab hoc usu poetae. Terentius Eun. III. 5. 19. *In hac commotus sum.* Horat. Sat. I. 2. 62. *Quid inter-Est, in matrona, ancilla peccesve togata? Villius in Fausta.* Talia sunt Ovidii Met. VI. 115. *Te quoque mutatum torvo, Neptune, iuvenco Virgine in Aeolia posuit.* Et Heroid. I. 14. *Nomine in Hectoreo pallida semper eram.* Seneca Thyest. 220. *Fas est in illo, quidquid in fratre est nefas.*

Cf. GRONOVIUS ad Senecam Nat. Quaest. IV. Praef. § 6. ad Iustinum XXXVIII. c. 6. § 1. ad Plinium Hist. Nat. XXXVI. c. 9. § 14.

Ep. 7. § 9. Haec profecto vides quanto expressiora, quantoque illustriora futura sint.

Expressiora dixit pro clariora et insigniora. Translatum a statuis et simulacris, in quibus expressum et eminens opponitur picto et adumbrato. Cicero pro Caelio c. 5. § 12. *Habuit enim Catilina permulta maximarum, non expressa signa, sed adumbrata virtutum.* Idem pro Plancio c. 12. § 29. *Atqui haec sunt indicia solida et expressa: haec signa probitatis, non fucata forensi specie.* Idem Tusc. III. c. 2. § 3. *Consectaturque nullam eminentem effigiem virtutis, sed adumbratam imaginem gloriae. Est enim gloria solida quaedam res et expressa, non adumbrata.* Denique de Off. III. c. 17. § 69. *Sed nos veri iuris germanaeque iustitiae solidam et expressam effigiem nullam tenemus; umbra et imaginibus utimur.* In quibus omnibus locis *eminens* vel *expressum* opponitur *picto* vel *adumbrato.*

Ep. 7. § 9. Quamquam te ita gerere volo, quae per exercitum atque imperium gerenda sunt, ut haec multo ante meditere.

Si legatur *quamquam*, non cohaeret sensus. Praeterea plurimi Codices MSS. habent *quam;* unde faciendum *quare:* nam est conclusio.

Ep. 8. § 2. Sed te non praeterit, quam sit difficile, sensum in republica, praesertim rectum et confirmatum, deponere.

Quod semel imbiberis et statueris de forma, iure, caussa, commodo rei publicae, praesertim si bene longaque die sic imbutus sis, id mutare et eiurare. Cicero ad Att. XV. 7. *Valde mihi placebat quum sensus eius de republica, tum scribendi cura.* Idem Philipp. X. c. 2. § 4. *Quis est iste tuus sensus, quae cogitatio, Brutos ut non probes, Antonios probes?* Ad Fam. I. 9. § 17. *Non offendes eumdem bonorum sensum, Lentule, quem reliquisti.* Ibid. § 21. *Accepisti, qui meus in republica sit pro mea parte capessenda status. De quo sic velim statuas, me haec eadem sensurum fuisse, si mihi integra omnia ac libera fuissent.* Pro *sensum deponere* Galli dicunt *Changer de maximes.* Similiter dicitur *deponere simultates, invidiam, inimicitias* cet. in quibus omnibus dictionibus inest significatio mutatae naturae.

Ep. 8. § 2. Verumtamen ipse me conformo ad eius voluntatem, a quo honeste dissentire non possum: neque id facio, ut forsitan quibusdam videor, simulatione.

Praesto me illi consentientem et concordem, cui contradicere crebro atque obtrectare nequeo, quin vituperer ut parum gratus aut reverens benefactoris: neque id facio ore tantum et fronte, non etiam mente, quod videri possum. Ergo lege *videar.* Ceterum *conformare* et *formare* idem est, ut apparet ex Cicerone de Finib. I. c. 7. § 23. *Ad maiora quaedam nos natura genuit et conformavit.* Utrumque idem significat quod *fingere.* Dixit igitur *conformare se ad voluntatem alicuius*, ut in Oratore c. 8. § 24. *Omnes, qui probari volunt, voluntatem eorum, qui audiunt, intuentur ad eamque et ad eorum arbitrium et nutum totos se fingunt et accommodant.* Et de Orat. III. c. 45. § 177. *Verba, sicut mollissimam ceram, ad nostrum arbitrium formamus et fingimus.*

Ep. 8. § 3. Me quidem etiam illa res consolatur, quod ego is sum, cui vel maxime concedant omnes, ut cet.

Brevius dixisse poterat: quod mihi vel maxime concedere omnes oportet. Sed amant hanc macrologiam melioris notae scriptores. Cicero ad Fam. IV. 7. § 2. *Ego eum te esse, qui horum malorum initia multo ante videris, consulatum magnificentissime atque optime gesseris, praeclare memini* pro: ego te vidisse — ego te gessisse memini. Idem ad Att. VII. 5. § 5. *Nam ego is sum, qui, illi concedi, putem utilius esse, quod postulat, quam signa conferri.* De Harusp. Resp. c. 9. § 18. *Neque is sum, qui utar omnino litteris,*

quae nostros animos deterrent atque avocant a religione. Academ. Post. I. c. 10. § 35. *Zeno igitur nullo modo is erat, qui, ut Theophrastus, nervos virtutis incideret.* Asinius Pollio Ciceroni ad Fam. X. 31. § 5. *Quare eum me existima esse, qui primum pacis cupidissimus sim: deinde, qui et me et rempublicam vindicare in libertatem paratus sim.* Seneca Nat. Quaest. VII. c. 2. § 3. *Fuerunt enim, qui dicerent, nos esse, quos rerum natura nescientes ferat.* Seneca Med. 252. *Non esse me, qui sceptra violenter geram.*

Cf. GRONOVIUS ad Senecam de Benef. VII. c. 24. § 1.

Ep. 8. § 4. Commutata tota ratio est senatus, iudiciorum, rei totius publicae. Otium nobis exoptandum est.

Qui quondam gestiebamus res agere, in arduis negotiis probari et conspici, nunc praeclare nobiscum agitur, si licet sedere et alios iactare se pati, a vexatione immunibus. Significat nempe, se et alios, qui debebant, otium praestare non posse: nihil restare, nisi otium a diis precari. Ad hunc modum explicanda sunt verba Taciti Ann. IV. c. 7. ubi ponit indignantem Drusum ob potentiam Seiani, *precandam post haec modestiam, ut contentus esset.* quae ita accipiunt docti viri, quasi Modestia inter Deas censeretur. Eo sensu nihil mihi videtur frigidius. Poetarum est, fingere numina, quae non sunt; non historicorum. *Precanda modestia* est, quae iuberi non potest, sed rogari debet. Post haec atque talia eo ait evectum Seianum, ut non imperari ei amplius modestia possit, sed rogare necesse habeat eum, qui velit continere et efficere ut contentus sit, intraque illum modum consistat. Similia sunt, quae leguntur apud M. Senecam Controv. XXV. p. 302. Gron. *Ut salva provincia sit, optemus meretrici bonam mentem.* Quibus verbis elegantissime indicatur, in eum statum recidisse provinciam, ut salva esse non possit, si quo genere sceleris aut flagitii coeperit insanire meretrix; quippe Proconsulis, in cuius tum ditione provincia erat, domina. Sic Demea optat Micionis familiae *meliorem mentem dari* apud Terentium Adelph. III. 3. 78. ut insanire desinat. Sic Postumius consul, Bacchanalium furore Urbem turbante, *Optare*, inquit, *unusquisque debet, ut bona mens suis omnibus fuerit*, apud Livium XXXIX. c. 16. § 5. i. e. optare ne sui insanierint.

Cf. GRONOVIUS Observatt. L. III. c. 10. p. 514 sq. ad Senecam Controv. XXV. p. 302.

Ep. 9. M. TULLIUS CICERO S. D. P. LENTULO IMPERATORI.

Hic est titulus Epistolae Nonae, quum octo superioribus Epistolis superscriptum sit: *Lentulo Proconsuli.* Scilicet Lentulus hoc tempore victoriam de hostibus reportaverat in provincia. Quo facto solebant milites post proelium ducem suum vocare *imperatorem;* quod deinde confirmabatur a senatu, quando simul decernebantur supplicationes. Ab eo tempore solebant adscribere nominibus suis, pro titulo, *Imperator*, usque dum triumphassent: quod apparet ex Ciceronis epistolis, quae Libro II leguntur a 10 usque ad 19. — Sed bene observandum est, nomen *Imperator* tribus modis dici apud Romanos scriptores. Primum, laxiore sensu *imperator* appellatur, cui populus Romanus exercitum mandavit, sive consul sit, sive praetor, seu alio nomine magistratus; ut apud Livium XXV. c. 6. § 6. *Si non Deum ira, nec fato, sed culpa periimus ad Cannas, cuius tandem ea culpa fuit? militum, an imperatorum?* ubi intelliguntur consules L. Aem. Paullus et Terentius Varro. Quae potestas regendi exercitum dicebatur *imperium.* Sallustius Catil. c. 54. § 4. de Caesare: *sibi magnum imperium, exercitum, novum bellum exoptabat.* — Secundo, *imperator* appellatur, qui magno numero hostium caeso, gratulatione et acclamatione militum, post victoriam imperator salutatus erat. Id igitur Lentulo contigerat, qui antea quidem imperator fuerat laxiore illo sensu, at nunc demum illo magis proprio; unde mox in hac Epist. § 2. *Quamquam tua quidem caussa, te esse imperatorem provinciamque bene gestis rebus cum exercitu victore obtinere, ut debeo, laetor*, i. e. laetor te victis hostibus et fugatis ab exercitu victore salutatum imperatorem, et te provin-

ciam habere in potestate tua remotis hostibus. Idem sibi quoque contigisse scribit Cicero ad Fam. II. 10. § 3. *Interea cum meis copiis omnibus vexavi Amanienses, hostes sempiternos. Multi occisi, capti: reliqui dissipati: castella munita improviso adventu capta et incensa. Ita victoria iusta Imperator appellatus apud Issum, adduxi exercitum ad infestissimam Ciliciae partem.* Sic Scipio, castris hostium potitus, quum circumfusa multitudo Hispanorum eum ingenti consensu regem appellaret, ut Livius narrat XXVII. c. 19. § 4. *Sibi maximum nomen imperatoris esse*, dixit, *quo se milites sui appellassent: regium nomen alibi magnum, Romae intolerabile esse.* Hinc Cicero Philipp. XIV. c. 5. § 12. *An, si quis Hispanorum aut Gallorum aut Thracum mille aut duo millia occidisset, non eum hac consuetudine, quae increbruit, imperatorem appellaret senatus?* — Tertio, *imperator* dicebatur post eversam rempublicam et libertatem populi, quum *imperium* κατ᾽ ἐξοχήν dictum penes unum esset principem. Observatur tamen in his differentia: nam prima significatione vox *imperator* non erat titulus, neque adscribebatur nomini; secunda significatione ponebatur post nomen, ut: *Lentulus Imperator*, *Cicero Imperator;* tertia vero semper praeponebatur, ut ex. gr. in Inscriptione antiqua [ap. Gruter. p. 243. 4. quae est ap. Orellium n°. 380.] IMP. CAESARI. VESPASIANO AVG. PONTIF. MAX. cet. Item in alia [ap. Gruter. p. 258. 9. quae est ap. Orellium n°. 306.] IMP. CAES. M. AVRELIO ANTONINO PIO. FELICI AVG. PONTIF. MAX. cet.

Ep. 9. § 2. Certe et ego te auctore amicissimo ac sapientissimo, et tu me consiliario fortasse non imperitissimo, fideli quidem et benevolo certe, usus esses.

Phrases *uti aliquo auctore* et *uti aliquo consiliario* fere idem significant; sed proprie altera altera plus significat. *Auctore aliquo uti* est, omnia ex auctoritate et sententia alicuius agere. Cicero Philipp. VIII. c. 4. § 13. *Pater quidem tuus, quo utebar sane auctore adolescens, homo severus et prudens.* Idem pro Cluent. c. 24. § 66. *Ac primum Scamandro reo, tantum, donis datis muneribusque profecerat, ut eo auctore uteretur cupidiore, quam fides iudicis postulabat. Consiliario aliquo uti* est, adhibere aliquem interdum et consulere pro lubitu. Utrumque coniungit Cicero ad Att. XIV. 9. § 1. *Sed tamen ea ratio aedificandi initur, consiliario quidem et auctore Vestorio.*

Ep. 9. § 2. Ille perennis inimicus amicorum suorum, — nostram vicem ultus est ipse sese.

Quod nos facere oportuit, ut poenas de illo sumeremus, ipse fecit pro nobis, et sese punivit ob noxam, quam nobis nocuerat. Eleganter autem *nostram vicem* dixit pro *nostra vice*, quod perperam aliquoties editur in Livii libris. Sic I. c. 10. § 15. *Quum sua vice functus officio sit.* Ibid. c. 25. § 6. *Romanas legiones iam spes tota, nondum tamen cura, deseruerat, exanimes vice unius.* Utroque loco legatur *vicem*, ut alibi scriptum est apud eumdem. Sic II. c. 31. § 11. *Apparuit caussa plebi, suam vicem indignantem magistratu abisse.* Iterum XXVIII. c. 43. § 9. *Ut meam quoque, non solum reipublicae et exercitus, vicem videretur sollicitus.* Rursus XXXIV. c. 32. § 6. *Remittimus hoc tibi, ne nostram vicem irascaris.* Denique XLIV. c. 3. § 5. *Sollicito consuli, et propter itineris difficultatem, et eorum vicem, quos paucos praemiserat, nuntius occurrit.*

Cf. GRONOVIUS ad Livium I. c. 10. § 15. et c. 25. § 6.

Ep. 9. § 3. Te autem — gaudeo fidem cognosse hominum non ita magna mercede.

Non tam gravi damno, quod esset veluti merces et pretium istius cognitionis. Sic *merces* aliquando sumitur pro clade, calamitate et iactura. Cicero pro Domo c. 11. § 29. *Data merces est erroris mei magna* i. e. magnam poenam lui, magnum damnum feci propter errorem. Idem Tusc. III. c. 6. § 12. *Istud nihil dolere non sine magna mercede contingit.* Livius VIII. c. 39. § 10. *Minime id quidem mirum esse, si impio bello et contra foedus suscepto, infestioribus merito Diis quam hominibus, nihil prospere agerent:*

expiandum id bellum magna mercede luendumque esse. Idem XXVIII. c. 42. § 7. *Fraus fidem in parvis sibi praestruit, ut, quum operae pretium sit, cum mercede magna fallat.* Seneca de Tranquill. c. 11. § 2. *Magna quidem res tuas mercede colui, sed quia imperas, cedo gratus libensque.* Idem Troad. 361. ubi inducitur Agamemnon loquens de vate Calchante: *Cuius ingens mihi Mercede constant ora* propter Iphigeniam, filiam Agamemnonis regis, quam Calchas ex oraculo iussit immolari. Silius Italicus VII. 5. *Imbelles magna mercede piabunt Erroris rabiem.*

Ep. 9. § 5. Nam neque de monumentis meis ab iis adiutus es, a quibus debuisti: neque de vi nefaria, qua cum fratre eram domo expulsus: neque hercule in iis ipsis rebus (quae, quamquam erant mihi propter rei familiaris naufragia necessariae, tamen a me minimi putabantur in meis damnis) ex auctoritate senatus resarciendis, eam voluntatem, quam exspectaram, praestiterunt.

Sic legendum et distinguendum hunc locum clarior, si distinguatur, sensus indicat; quum tamen nulli codices tum MSS. tum impressi parenthesin agnoscant, et τὸ *putabantur* a τῷ *in meis damnis* commate separent. Significat auctor id, quod in fama et existimatione passus sit, sibi gravius fuisse, quam ruinas tectorum et spoliationem supellectilis.

Ep. 9. § 7. Quum, ut laudaret P. Sextium, introiisset in Urbem.

Commendaret iudicibus, laudatione iudiciali. Utuntur hac voce et ipse Cicero et Suetonius. Hic V. Augusti c. 56. de Augusto, qui *sedit in subselliis per aliquot horas: verum tacitus, ac ne laudatione quidem iudiciali data.* Cicero infra h. Epist. § 19. de Vatinio: *Cur autem laudarim, peto a te, ut id a me neve in hoc reo, neve in aliis requiras: ne tibi ego idem reponam, quum veneris: tametsi possum vel absenti. Recordare enim, quibus laudationem ex ultimis terris miseris.* Idem Act. Sec. in Verrem II. c. 4. § 12. *Aliis, si laudarent, benignissime promittere.* Ibid. c. 5. § 13. *Quae quum omnia facta sint, tamen unam solam scitote esse civitatem Mamertinam, quae publice legatos, qui istum laudarent, miserit.* Paullo post: *Praeclara laudatio, quum duabus in rebus legatorum una opera consumitur, in laudando atque repetendo.* Et mox: *Alia civitas nulla publico consilio laudat.* Iterum § 15. *Nam, quod fortasse non nemo vestrum audierit, istum a Syracusanis publice laudari.* Ibid. V. c. 22. § 57. *Hic mihi etiam audebit mentionem facere Mamertinae laudationis?*

Ep. 9. § 9. Nisi cum Marco fratre diligenter egeris, dependendum tibi est, quod mihi pro illo spopondisti.

Verba sunt Pompeii ad Quintum Ciceronem: Nisi Marcum fratrem tuum studiose monueris et expugnaveris, ut aliter se gerat, quam facit, atque ab incepto desistat: tibi, Quinte, luendum est, quod ille peccat quodque tu non facturum illum promisisti mihi. *Dependere* dicitur plerumque is, qui pro alio solvit. Cicero ad Att. I. 8. § 2. *Tulliola tuum munusculum flagitat, et me, ut sponsorem, appellat. Mihi autem abiurare certius est, quam dependere.* Ibidem XIV. 16. § 4. *Puto, si quid in homine pudoris est, praestaturum eum, ne pro se quodam modo dependatur.* Ad Brutum I. 18. § 3. *Reipublicae quod spoponderis, quemadmodum solvas, nisi is dependi facile patitur, pro quo spoponderis?* Scaevola ICtus fr. 32. § 6. ff. de Usu et Usufr. (XXXIII. 2.) *Petoque a te, Publia Clementiana, uti fratrem tuum Iulium Iustum alas, tuearis, dependas pro eo.* Ulpianus fr. 2. § 9. sq. ff. de Administr. rer. ad civit. (L. 8.) *Actio, quae in collegam decerni solet, ei, qui pro altero dependit, ex aequitate competet. Quod depensum pro collega in magistratu probabitur, solvi et ab heredibus eius Provinciae Praeses iubet.*

Cf. GRONOVIUS ad Plaut. Trinum. II. 4. 25.

Ep. 9. § 9. Quid egisset saepissime de actis Caesaris cum ipso meo fratre, quidque sibi is de me recepisset, in memoriam redegit.

De actis Caesaris ratis habendis et non rescindendis quid egisset, quidque pro me pollicitus esset, eorum admonuit Quintum; memoriam ei refricavit. *Quid sibi is de me recepisset* perinde est ac si dixisset: *quam fidem sibi is de me recepisset.* Fuerat ante interpretatus § 9. *quod mihi pro illo spopondisti.* Post paullo vocat *fidem* § 10. *fidemque fratris mei praestarem.* Cicero ad Att. II. 22. § 2. *Sed fidem recepisse sibi et ipsum et Appium de me: hanc si ille non servaret, ita laturum, ut omnes intelligerent.* Ubi frustra impingunt tamquam ad locutionem insolentem et sine exemplo: eoque Lambinus *fidem dedisse*, Popma *fidem re fecisse.* Male prorsus: est enim elegantissima: et *fides* hic nihil aliud est, quam promissum non offendendi Ciceronis a Clodio. Plancus Ciceroni ad Fam. X. 7. 1. *Omnia me reipublicae praestitisse, quae et tua exhortatione excepi et mea affirmatione tibi recepi* i. e. tum ea quae te suadente et hortante suscepi, tum quae meis verbis pollicitus sum. Ibid. 17. § 1. *Recipio vobis, celeriter me negotium ex sententia confecturum.* Ibid. 21. § 1. *Omnia ei et petenti recepi et ultro pollicitus sum.* Cicero ad Fam. V. 8. § 5. *Me ea, quae tibi promitto ac recipio, sanctissime esse observaturum.* Ibid. VI. 12. § 3. *Pansa quidem mihi non solum confirmavit, verum etiam recepit, perceleriter se ablaturum diploma.* Idem in Catilin. III. c. 5. § 10. *Orare, ut item illi facerent, quae sibi legati eorum recepissent.* Philipp. V. c. 18. § 51. *Promitto, recipio, spondeo, C. Caesarem talem fore civem, qualis hodie sit.* Act. Sec. in Verrem V. c. 53. § 139. *Satis est factum Siculis, satis officio ac necessitudini, satis promisso nostro ac muneri recepto.* Brutus Bruto et Cassio ap. Cicer. ad Fam. XI. 1. § 4. *Pro Cassio et te, si quid me velitis recipere, recipiam.* Caesar de B. Civ. III. c. 82. § 5. *Praestaret, quod proficiscenti recepisset.* Livius XL. c. 35. § 11. *Si neque de fide barbarorum quidquam recipere, aut affirmare nobis potes.* Neque aliter legendum apud Suetonium V. Caesaris c. 23. *Qui sibi recepissent propugnaturos absentiam suam.* Non *pepigissent.* Seneca Epist. 54. § 6. *Hoc tibi de me recipe: non trepidabo ad extrema: iam praeparatus sum.* Consol. ad Marciam c. 21. § 2. *Quis tibi recepit, illud pulcherrimum filii tui corpus potuisse morbos evadere?*

Cf. GRONOVIUS Observatt. L. II. c. 24. p. 415. ad Senec. Epist. 54. § 4. ad Terent. Phorm. V. 7. 9.

Ep. 9. § 10. Hic ego, quantum humano consilio efficere potui, circumspectis rebus meis omnibus rationibusque subductis, summam feci cogitationum mearum omnium.

Pro modestia, quae decet nostram fragilitatem, — et *quantum provideri humana ratione potuit*, ut scribit Suetonius V. Augusti c. 28. — decrevi et constitui certum, quod in posterum pro lege et norma mearum actionum haberem; idque feci positis diligenter calculis et omnibus bene pensitatis, quae hac in re attendi debebant. *Subducere rationes* proprie est, computare ex plusculis minoribus summis unam grandem summam et videre quid sit expensi, quid accepti, quid reliqui. Plautus Curcul. III. 1. 1. *Beatus videor: subduxi ratiunculam, Quantum aeris mihi sit, quantumque alieni siet.* Idem Capt. I. 2. 89. *Ibo intro, atque intus subducam ratiunculam, Quantillum argenti mihi apud trapezitam siet.* Cicero ad Att. V. 21. § 11. *Recte, inquit Scaptius: sed subducamus summam.* Paullo post § 12. *Assidunt, subducunt: ad nummum convenit.* Terentius Adelph. V. 4. 1. *Numquam ita quisquam bene subducta ratione ad vitam fuit* i. e. Nemo umquam satis meditatum habuit, quid ad vitam commode agendam faciendum aut omittendum sit. Papinianus ICtus fr. 17. ff. de His quae ut indign. aufer. (XXXIV. 9.) *Si ratio fructuum subducatur.*

Cf. GRONOVIUS ad Terent. Adelph. V. 4. 1.

Ep. 9. § 12. Gravissime autem me in hanc mentem impulit et Pompeii fides, quam de me Caesari dederat, et fratris mei, quam Pompeio.

Lege *in hac mente* i. e. quum haec cogitarem, magni etiam mihi stimuli fuerunt, et quod Pompeius

de me Caesari, et quod frater Pompeio promiserat. *In hac mente* nihil aliud est, quam quod paucis ante dixit: *In hac sententia complectendus mihi erat Caesar, ut vides, in coniuncta et caussa et dignitate.*

Ep. 9. § 13. Postea — iecit quidam casus caput meum, quasi certaminis caussa, in mediam contentionem dissensionemque civilem.

Iniqua quaedam fortuna comparavit, ut de meo capite ac salute, tumultu excitato ab improbis, certaretur et partes existerent; dum improbi me perditum, boni salvum cuperent. Fortasse legendum est: *quasi certaminis ansam*, ut in Orat. pro Plancio c. 34. § 84. *Si locus habet reprehensionis ansam aliquam, nescio cur severiorem Nicaeam putes, quam Rhodum.* Et saepe *ansa* dicitur pro caussa vel occasio. Plautus Pers. III. 4. 119. *Non tu illum vides Quaerere ansam, infectum ut faciat?* Elegantissime Cicero cum hac voce coniungit significationem tenendi et prehendendi. Pro Sextio c. 10. § 22. *Denique etiam sermonis ansas dabat, quibus reconditos eius sensus tenere possemus.* De Amic. c. 16. § 59. *Quin etiam necesse erit cupere et optare, ut quam saepissime peccet amicus, quo plures det sibi tamquam ansas ad reprehendendum.* Pro Caecina c. 6. § 17. *Iste autem hac sextula se ansam retinere omnium controversiarum putat.*

Ep. 9. § 14. Caesar, rebus maximis gestis, singularibus ornatus et novis honoribus ac iudiciis senatus.

Honores singulares et novi, quibus Caesarem ornavit senatus, sunt supplicatio quindecim dierum, quod numquam antea factum erat. Caesar de B. Gall. II. c. 35. § 1. *His rebus gestis omni Gallia pacata, in Italiam profectus est. Ob easque res, ex litteris Caesaris, dies XV supplicatio decreta est; quod ante id tempus accidit nulli.* Cicero de Prov. Cons. c. 10. § 25. *Vos enim (Patres Conscripti) C. Caesari supplicationes decrevistis; numero, ut nemini uno ex bello: honore, ut omnino nemini.* — *Iudicia* senatus aut populi de praestantibus viris sunt honores et magnae procurationes, quas illi tribuunt. Sic accipit eam vocem ipse Cicero pro Plancio c. 39. § 93. *Ego C. Caesaris laudibus desim, quas primum populi Romani, nunc etiam senatus, cui me semper addixi, plurimis atque amplissimis iudiciis videam esse celebratas?* Pro L. Manil. c. 15. § 43. *Quod igitur nomen umquam in orbe terrarum clarius fuit? cuius res gestae pares? de quo homine vos, id quod maxime facit auctoritatem, tanta et tam praeclara iudicia fecistis?* Livius XLV. c. 23. § 16. in oratione Rhodiorum ad senatum: *Quod excellere inter finitimas civitates videamur, et id ipsum non tam viribus nostris, quam vestris honoribus ac iudiciis.*

Ep. 9. § 15. Primum illa furia muliebrium religionum, qui non pluris fecerat Bonam Deam, quam cet.

Intelligitur P. Clodius, qui sacra Bonae Deae, a castissimis matronis solis, remotis viris, agi et celebrari solita pro salute populi Romani, turbavit, ac polluit libidine sua et iis tamquam Furia intervenit. Furias credebant Veteres esse Deas infernales, ministras Iovis Stygii s. Plutonis, quae, ex Orco remissae, omnia scelera in terris patrarent per homines improbos. Hinc scelestos homines appellabant *furias.* De eodem Clodio Cicero ad Q. fratr. III. 1. c. 4. § 11. *Caesaris consilium probo, quod tibi veniam non dedit, uti ullum ad illam furiam verbum rescriberes.* Similiter in Vatinium c. 17. § 40. *Ab eadem illa taeterrima furia productus ad populum.* — Quod autem h. l. dicitur *illa furia, qui n. p. f.*, pronomen *qui* non refertur ad vocem, sed ad intellectum, ut loquuntur Grammatici; quia nempe per vocabulum *furia* intelligit hominem, subsequitur relativum genere masculino, perinde ac si posuisset *ille scelestus.* Similiter Caelius Ciceroni ad Fam. VIII. 4. § 2. *Ut Curio ratione et consilio usus videretur in evitandis his insidiis, qui se intenderant adversarios in eius tribunatum* q. l. pronomen *qui* refertur ad intellectum, quasi dixisset *insidiatoribus;* nam *insidiae* nihil aliud sunt passim, quam insidiatores, ut quum dicitur *incidere in insidias.*

Propterea etiam sequitur *Laelios et Antonios*, non *Laeliorum et Antoniorum.* Eadem ratione explicandus est Cicero ad Fam. X. 28. § 1. *Quod vero a te, viro optimo, seductus est tuoque beneficio adhuc vivit haec pestis.* Complura occurrunt apud optimos scriptores figuratae huius syntaxeos exempla. Sic Terentius Andr. III. 5. 1. *Ubi illic est scelus, qui me perdidit?* Et Eunuch. II. 3. 10. *Ut illum Di Deaeque senium perdant, qui me remoratus est.* Hirtius de B. Afric. c. 78. § 7. *Caesar alteram alam mittit, qui satagentibus celeriter occurrerent* i. e. qui in altera ala erant. Tacitus Hist. I. c. 31. *Germanica vexilla diu nutavere, invalidis adhuc corporibus et placatis animis, quod eos a Nerone Alexandriam praemissos, atque inde rursus longa navigatione aegros, impensiore cura Galba refovebat.* i. e. qui sub Germanicis vexillis erant. Livius XXXVIII. c. 33. § 2. *Uti, quae servitia tyranni liberassent, (ea magna multitudo erat) ante diem certam abirent; qui ibi mansissent, eos prehendendi, vendendi, abducendi Achaeis ius esset.* quasi dixisset: *servos.* Gellius XVII. c. 1. § 1. *Ut quidam fuerunt monstra hominum, qui de Diis immortalibus impias falsasque opiniones prodiderunt.*

Cf. GRONOVIUS ad Senec. Herc. Fur. 1157. ad Livium XXIX. c. 12. § 4.

Ep. 9. § 15. Sed vellem non solum salutis meae, quemadmodum medici, sed, ut aliptae, etiam virium et coloris rationem habere voluissent.

Proprie haec verba significant: Vellem, qui me homines salvum esse voluerunt, non modo curassent morbum meum, sed etiam robur et εὐεξίαν, quod in ipsis erat, reddidissent. Sed est locutio tota allegorica; hoc enim significat: Vellem eos, qui mihi patriam reddiderunt et ab exsilio revocarunt, non tantum reddidisse mihi patriam, sed etiam restituisse omnia bona et pristinum splendorem. *Aliptae* genus servorum, quod inter lautiora ministeria habebant Veteres. Vox Graeca est, sed Latinis admodum recepta; significat *unctorem.* Iuvenalis Sat. VI. 421. *Callidus et cristae digitos impressit aliptes.* Celsus de Re Medica I. c. 1. *Sanus homo, qui et bene valet et suae spontis est, nullis obligare se legibus debet ac neque medico neque alipta egere.* Seneca Epist. 56. § 1. *Quum in alipten inertem, et hac plebeia unctione contentum incidi, audio crepitum illisae manus humeris.* Medici qui simul unctores erant, vocantur *Iatraliptae*, quorum mentio fit apud Petronium Arbitrum Satyr. c. 28. *Itaque intravimus balneum, et sudore calefacti, momento temporis ad frigidam eximus. Iam Trimalchio unguento perfusus tergebatur, non linteis, sed palliis ex mollissima lana factis. Tres interim iatraliptae in conspectu eius falernum potabant.* Inter curas corporis non solum balnea habebant Veteres, sed etiam *insolationem.* Ea duplex erat, ut aut nudi in sole ambularent, quod dicebant *uti sole asso* i. e. sicco; aut oleo uncti, idque dicebant *uncto sole uti.* Quae phrases sunt apud Ciceronem ad Att. XII. 6. § 1. *Et pro isto asso sole, quo tu abusus es in nostro pratulo, a te nitidum solem unctumque repetemus.* Faciebant id tum sanitatis, tum inprimis vivi coloris caussa, qui signum est virium et sanitatis. Seneca de Const. Sapient. c. 13. § 2. *Scit sapiens, omnes hos qui togati purpuratique incedunt, valentes coloratosque, male sanos esse.* Idem Epist. 122. § 5. *Quippe suspectior illis, quam morbo pallentibus, color est: languidi et evanidi albent, et in vivis caro morticina est.*

Ep. 9. § 17. Illud vero non obscure queruntur, in meis sententiis, quibus ornem Caesarem, quasi desciverim a pristina caussa.

MSS. habent *quasi desciscerem.* Lege: *quasi descissem.* Sensus est: Alieniores satis ostendunt se aegre ferre, quod in senatu honorifica Caesari decernam, tamquam deseruissem optimatium partes et transfugissem ad populares.

Ep. 9. § 18. Sic enim te existimare velim; quum a vobis, meae salutis auctoribus, discesserim, neminem esse cet.

Quum a vobis discesserim i. e. Proxime post vos, qui curastis mihi reditum in patriam ab exsilio.

Eleganti hac formula Cicero amat uti pro eo, quod vulgo dicimus *vobis exceptis, secundum vos, post vos.* Sic ad Fam. VI. 12. § 2. *Omnes Caesaris familiares satis opportune habeo implicatos consuetudine et benevolentia sic, ut, quum ab illo discesserint, me proxime habeant.* Ad Att. I. 17. § 5. *Amoris erga me, quum a fraterno amore domesticoque discessi, tibi primas defero.* De Orat. I. c. 43. § 191. *Nonne videtis, C. Aculeonem ita tenere ius civile, ut ei, quum ab hoc discesseritis, nemo de iis, qui peritissimi sunt, anteponatur?* Magis propria verbi significatione dixit Cicero ad Fam. IX. 26. § 1. *Sed est litterarum etiam, non satietas, sed quidam modus. A quibus quum discessi, quid potius faciam, priusquam me dormitum conferam, non reperio*, i. e. quas quum paullulum intermisi fatigatus.

Ep. 9. § 19. Quoniam quidam nobiles homines — inimicum meum me inspectante saepe in senatu severe seducerent.

Scorsum ab aliis in secretum ducerent gravi vultu, quasi rem magnam cum eo communicaturi, ut cum eo solo colloquerentur. Cicero de Orat. I. c. 56. § 239. *Equidem hoc saepe audivi, accessisse ad Crassum consulendi caussa quemdam rusticanum: qui quum Crassum seduxisset atque ad eum retulisset* cet. Philipp. IX. c. 4. § 9. *Tum vero denique filium meque seduxit, atque ita locutus est, ut auctoritatem vestram vitae suae se diceret anteferre.* Ad Att. V. 21. § 12. *Quum haec disseruissem, seducit me Scaptius; ait se nihil contra dicere.* Et mox: *Scaptius me rursus seducit; rogat ut rem sic relinquam.* Plautus Aulul. II. 1. 14. *Eo nunc ego secreto te huc foras seduxi, Ut tuam rem ego tecum hic loquerer familiarem.* Idem Asin. II. 2. 95. *Nam me hodie senex seduxit solum, seorsum ab aedibus: Mihi, tibique interminatus 'st.* Terentius Hec. I. 2. 69. *Pamphilus me solum seducit foras, Narratque* cet. Livius XXX. c. 5. § 5. *Scipio singulos deinde separatim, Laelium ac Masinissam, seductos obtestatur* cet. Petronius Arbiter Sat. c. 13. *Seduxit me paullulum a turba, et, Scis, inquit, frater, rediisse ad nos thesaurum.* Appuleius Metam. IX. p. 231. 6. Elm. *Haec talis, manu pistori clementer iniecta, quasi quippiam secreto collocutura, in suum cubiculum seducit eum.*

Cf. GRONOVIUS ad Senecam de morte Claudii Caesaris c. 3. § 1. ad Terentium Hecyr. I. 2. 69. ad Phaedrum III. 10. 11.

Ep. 9. § 20. Quum mihi condixisset, coenavit apud me in mei generis Crassipedis hortis.

Quum ultro sese invitasset apud me Crassus, quum mihi promisisset se mecum coenaturum ni nollem. *Condicere alicui* est statuere alicui tempus et locum ad conveniendum. Tacitus de Morib. Germ. c. 11. *Coeunt certis diebus: nec dierum numerum, ut nos, sed noctium computant. Sic constituunt, sic condicunt.* Iustinus XV. c. 2. § 15. *Sed Ptolemaeus et Cassander, per epistolam se invicem confirmantes, tempus et locum coeundi condicunt.* Sed per excellentiam dicitur de coena, ut *condicere alicui* sit ultro se invitare, denuntiare alicui se convivam futurum. Plautus Men. I. 2. 15. *Hodie ducam scortum, atque ad coenam aliquo condicam foras.* Idem Stich. III. 1. 27. *Amicam ego habeo Stephanium hinc ex proxumo, Tui fratris ancillam: eo condixi, in symbolam Ad coenam, ad eius conservom Sagarinum Syrum.* Suetonius V. Claudii c. 21. *Daturus gladiatorum munus edixerat* i. e. publico edicto scripserat, *velut ad subitam condictamque coenulam invitare se populum.* Idem V. Tiberii c. 42. *Sestio Gallo, libidinoso ac prodigo seni, coenam ea conditione condixit, ne quid ex consuetudine immutaret aut demeret.* Ita quoque Gellius X. c. 24. § 9. *Sacerdotes populi Romani quum condicunt in diem tertium* non alium intelligit condictum, quam ad coenam Saliarem et Auguralem, qua Salii, sacerdotes Martis aut Augures epulabantur.

Cf. GRONOVIUS Observatt. L. I. c. 1. p. 18.

Ep. 9. § 21. Sed, ut in navigando tempestati obsequi artis est, etiamsi portum tenere non queas.

Deleatur τὸ *in* i. e. dum navigatur. Cicero ad Fam. II. 1. § 1. *Etenim quis est tam scribendo impiger,*

quam ego. Et III. 9. § 3. *Profecto non est meum, qui in scribendo tantum industriae ponam, committere, ut scribendo negligens fuisse videar.*

Ep. 9. § 23. Scripsi etiam (nam ab orationibus diiungo me fere, cet.) scripsi igitur Aristoteleo more cet.

Est repetitio orationis inceptae, quae interrumpitur per parenthesin, satis usitata antiquis; inventa iuvandae memoriae lectoris auditorisve caussa, et ex quotidiano sermone in scripta translata. Cicero ad Fam. IX. 16. § 2. *Sic, mi Paete, habeto: quidquid arte fieri potuerit, (non enim iam satis est consilio pugnare: artificium quoddam excogitandum est), sed tamen quidquid elaborari aut effici potuerit* cet. Idem ad Fam. XV. 10. § 1. *Quando id accidit, quod mihi maxime fuit optatum, ut omnium Marcellorum, Marcellinorum etiam, (mirificus enim generis ac nominis vestri fuit erga me semper animus), quando ergo ita accidit, ut omnium vestrum studio tuus cousulatus satisfacere posset.* Ibid. 21. § 2. *Nam, ut illa omittam, quae civitate teste fecisti* cet. *ut haec recentia, quae meminero semper, obliviscar* cet. *ut haec igitur omittam.* Idem ad Q. fratr. II. 3. § 2. *Qui ut peroravit: nam in eo sane fortis fuit* cet. *sed ut peroravit, surrexit Clodius.* q. l. Barthius in Advers. L. XXXVIII. c. 7. perperam opinatur verba *sed ut peroravit* ex glossa aliqua peregrina esse insita. Pro Cluentio c. 5. § 12. *Nam Sassia, mater huius Aviti, (mater enim a me, nominis caussa, tametsi in hunc hostili odio et crudelitate est, mater, inquam, appellabitur* cet.) *Ea igitur mater Aviti* cet. Caesar de B. Gall. III. c. 22. § 1. *Alia ex parte oppidi Adcantuannus, qui summam imperii tenebat, cum sexcentis devotis, quos* cet. *cum iis Adcantuannus eruptionem facere conatus* q. l. quae post longam parenthesin repetuntur, verba *cum iis Adcantuannus* Ciacconio perperam videntur delenda. Livius I. c. 49. § 9. *Octavio Mamilio Tusculano, (is longe princeps Latini nominis erat, si famae credimus, ab Ulysse deaque Circe oriundus) ei Mamilio filiam nuptum dat.*

Cf. GRONOVIUS ad Livium XLIV. c. 40. § 2. ad Senecam de Ira I. c. 3. § 7.

Ep. 9. § 23. Scripsi etiam versibus tres libros de Temporibus meis, quos iam pridem ad te misissem, si esse edendos putassem: — sed, quia verebar, non eos, qui se laesos arbitrarentur, — sed eos, quos erat infinitum bene de me meritos omnes nominare.

Manutius intelligit: *non misi*, ante *quia verebar*, ut sit: ideo non misi eos libros ad te, quia verebar eos, quos erat infinitum bene de me meritos omnes nominare. Equidem puto abundare etiam aliquid et delendum esse τὸ *quia*. Nec enim rationem reddit Cicero, quare non miserit, sed quare non putarit edendos. *Sed verebar* i. e. sed non edendos putavi, quia verebar, non eos cet.

Ep. 9. § 24. Existimesque, neminem cuiquam neque cariorem neque iucundiorem umquam fuisse, quam te mihi: idque me, non modo ut tu sentias, sed ut omnes gentes, etiam ut posteritas omnis intelligat, esse facturum.

Ut posteritas omnis intelligat ex scriptis scilicet, quae duratura in posteros spero. Distinguendum autem: *Sed ut omnes gentes etiam, ut omnis posteritas intelligat;* quia sic construendum: *sed etiam ut omnes gentes, ut omnis posteritas intelligat.*

Ep. 9. § 25. Appius — dixit in senatu palam: sese, si licitum esset legem curiatam ferre, sortiturum esse cum collega provinciam: si curiata lex non esset, se paraturum cum collega.

Si permitterent Tribuni plebis, neque intercederent quominus de imperio eius lex Curiatis Comitiis

ad populum ferretur, se cum altero consule in sortem missurum provincias, ut, utram utri daret sors, haberent: si lex non posset perferri ob intercessionem tribunorum, ipsos sine sorte inter se contenturos, seque operam daturum, ut Ciliciam, quam nunc tu habes, ipse accipiat successor. *Parare* et *comparare inter se* est phrasis propria de magistratibus Romanis, qui sortitione neglecta, amico colloquio de provinciis conveniunt uter utram habiturus sit. Sallustius Iug. c. 43. § 1. *Metellus et Silanus, coss. designati, provincias inter se paraverant, Metelloque Numidia evenerat.* Livius VIII. c. 20. § 3. *Extemplo igitur coss. novi L. Aemilius Mamercinus et C. Plautius eo ipso die Kal. Quintilibus, quo magistratus inierant, comparare inter se provincias iussi: et Mamercinus, cui Gallicum bellum evenerat, scribere exercitum.* Idem XXV. c. 13. § 9. *Qui quum, auditis, quae ad Capuam agerentur, inter se comparassent, ut alter in Campaniam duceret; Fulvius, cui ea provincia obvenerat, profectus, nocte Beneventi moenia est ingressus.* Cassii Heminae, historici antiqui, fragmentum hoc legitur apud Diomedem L. I. p. 379. Putsch. *Pastorum vulgus sine contentione consentiendo, praefecerunt aequaliter imperio Remum et Romulum, ita ut de regno pares inter se essent,* q. l. legendum est *ita ut de regno pararent inter sese.* Quod si autem inter magistratus non convenerat, ad sortitionem transire iubebantur. Livius XLII. c. 31. § 1. *SCtum inde factum est, ut consules inter se provincias Italiam et Macedoniam compararent sortirenturve.* Idem XLIII. c. 12. § 1. *Principio insequentis anni quo consules novi Q. Marcius et Cn. Servilius de provinciis retulissent, primo quoque tempore aut comparare eos inter se Italiam et Macedoniam aut sortiri placuit.*

Cf. GRONOVIUS Observatt. L. I. c. 10. p. 90 sqq. ad Livium XLII. c. 4. § 2.

Ep. 9. § 25. Legem curiatam consuli ferri opus esse, necesse non esse.

Opus esse hic est: operae esse, vel operae pretium, vel utile et commodum esse. Livius XXVII. c. 46. § 2. *Neque dilatari castra opus esse, ne hostis adventum alterius consulis sentiret.* Cicero de Amic. c. 14. § 51. *Atque haud scio, an ne opus sit quidem, nihil umquam omnino deesse amicis.* De Off. III. c. 12. § 49. *Themistocles dixit in concione, se habere consilium reipublicae salutare, sed id sciri non opus esse.* Ibid. c. 32. § 115. *Quale fuisset Reguli factum, si de captivis, quod sibi opus esse videretur, non quod reipublicae, censuisset.* Pro Cluent. c. 50. § 140. *Hominem ingeniosum, M. Antonium, aiunt solitum esse dicere, idcirco se nullam umquam orationem scripsisse, ut, si quid aliquando, quod non opus esset, ab se esset dictum, posset se negare dixisse.* De Orat. II. c. 73. § 296. *Idque memoria teneo, (Antoni), dixisse me, cum ceteris tuis laudibus hanc esse vel maximam, quod non solum, quod opus esset, diceres, sed etiam, quod non opus esset, non diceres.*

Ep. 9 § 25. Sunt, qui putent, posse te non decedere, quod sine lege curiata tibi succedatur.

Posse te retinere provinciam, neque Appio successori, si veniat, tradere; quum de eius imperio lex curiata non fuerit promulgata. *Decedere* proprium verbum est de magistratu, qui peracto imperio provinciam suam relinquit. Cicero ad Fam. II. 15. § 4. *Ego de provincia decedens quaestorem Caelium praeposui provinciae* nempe usque ad adventum praetoris aut proconsulis, successoris mei. Ibid. III. 6. § 2. *Te in prima provincia velle esse, ut quam primum decederes: quin, nisi ego successor essem, quem tu cuperes videre, te antea, quam tibi successum esset, decessurum fuisse.* Philipp. II. c. 5. § 12. *Pompeius, ut me primum decedens ex Syria vidit.* In Bruto c. 1. § 1. *Quum e Cilicia decedens Rhodum venissem.* Pro Plancio c. 26. § 65. *At ego, quum decedens e provincia Puteolos forte venissem.* Livius XXVIII. c. 32. § 10. *Ideo se, priusquam provincia decedat, opprimendos Ilergetes duxisse.* Idem XXXVII. c. 7. § 7. *M'. Acilius, tradito consuli exercitu, provincia decessit.* Suetonius V. Caesaris c. 7 sq. *Quaestori ulterior Hispania obvenit:* cet. *Decedens ergo ante tempus, colonias Latinas de petenda civitate agitantes adiit.* Ibid. c. 18.

Pacata provincia, ad triumphum simul consulatumque decessit. Eodem sensu dicitur *decessio* et *decessus.* Cicero ad Fam. IV. 4. § 5. *Servius tuus mecum saepe de tua mansione aut decessione communicat* i. e. utrum manere diutius in provincia, an decedere quam primum debeas. Ad Att. VI. 5. § 3. *Et mihi decessionis dies* λεληθότως *obrepebat.* Idem Philipp. II. c. 38. § 97. *An Caesaris decreto Creta post M. Bruti decessum potuit liberari?* Caelius Ciceroni ad Fam. VIII. 10. § 5. *Quod ad tuum decessum attinet, illud tibi non possum polliceri, me curaturum, ut tibi succedatur.* Hinc is, cui in provincia succeditur, dicendus est *decessor,* qui vulgo barbare dicitur *praedecessor* vel *antecessor.* Tacitus V. Agricolae c. 7. *Agricolam vicesimae legioni praeposuit, ubi decessor (Roscius Caelius) seditiose agere narrabatur.* Ulpianus fr. 4. § 4. ff. de Off. procons. (I. 16.) *Recte autem et ordine faciet, si edictum decessori suo miserit.*

Ep. 9. § 26. Accepi tuas litteras de publicanis: quibus aequitatem tuam non potui non probare.

Videtur alterum *non* delendum esse, quum haec sit sententia: Quod de publicanis decretum fecisti contra illorum avaritiam, in favorem provincialium, valde quidem aequum, id decretum, qui ex eo ordine hic sunt, inviti admodum acceperunt; atque etsi ego pro te pugnaverim idque iustum esse contenderim, non potui tamen efficere, quin eo dolerent: non potui illos inducere, ut id approbarent. *Probare aliquid alicui* eleganter is dicitur, qui verbis et oratione sua efficit ut alter id approbet. Cicero ad Att. IV. 14. § 1. *Est mihi utendum quibusdam rebus ex his libris ad eos, quos in manibus habeo: —* significantur libri Oratorii —: *quos, ut spero, tibi valde probabo.* Tusc. III. c. 10. § 22. *Peripatetici mediocritates vel perturbationum vel morborum animi mihi non sane probant.* Pro Caelio c. 15. § 35. *Sed videro hoc posterius, atque ita, ut vel severissimis disceptatoribus M. Caelii vitam me probaturum esse confidam.*

Ep. 9. § 26. Facilitate quidem, vellem, consequi potuisses, ne eius ordinis, quem semper ornasti, rem aut voluntatem offenderes.

Scribe: *felicitate quadam vellem consequi potuisses.* Sensus est: Vellem sic favisset tibi Fortuna, ut necesse non fuisset aliquid abs te statui, quo illi aut vectigalia sua deteriora, aut gratiam contemptam putarent. *Felicitate quadam* significat, quod Floro dicitur *quadam Fortunae industria;* sic enim huius verba legenda sunt II. c. 8. § 1. *Macedoniam statim et regem Philippum Antiochus excepit, quadam casum quasi industria sic adgubernante Fortunae,* ut sit: quadam quasi industria Fortunae sic regente et adgubernante casum. Vulgatae Edd. habent: *quodam casu, quasi industria, sic adgubernante fortuna.*

Ep. 10. M. Cicero S. D. L. Valerio, Iurisconsulto: cur enim tibi hoc non gratificer, nescio; praesertim quum his temporibus audacia pro sapientia liceat uti.

Initium huius Epistolae, quae plena iocorum est, proxime pendet ex titulo s. inscriptione CICERO S. D. L. VALERIO, IURISCONSULTO: cur enim, ita statim pergitur, tibi *hoc* i. e. nomen ICti, non per comitatem concedam, quum vivamus eo seculo, quo sapiens habetur, qui plurimum audet? Errant igitur qui opinantur deesse principium huius Epistolae. Eadem ratio est Epistolae Curii ad Ciceronem ad Fam. VII. 29. quae sic incipit: *Curius M. Ciceroni suo S. Si vales, bene est: sum enim* χρήσει μὲν tuus, κτήσει δὲ *Attici nostri.* — Ludit autem Cicero in vocabulo *sapientiae;* nam per excellentiam ICti vocantur *sapientes.* Exemplo sit C. Laelius, de quo Cicero de Amic. c. 1. § 1. *Q. Mucius augur multa narrare de C. Laelio socero suo memoriter et iucunde solebat, nec dubitare illum in omni sermone appellare sapientem.* Et mox c. 2. § 6. *Unum te, (Laeli), sapientem et appellant et existimant.* Item de Offic. II. c. 11. § 40. *C. Laelius is, qui Sapiens usurpatur.* Similiter L. Attilius, de quo Cicero de Amic. c. 2. § 6. *Scimus L. Attilium apud patres nostros appellatum esse Sapientem, quia prudens esse in iure civili putabatur.* Et Pomponius

fr. 2. § 38. ff. de Or. Iur. (I. 2.) *Attilius autem primus a populo Sapiens appellatus est.* Denique M. Cato, de quo Cicero Act. Sec. in Verrem II. c. 2. § 5. *Itaque ille M. Cato Sapiens, cellam penariam reipublicae nostrae, nutricem plebis Romanae, Siciliam nominabat.* Ita quoque Iurisprudentia per excellentiam *sapientia* appellatur. Cicero pro Mur. c. 11. § 25. *Inventus est scriba quidam Cn. Flavius, qui ab ipsis cautis iurisconsultis eorum sapientiam compilarit.*

Ep. 10. Sed tu velim ibi malis esse, ubi aliquo numero sis, quam istic, ubi solus sapere videare.

Iocose Cicero iterum ambigua locutione utitur. Verba enim *aliquo numero esse* duplicem sensum habent, et esse ubi plures sunt similes homines, et esse in dignatione. Prior sensus patet ex sequentibus, si *aliquo numero esse* opponatur ei quod sequitur *ubi solus sapere videare*, atque adeo est idem ac si diceretur: hic ubi non solus sis, ubi multi alii sunt sapientes sive iurisconsulti. Alter sensus, ubi in aliqua sis existimatione et dignitate, inest in hac locutione, si per se spectentur verba *aliquo numero esse.* Sic Cicero in Oratore c. 61. § 238. *Nemo, qui aliquo esset in numero, scripsit orationem generis eius, quin* cet. Ad Fam. XIII. 62. *Quintum fratrem meum, si me diligis, eo numero cura ut habeas, quo me.* Philipp. III. c. 6. § 16. *Tuae coniugis, bonae feminae, Bambalio quidam pater, homo nullo numero: nihil illo contemptius.* Caesar de B. Gall. VI. 13. § 1. *In omni Gallia eorum hominum, qui aliquo sunt numero atque honore, genera sunt duo.*

Ep. 10. Partim te superbum esse dicunt, quod nihil respondeas: partim contumeliosum, quod male respondeas.

Qui interroganti nihil respondet, merito *superbus* dicitur; quare Hanno apud Livium XXIII. c. 12. § 9. *Nunc interroganti senatori, poeniteatne me adhuc suscepti adversus Romanos belli, si reticeam, aut superbus aut obnoxius videar.* Sic Florus I. c. 7. § 7. *superbiam* vocat Tarquinii, quod sine voce papaverum capita excutiens respondit: *Filio Gabiis, ut voluerat, recepto atque per nuntios consulenti quid fieri vellet, eminentia forte papaverum capita virgula excutiens, quum per hoc interficiendos esse principes intelligi vellet (quae superbia!) sic respondit.* — Sed ludit rursus Cicero, primum quod *respondere* proprium verbum est de ICtis, qui consulentibus ius dicunt; ut apparet ex Suetonio V. Caligulae c. 34. *De iuris quoque consultis, quasi scientiae eorum omnem usum aboliturus saepe incitavit, Se mehercule effecturum, ne quid respondere possent praeter eum.* Igitur *quod nihil respondeas*, est, quod non consularis, utpote qui in provincia sis, non Romae. Iuris enim ars, ut Cicero ait pro Mur. c. 13. § 23. ea prudentia est, *quae neque extra Romam usquam, neque Romae, rebus prolatis quidquam valet.* Sed quemadmodum hic cum Valerio, sic cum Trebatio iocatur Cicero ad Fam. VII. 16. § 3. *Qui istinc veniunt, superbiam tuam accusant, quod negent te percontantibus respondere.* — Tum vero iterum cum Valerio ludit in verbis *male respondeas:* nam *male respondere* est interdum responsum inhumanum dare, quod est *contumeliosi;* sed et *male respondet* is, qui ad dictum diem non praesto est. Cicero Act. Sec. in Verrem I. c. 1. § 1. *C. Verrem altera actione responsurum non esse neque ad iudicium affuturum.* Et de Finib. II. c. 16. § 54. *Profectus in exsilium Tubulus statim, nec respondere ausus* i. e. iudicium subire. Denique etiam ii *male respondere* vel *non respondere* dicuntur, qui debitum non solvunt ad diem. Cicero ad Att. XVI. 2. § 2. *Quamquam enim reliqua satis apta sunt ad solvendum; tamen fit saepe, ut ii, qui debent, non respondeant ad tempus.* De ultima significatione huius verbi diximus in Observationibus L. II. c. 4. p. 236 sq.

Ep. 10. Quare fac, ut quam primum venias neque in Apuliam tuam accedas, ut possimus salvum venisse gaudere.

Salvum venisse gaudeo formula est, qua quis accipit reduces incolumes, qui diu abfuerunt. Plautus

Bacchid. III. 3. 52. *Salvus sis, Mnesiloche: salvum te advenire gaudeo.* Curcul. II. 3. 27. *Salvum gaudeo te advenire.* Epid. I. 2. 25. *Venire salvum gaudeo.* Mostell. II. 2. 18. *Salvum te advenisse gaudeo.* Similiter Terentius Eunuch. V. 6. 6. *Ehem, salvum te advenire, here, gaudeo.* Hecyr. III. 2. 18. *Gaudeo venisse salvum.* Cicero ad Fam. XIII. 73. § 1. *Gratulor tibi, quod ex provincia salvum te ad tuos recepisti, incolumi fama et republica* i. e. secunda fama et republica bene administrata. Ibid. XIV. 12. *Quod nos in Italiam salvos venisse gaudes, perpetuo gaudeas velim.* Non possumus autem salvum venisse gaudere, qui venit eo, ubi saevit pestilentia. Ergo Cicero Valerium in Apuliam, ubi eo tempore pestilentia grassata fuisse videtur, accedere vetat; etsi haec ei sive patria esset sive haberet ibi praedia ac possessiones: utrumlibet enim significare potest *Apulia tua.*